

Toponimija starokršćanskih lokaliteta na području rimske provincije Dalmacije

Matura, Aleksandra

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:797733>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-20**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Jednopredmetni sveučilišni diplomski studij arheologije

Aleksandra Matura

**Toponimija starokršćanskih lokaliteta na području
rimske provincije Dalmacije**

Diplomski rad

Zadar, 15. listopada 2019.

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju
Jednopredmetni diplomski sveučilišni studij arheologije

Toponimija starokršćanskih lokaliteta na području rimske
provincije Dalmacije

Diplomski rad

Student/ica:

Aleksandra Matura

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Josipa Baraka Perica

Zadar, 15. listopada 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Aleksandra Matura**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Toponimija starokršćanskih lokaliteta na području rimske provincije Dalmacije** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 15. listopada 2019.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. TERMINOLOGIJA	2
2.1. Odnos toponomastike, toponimije i arheologije.....	3
2.1.1. Uloga toponimije u arheologiji na primjeru lokaliteta Suhopolje – Kliškovac.....	5
2.1.2. Uloga toponimije u arheologiji na primjeru lokaliteta Čiovo – Mavarštica	5
3. POVIJESNO-LINGVISTIČKE OKOLNOSTI.....	7
3.1. Povijesne okolnosti	7
3.2. O toponimima koji u sebi nose romanski pridjev <i>sanctus</i>	9
4. TOPONIMIJA STAROKRŠĆANSKIH LOKALITETA NA PODRUČJU RIMSKE PROVINCIJE DALMACIJE	14
4.1. Crkve.....	14
4.1.1. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetoj Mariji.....	15
4.1.2. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Ivanu Krstitelju i Ivanu Evanđelistu	19
4.1.3. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Petru.....	23
4.1.4. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Pavlu	27
4.1.5. Ostali sveci	29
4.1.5.1. Sveti Anastazije	29
4.1.5.2. Sveti Andrija.....	30
4.1.5.3. Sveta Barbara.....	32
4.1.5.4. Sveti Bartul.....	34
4.1.5.5. Sveta Cecilija.....	35
4.1.5.6. Sveti Ciprijan	36
4.1.5.7. Sveti Danijel	38
4.1.5.8. Sveti Duje	39
4.1.5.9. Sveta Eufemija.....	40

4.1.5.10. Sveti Hermagora	42
4.1.5.11. Sveti Ilija.....	43
4.1.5.12. Sveti Izidor.....	45
4.1.5.13. Sveta Jelena	46
4.1.5.14. Sveti Jerolim	48
4.1.5.15. Sveti Julijan	49
4.1.5.16. Sveti Juraj	50
4.1.5.17. Sveti Kasijan.....	51
4.1.5.18. Sveta Katarina.....	53
4.1.5.19. Sveti Kuzma i Damjan	54
4.1.5.20. Sveti Lovre.....	55
4.1.5.21. Sveti Luka.....	57
4.1.5.22. Sveti Marko	59
4.1.5.23. Sveti Martin	61
4.1.5.24. Sveta Mauricija	63
4.1.5.25. Sveti Mihovil	64
4.1.5.26. Sveti Platon.....	66
4.1.5.27. Sveti Stjepan	67
4.1.5.28. Sveta Tekla	71
4.1.5.29. Sveti Teodor.....	72
4.1.5.30. Sveti Vid.....	73
4.1.5.30. Sveti Viktor.....	74
4.1.6. Ostali toponimi	76
4.1.6.1. Toponimi Crkvina i slične izvedenice.....	76
4.1.6.2. Toponim Garška crkva / Grčka crkva	100
4.1.6.3. Toponim Biskupija.....	102
4.1.6.4. Toponim Mirine/Miri i slične izvedenice.....	103

4.1.6.4.1. Omišalj – Mirine	104
4.1.6.4.2. Premuda – Mirine.....	104
4.1.6.4.3. Brbinj – Školj/Utran – Mirine.....	105
4.1.6.4.4. Drvenik – Mirine.....	105
4.1.6.4.5. Drvenik Gornji – Mirine.....	105
4.1.6.4.6. Novalja – Mirić.....	106
4.1.6.4.7. Novalja – Miri.....	106
4.1.6.4.8. Kaštel Novi – Miri	106
4.1.6.4.9. Otok – Mirine.....	106
4.1.6.4.10. Postira – Mirje/Miri/Mirine	108
4.1.6.4.11. Vrisnik – Čebarjon – Za Mire.....	108
4.1.6.4.12. Potirna – Mirje	108
4.1.6.4.13. Bradat – Mirje.....	109
4.1.6.4.14. Mljet – Miri.....	109
6.1.6.5. Toponim Glavčine.....	110
4.2. Samostani	112
4.2.1. Toponimi koji upućuju na postojanje samostana.....	114
4.2.1.1. Toponimi čije ime dolazi od riječi za samostan, redovnik i opat	115
4.2.1.1.1. Silba – Mostir.....	116
4.2.1.1.2. Jadrtovac – Mostir.....	116
4.2.1.1.3. Orud – Mojstirine.....	117
4.2.1.1.4. Šolta – Koludrov dolac.....	117
4.2.1.1.5. Šolta – Mojstorovo.....	117
4.2.1.1.6. Šolta – Manaštrinovo.....	118
4.2.1.1.7. Brač – Mostir	118
4.2.1.1.8. Brač – Opatja spila.....	118
4.2.1.1.9. Brač – Opatji stan.....	118

4.2.1.1.10. Vis – Muster.....	119
4.2.2. Ostali toponimi	119
4.2.2.1. Ustikolina – Čelije	119
4.2.2.2. Majsan	120
4.2.2.3. Šolta – Bazilija.....	120
4.3. Utvrde	122
4.3.1. Rab – Barbat – Sveti Kuzma i Damjan	124
4.3.2. Tribanj – Šibuljine – Sveta Trojica.....	126
4.3.3. Pag – Svetojanj	126
4.3.4. Pag – Caska – Sveti Juraj	127
4.3.5. Pag – Sveti Juraj	127
4.3.6. Makarska – Sveti Petar.....	128
4.3.7. Osinj – Gradina.....	128
4.4. Groblja	129
4.4.1. Toponimi koji upućuju na postojanje groblja.....	131
4.4.1.1. Senj – Cimiter	131
4.4.1.2. Danilo – Šematorij	132
4.4.1.3. Gorica – Šamatorij	133
4.4.1.4. Vinjani – Grebine.....	133
5. ZAKLJUČAK.....	134
6. POPIS LITERATURE	137

1. UVOD

Tema je rada toponimija starokršćanskih lokaliteta na području rimske provincije Dalmacije. Rad je podijeljen u nekoliko tematskih cjelina, gdje se prvi dio odnosi na terminologiju kako bi se dobio uvid u razliku između toponomastike, toponimije i onomastike te hagionima i hagiotopografije, a jednako je tako nekoliko redaka posvećeno odnosu toponomastike, toponimije i arheologije, odnosno načinima na koje se toponomastika i toponimija mogu iskoristiti u arheologiji, jednako kao što se i arheološki lokaliteti sa svojim materijalom mogu iskoristiti za interpretiranje toponima.

Drugi je dio rada posvećen prostornim, povijesnim i lingvističkim okolnostima u kojima će se nastojati predočiti slika nastanka nekog toponima te njegova kontinuiteta od samog trenutka nadijevanja imena pa do danas, dok se posljednji dio rada odnosi na same toponime koji odražavaju nekadašnju romansko-sakralnu sliku dalmatinskog podneblja.

Prostor koji se obrađuje u radu odnosi se na prostor nekadašnje rimske provincije Dalmacije te je pritom donesen popis toponima koji su arheološki posvjedočeni postojanjem sakralnog objekta, samostana, utvrda i groblja iz kasnoantičkog doba. Obradeni se prostor odnosi na područje današnjega Jadrana, uključujući, dakako, i otoke te na prostor današnje Bosne i Hercegovine. Drugim riječima, ovaj rad obuhvaća područje od kvarnerskog otočja sve do južnog dijela nekadašnje rimske provincije Dalmacije, gdje je kao najjužnija točka uzet prostor današnje Dubrovačko-neretvanske županije.

To bi ujedno i bio sam cilj ovoga rada – pokušaj povezivanja današnjih toponima s prisutnošću starokršćanskih objekata, odnosno crkava, samostana, utvrda te na kraju i samih groblja kako bi se dobio uvid u rasprostranjenost određenih toponima, ali i prisutnost kršćanskih kultova na istome prostoru.

Iz toga će se moći vidjeti na kojim su predjelima nekadašnje rimske provincije Dalmacije u najvećem broju očuvani hagionimi, a gdje su titulari starokršćanskih crkava zaboravljeni te kao takvi i danas stoje u prostoru. Važno je spomenuti kako najveći broj titulara starokršćanskih crkava potječe od romanskog pridjeva *sanctus*, nakon čega slijedi ime sveca ili svetice te se upravo pomoću toponima koji dolaze od tog romanskog pridjeva može prepoznati titular određenog starokršćanskog sakralnog objekta. S druge strane, u nekim se primjerima taj romanski pridjev nije sačuvao, zbog čega i danas neki predjeli u kojima se nalazi starokršćanska crkva imaju hrvatski pridjev sveti ili sveta, nakon čega slijedi ime sveca ili svetice.

2. TERMINOLOGIJA

Nomen est omen. Ime je znak. Vlastito je ime nastalo kao rezultat ljudske potrebe za preciznom identifikacijom objekata ili živih bića, potrebe za identificiranjem prostora ili osoba, potrebe koja dolazi od pojedinca ili zajednice za pronalaženje određenog imena za neku strukturu, kako prirodnu tako i onu nastalu građevinskim zahvatima, tj. ljudskom rukom. Sam proces imenovanja teče brže što je potreba za identifikacijom u prostoru veća.¹ Imena ne nastaju niti su nastajala s povijesnom i jezičnom svrhom, već su nastajala isključivo zbog potrebe, kroz procese koji postoje od početka ljudskoga roda, u svrhu imenovanja i identifikacije osobe ili lokaliteta.²

U lingvistici pojam toponim označava vlastito ime naselja (grada, sela) i zemljopisnog objekta (mora, rijeke, planine itd.).³ Toponomastika, riječ koja dolazi od grčkog *topos* (u značenju mjesto), grana je lingvistike koja se bavi proučavanjem geografskih imena, imena mjesta (toponima) te uključuje hidronime, oronime i dr.⁴ Toponomastika proučava toponime, jezične oblike kojima se opisuju i identificiraju zemljine formacije i karakteristike, kao i objekti koji su nastali ljudskom rukom. Toponomastika i toponimija nisu sinonimi, već toponomastika označava jezičnu disciplinu i postupke kojima se ona opisuje i koji se u njoj rabe, dok toponimija predstavlja ukupnost toponima na jednome prostoru.⁵

Toponimi se mogu promatrati u okviru okoliša ili krajolika radi proučavanja samog zemljopisnog okruženja pa tako mogu pričati priču o fizičko-geografskom aspektu (npr. hidronimi, oronimi i dr.), ali jednako tako postoje i paleografski toponimi koji grupiraju imena gradova ili naselja te se mogu odnositi na samo ime grada, sela, njihov izgled, oblik, položaj ili pak imena populacija i konačno, toponimi se mogu odnositi na spomenike ili ruševine, ali i na označavanje granica. Valja spomenuti i međusobno prožimanje krajolika i religije, što se odrazilo na to kako određeni objekti, pa čak i naselja i područja nose imena koja dalje upućuju na vjerske aktivnosti određene zajednice.⁶ Nekakvi tome srodni primjeri bili bi pronalaženje točaka tzv. svetih slavenskih trokuta i njihovo povezivanje sa slavenskim

¹ V. SKRAČIĆ, 2011, 21.

² P. ŠIMUNOVIĆ, 2005, 8–9.

³ V. ANIĆ, 2007, 575.

⁴ V. ANIĆ, I. GOLDSTEIN, 2007, 584.

⁵ V. SKRAČIĆ, 2011, 33.

⁶ G. CLEMENTE, 2012, 28–30.

božanstvima kako bi se rekonstruirali mitska priča i međusobni odnosi, o čemu naročito pišu Vitomir Belaj i Radoslav Katičić.

Unatoč tome što je toponomastika prije svega jezična disciplina, ona se može promatrati i u okviru drugih znanosti, kao npr. povijesti, sociologije ili etnologije jer toponomastika predstavlja sve vidove ljudskog života i postojanja, ali samo kroz jezik.⁷ Ona istražuje imena jer su imena svojevrsni jezični podaci koji sadrže stavove onoga tko je dao ime te značajke objekta ili strukture kojoj je ime dano.⁸

Onomastika je grana lingvistike koja proučava značenje i nastanak vlastitih imena te je poznata još pod nazivom imenoslovlje.⁹ Ona proučava jezične znakove kojima se identificiraju jedinstvene, neponovljive i nedjeljive činjenice. Sama riječ onomastika dolazi od grčke riječi *onoma*, što se prevodi kao ime. Onomastika i onomastički termini uključuju sve discipline vezane za vlastita imena.¹⁰

Hagionimi, čije ime potječe od *hagios*, grčke riječi u značenju sveto, osobita su vrsta ojkonima¹¹ kojima je u sadržaju imena ime sveca ili svetice, titulara naselja, grada ili nekog sakralnog objekta. U hagionimiji se često spominju imena svetaca koja je danas, zbog preoblikovanja imena ili rijetke upotrebe njihovih imena, teško prepoznati, kao npr. Stobreč (od sv. Lovre) ili Stomorska (od sv. Marija).¹² Hagiotopografija je pojam kojim se označava prostorna učestalost građevina koje su posvećene nekom svecu kao zaštitniku tog mjesta, okolice ili pak područja.¹³

2.1. Odnos toponomastike, toponimije i arheologije

Toponomastika je, kako je spomenuto, od velike važnosti za povijesne znanosti, pa tako i arheologiju, o čijoj će se ulozi na primjeru jednog lokaliteta u kontinentalnoj Hrvatskoj te jednog na otoku Čiovu pisati u sljedećim recima. Pomoću toponomastike mogu se utvrditi razdoblja u kojima su se neke jezične pojave odvijale i do kada su trajale, odnosno može se

⁷ V. SKRAČIĆ, 2011, 35.

⁸ P. ŠIMUNOVIĆ, 2005, 13.

⁹ V. ANIĆ, I. GOLDSTEIN, 2007, 418.

¹⁰ V. SKRAČIĆ, 2011, 36.

¹¹ Od grčke riječi *oikos*, u značenju kuća. V. SKRAČIĆ, 2011, 117.

¹² V. SKRAČIĆ, 2011, 117–118.

¹³ A. BADURINA, 1991, 99.

odrediti starost.¹⁴ Jednako kao što su arheološki nalazi važni za proučavanje lingvistike, tako je i toponomastika od velikog značaja za ubiciranje novih arheoloških lokaliteta s obzirom na to da toponimi u sebi nose stare jezične potvrde koje svojim sadržajem mogu dalje uputiti na proučavanje i istraživanje materijalnih ostataka.¹⁵

Toponimija je važan izvor i za druge povijesne znanosti jer toponimi mogu služiti kao dodatni podatci u arheološkim istraživanjima, a onda i sam arheološki materijal može poslužiti pri toponomastičkoj interpretaciji.¹⁶ Kako Petar Šimunović to navodi: „Arheološka nalazišta svojim razmještajem mogu upozoriti na prostiranje dotičnih nosilaca kulture na čijem se arheološkom materijalu odražavaju vrijeme nastanka i nestanka određenog etnosa.“¹⁷

O vezi toponimije, toponomastike i arheologije piše i Slobodan Čače te upućuje na nužnost povezivanja jezičnih istraživanja i arheologije. Pritom na jedan način kritizira kako se arheolozi prvenstveno koriste rezultatima lingvističkih istraživanja, što nije čest slučaj u obrnutoj situaciji, gdje lingvisti koriste arheološki materijal. Nadalje, spominje i kako je zemljopisni položaj nekog objekta i njegovog imenovanja važan pri utemeljenju etimologije, ali jednako je važan i doprinos arheologa.¹⁸ Također, predlaže kako bi se trebalo sustavno obraditi sva imena mjesta koja su zabilježena u antici zajedno s topografskim osvrtom, planovima, kartama te bibliografijom.¹⁹

S obzirom na neodvojivost lingvistike i toponomastike, važno je utvrditi kako je bez poznavanja značenja samoga toponima nemoguće napraviti bilo kakvu vrstu istraživanja te je važno u obzir uzeti aspekte koji se bave fonetskim i grafičkim strukturama, kodifikacijom prenesenih informacija, jezična pravila, ali i samu paleografiju.²⁰

¹⁴ V. SKRAČIĆ, 2011, 59–60.

¹⁵ V. SKRAČIĆ, 2011, 62.

¹⁶ P. ŠIMUNOVIĆ, 2005, 16.

¹⁷ P. ŠIMUNOVIĆ, 2005, 16.

¹⁸ S. ČAČE, 1994, 25–26.

¹⁹ S. ČAČE, 1994, 34.

²⁰ Naime, fonetskom analizom može se utvrditi kontinuitet korištenja nekog imena, pa čak i je li ono zamijenjeno drugim ili je pak nestalo iz upotrebe, no pritom valja imati na umu kako same fonetske analize ne mogu do kraja utvrditi povijesne i topografske uvjete na nekome prostoru jer su neki toponimi možda preuzimali više značenja ili su se preselili na neki drugi prostor. Proučavanjem toponima može se popratiti podrijetlo i prisustvo populacije koja ga je koristila, a jednako tako i područje rasprostranjenosti neke zajednice. G. CLEMENTE, 2012, 28.

2.1.1. Uloga toponimije u arheologiji na primjeru lokaliteta Suhopolje – Kliškovac

O povezanosti toponimije i arheologije uvelike nam svjedoči pronalazak crkve i naselja na lokalitetu Suhopolje – Kliškovac. Željko Tomičić nam donosi kako se na primjeru jednog toponima, konkretno Kliškova, može utvrditi postojanje jednog arheološkog lokaliteta.

Osim već ranijih, slučajnih nalaza na spomenutom području, i istraživanja na područjima Osijeka i Požege koja nose sličan toponim upućuju na postojanje arheoloških formacija koje se kriju pod tim imenom. Nadalje, može se zaključiti kako toponim Klisâ dolazi iz turskog jezika, koji ga je pak preuzeo od grčke riječi *ecclesia*, a u obama slučajevima označava crkvu te je proširen upravo turskim osvajanjima, stoga ne treba čuditi njihova koncentracija na prostoru međuriječja Drave, Save i Dunava, zaobalju, pa i otočju. Autor se u tumačenju samog toponima Kliškovac poslužio Šimunovićevim objašnjenjem, što bi značilo kako prvi morfem u imenu Kliškovac, odnosno Klisa označava, kao što je spomenuto, crkvu, a drugi se morfem može izvesti od latinskog *vilicus* ili iz staroslavenskog *vas* ili *ves*, oboje u značenju selo. To bi značilo kako toponim Kliškovac označava ni više ni manje nego crkveno selo.²¹

Da je tako, potvrđeno je i arheološkim istraživanjima u sklopu znanstvenog projekta *Srednjovjekovno arheološko naslijeđe Hrvatske (15. – 17. st.)*, u razdoblju od 2005. do 2009. godine, kada je potvrđeno postojanje višeslojnog kosturnog groblja na redove s kontinuitetom ukapanja od kraja 11. do kraja 15. ili početka 16. stoljeća, ali i nalazi ranije pretpostavljene crkve, tragovi njezina razaranja te naselja.²²

2.1.2. Uloga toponimije u arheologiji na primjeru lokaliteta Čiovo – Mavarštica

Ovaj je primjer naveden kako bi se vidjelo kako podizanje jednog sakralnog objekta može utjecati na imenovanje prostora u kojem on djeluje, odnosno kako je podizanje romaničke crkve sv. Mavra u mjestu Žedno utjecalo na imenovanje uvale nad kojom se crkva nalazi – Mavarštica.

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika 1998. i 1999. godine proveo je zaštitna arheološka istraživanja na području romaničke crkve sv. Mavra u mjestu Žedno na otoku

²¹ Ž. TOMIČIĆ, 2009, 231–232.

²² Ž. TOMIČIĆ, 2009, 233–239.

Čiovu. Na tom je položaju u 1. stoljeću egzistirala manja rimska vila koja je u 4./5. stoljeću bila obnovljena.²³ Nakon toga u 7. je stoljeću uslijedio prekid života, da bi se kasnije podigla romanička crkva sv. Mavra, koja je vjerojatno bila u funkciji župne i grobljanske crkve naselja koje se premjestilo, pretpostavljeno na područje znano kao Čentrasi – Kučerine.²⁴

²³ T. BURIC, 2000, 9-12.

²⁴ T. BURIC, 2000, 13.

3. POVIJESNO-LINGVISTIČKE OKOLNOSTI

Ovaj će se dio rada osvrnuti na početke kristijanizacije dalmatinskog prostora u vremenu kasne antike, uključujući i otočje, gdje je ujedno očuvan i najveći broj primjera toponima koji u svojem imenu nose refleks romanskog pridjeva *sanctu*, nakon čega slijedi ime sveca ili svetice.

Ti su toponimi romanskoga porijekla te su preživjeli doseljenje i naseljavanje Slavena/Hrvata i kao takvi su, u svome uvjetno rečeno deformiranom obliku, preživjeli sve do danas. Upravo o tom procesu piše Šimunović u članku *Sakralni toponimi sa sut+ svetačko ime u razdoblju kase antike do predromanike* u izdanju časopisa *Folia Onomastica Croatica* iz 1996. godine. Također, važno je spomenuti kako se termin „starokršćanska arheologija“ odnosi na razdoblje od 3. do 7. stoljeća.²⁵

3.1. Povijesne okolnosti

Još od uspostave rimske vlasti za cara Augusta i formiranja rimske provincije Dalmacije, njezin se teritorij nije puno mijenjao. Granice rimske provincije Dalmacije protezale su se od rijeke Raše u Istri na sjeveru do grada Lješa na jugu, u današnjoj Albaniji, a uključivale su i kvarnersko otočje. Provincija je na sjeveru graničila s provincijom Gornja Panonija (*Pannonia Superior*) te je pratila tok rijeke Save, dok je na istoku graničila s Gornjom Mezijom (*Moesia Superior*) prateći liniju od ušća rijeke Kolubare sve do Čačka i planine Šar do Lješa. Jedina je promjena granica koja je zadesila provinciju Dalmaciju ona s kraja 3. ili početka 4. stoljeća, kada su se uvala Kotor i Skadar pripojili provinciji Prevalitani (*Praevalis*) te je na istoku počela graničiti s provincijom Mezijom prateći tok rijeke Drine.²⁶

Sažetu povijest kršćanstva na našim prostorima donosi Ante Uglešić, koji navodi kako se početci kršćanstva u rimskoj provinciji Dalmaciji možda mogu pratiti još od apostolskih vremena, odnosno u *Poslanici Rimljanina* (15, 19) navodi se kako je apostol Pavao proširio kršćanstvo sve do Ilirika, no vjerojatnije je kako je širio kršćansku riječ

²⁵ U istome radu autorica navodi kako bi prikladniji termin bio „kasna antika“ dok bi „ranokršćanstvo“ bilo samo jedna od komponenti kasne antike, što bi ujedno pridonijelo i činjenici kako bi se lakše moglo izbjeći označavanje kasnorimskih grobova kao starokršćanskih. B. MIGOTTI, 2012, 185.

²⁶ P. ŠPEHAR, 2008, 559.

pomoću svojih učenika pa se tako u *Drugoj poslanici Timoteju* nalazi informacija kako je jedan takav učenik, Tit, poslan u Dalmaciju.²⁷

Unatoč vijestima o svetome Pavlu i njegovome učeniku Titu na ovome području, materijalnih tragova iz tog perioda zapravo nema, što odgovara i situaciji u ostatku antičkoga svijeta, gdje ih nema prije kraja 2. ili početka 3. stoljeća. O prvim se takvim tragovima može na prostoru provincije Dalmacije govoriti kada je riječ o ostacima oratorija u privatnim kućama koji nastaju iza sredine 3. stoljeća. O pravom „zamahu“ možemo govoriti tek u kontekstu 4. stoljeća, kada dolazi do gradnje većeg broja bazilika, ali i formiranja biskupija.²⁸

Neizbježna je i činjenica kako je nakon uspostave kršćanstva kao državne religije došlo i do zapuštanja mnogih gradskih središta, ali i gradnje novijih i jednostavnijih građevina, kao i oživljavanja starijih, prapovijesnih zdanja radi obrane i zaštite.²⁹

Prve su kršćanske zajednice pretežito vezane uz gradove gdje su ujedno nastale i prve takve općine. Važno je i navesti godine 313. i 380., godinu kada je donesen Milanski edikt, odnosno godinu kada je kršćanstvo proglašeno jedinom državnom religijom u Rimskome Carstvu. Nadalje, u razdoblju od 493. do 537. godine Dalmacija se nalazila u okviru Istočnogotskog kraljevstva, kada je ujedno na iste prostore došla heretička nauka arijanizma, a onda i konačno 537. godina, kada Bizantsko Carstvo za vrijeme Justinijana I. širi kršćansku vjeru te obnavlja i gradi nove crkve. U istome periodu dolazi i do širenja kršćanstva izvan gradskih središta, kada se na mjestima u blizini antičkih vila počinju graditi crkve.³⁰

U okviru kasnoantičkoga razdoblja upravo velik broj titulara, koji se, između ostaloga, koriste i danas, potječe upravo iz tog razdoblja. O samim titularima starokršćanskih crkava pisala je Branka Migotti, koja posvetu srednjovjekovnih pa i kasnijih crkava vidi kao smjernicu za pretpostavku kako je određena crkva nastala u kasnoantičkome dobu, što se dalje može očitavati kroz sam kontinuitet kultnoga mjesta kao nadogradnje objekta, ali i nepromjenljivost titulara.³¹

²⁷ A. UGLEŠIĆ, 2002, 5.

²⁸ N. CAMBI, 2000, 208-215. Isti navodi kako su u 4. stoljeću biskupije mogle biti u Zadru, Saloni, Naroni i Epidauru (možda i Senju), ali kasnije se taj broj svakako povećava pa se, uz ove gradove, može govoriti o biskupijama u Kurikumu, Apsorusu, Arbi, Seniji, Skardoni, Mukurumu, Rhisiniumu, Ludrumu, Balioie, Bistu, Mortari i Sarsenterumu.

²⁹ N. CAMBI, 200, 211–212.

³⁰ A. UGLEŠIĆ, 2002, 5–8.

³¹ B. MIGOTTI, 1995, 189.

Jedno od važnijih prežitaka iz vremena antike jest nasljeđivanje naseobinskog, pokopnog i kulturnog mjesta, odnosno već se u kasno rimsko doba ustalio običaj imenovanja naselja po svecima kojima su crkve u tim naseljima bile posvećene.³²

3.2. O toponimima koji u sebi nose romanski pridjev *sanctus*

Kao što je spomenuto, još se u antici ustalio običaj imenovanja naselja po svecu čiji titular nosi i sama crkva u istome naselju, zbog čega upravo obrađeno područje vrvi toponimima koji su nastali od romanskog pridjeva *san(c)tu*, nakon čega slijedi ime sveca ili svetice.

Ti toponimi potvrđuju starost kroz arheološka sakralna zdanja posvećena nekom svecu, tj. oni se odnose na starokršćanske crkve iz 5. i 6. stoljeća, koje su ujedno preživjele dolazak Slavena/Hrvata i ostale u funkciji.³³ Ti toponimi nadalje pričaju i priču o širenju iste etničke skupine i daju sliku njihova rasprostiranja, a ujedno oslikavaju i vrijeme i prostor njihova pokrštavanja u okolici romanskih gradova.³⁴

Osim što označavaju crkve kasnoantičkog postanja, ti toponimi označavaju i predjele i naselja u kojima su te crkve djelovale, što upućuje na to kako su ti toponimi nastali uslijed simbioze Romana i Slavena/Hrvata.³⁵ Ta je simbioza od velikoga značaja jer se, osim nasljeđivanja imena od Romana i prilagođavanja hrvatskome jeziku, njome može utvrditi hrvatska prisutnost na područjima rasprostranjenosti tih toponima, koja opet dalje upućuje na suživot s Romanima tijekom 9. i 10. stoljeća uz građevine koje nose svetački titular.³⁶

No kako je došlo do promjene iz romanskog pridjeva *sanctus* u hrvatsko *sut-*, *st-* i slične izvedenice? O toj je lingvističkoj simbiozi pisao Šimunović, koji navodi kako Slaveni ne prepoznaju i ne čuju romansko /au/ i /ou/ i zbog toga ih zamjenjuju slovom /u/, kao što i romansko /ǎ/ percipiraju kao /ǒ/.³⁷ Pri tvorenju tih toponima, u kojima se da iščitati romanski pridjev *santu*, u svojim pohrvaćenim oblicima ti bi se *sut-*, *st-* ili neka druga izvedenica

³² P. ŠIMUNOVIĆ, 2005, 53.; P. ŠIMUNOVIĆ, 2009, 118.

³³ P. ŠIMUNOVIĆ, 2005, 54.

³⁴ P. ŠIMUNOVIĆ, 2005, 62.

³⁵ P. ŠIMUNOVIĆ, 2009, 117.

³⁶ P. ŠIMUNOVIĆ, 1996, 40–43.

³⁷ P. ŠIMUNOVIĆ, 1996, 43–44.

trebali promatrati kao prefiks koji se dodavao imenu titulara te je tako nastajao i toponim kojim se imenovalo ne samo naselje već i okolina crkve.³⁸

Starokršćanske bazilike i ranosrednjovjekovne predromaničke crkve nastajale su tamo gdje je bilo i samo naselje te su mnoga naselja nazvana po titularu koji su crkve nosile, a uz koji dolazi romanski svetački pridjev *san(c)tu*. Taj pridjev dolazi od latinske riječi *santi*, koji se do kraja 10. stoljeća reflektirao kao *sut-*, *sat-*, *st-* i sl. I upravo su ti toponimi, koji u sebi nose *sut-*, *sat-*, *st-* i slične izvedenice, nastali dodirima Romana i Hrvata na onom mjestu koje se poistovjetilo sa zemljopisnim objektom, ali se opet tako kroz određeni toponim da iščitati svjetonazor, jednako kao i jezična obilježja.³⁹ Šimunović dalje navodi kako su toponimi koji su nastali od tog romanskog pridjeva zajedno s imenom sveca razmješteni po čitavom hrvatskom primorju uz komentar kako je to jedno od važnijih prežitaka antike koji su se doslovno prenosili s koljena na koljeno.⁴⁰

Petar Skok u *Etimologijskome rječniku hrvatskog ili srpskog jezika* navodi kako je prefiks *sut-* pred muškim ili ženskim svetačkim imenom i danas čest toponim, osobito na jadranskoj obali, a učestao je i za naseljena mjesta koja su se razvila iz naselja oko crkava.⁴¹ Toponimi s imenom *sanctus* od velike su važnosti za istočnu jadransku obalu, osobito refleksi tog romanskog pridjeva koji se u pohrvaćenim oblicima javljaju kao *sut-*, *sat-*, *st-*, *suto-*, *sto-*, *sta-* i sl. radi utvrđivanja same relativno kronološke slike tih toponima.⁴²

O pohrvaćenom obliku romanskog pridjeva *sanctus* piše i Valentin Putanec, koji donosi popis toponima s prefiksom *sut-*, kao i sanktoreme te antroponime, jednako kao i prikaz svih refleksa tog romanskog pridjeva⁴³ od kojih su nam ipak najvažniji *sut-*, *sat-*, *st-*, *su-*, *suto-*, *sto-* te *sta-*.⁴⁴ Spominje i kako je refleks *st-* Slavenima došao posredstvom Romana uz naglasak kako se po njemu ne bi smjela gledati starost jer se njime tvore imena sve do 15.

³⁸ P. ŠIMUNOVIĆ, 1985, 162–163.

³⁹ P. ŠIMUNOVIĆ, 2005, 84.

⁴⁰ P. ŠIMUNOVIĆ, 1996, 39–40.

⁴¹ P. SKOK, 1971, 365.

⁴² M. BUOVAC, 2011, 460–461.

⁴³ Refleksi romanskog pridjeva *sanctus* po Putanecu jesu: *sut-*, *sud-*, *suc-*, *soc-*, *suć-*, *suk-*, *cuk-*, *čuk-*, *ćuć-*, *šuć-*, *sun-*, *sum-*, *sat-*, *st-*, *št-*, *c-*, *su-*, *s-*, *š-*, *suto-*, *sto-*, *stu-*, *šta-*. V. PUTANEC, 1963, 46.

⁴⁴ V. PUTANEC, 1963, 146.

stoljeća⁴⁵, ali da sigurno pripadaju predslavenskom kršćanstvu jer ih Slaveni po doseobi preuzimaju od 7. stoljeća.⁴⁶

Šimunović pritom upozorava da je svakom toponimu potrebno dosta vremena kako bi se prilagodio jeziku pa tako i ustalio te se mora u obzir uzeti činjenica kako su ti toponimi barem stoljeće stariji, odnosno da su hrvatske prilagodbe romanskih imena starije od 7. i 8. stoljeća, što je značajan pokazatelj hrvatske nazočnosti na ovim prostorima.⁴⁷

Možda jednu od najranijih toponomastičkih analiza dao je upravo Skok u radu *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, u kojem je pokušao etimološki razraditi imena mjesta, uvala itd., a ujedno je i toponomastičkom analizom pokazao kako na otocima jadranskoga arhipelaga postoje tragovi staroromanskog govora u Dalmaciji.⁴⁸ Ujedno je sav skupljeni etimološki i toponomastički materijal podijelio u dvije grupe – one predslavenskog i one slavenskog podrijetla. Dalje spominje kako se doseobom Hrvata u 6. stoljeću i kasnije, u vremenu koje naziva romanskim, kada se romanski jezici počnu formirati na ostacima Rimskoga Carstva, počinje razlikovati više slojeva u predslavenskim toponimima, a to su romanski, rimski i predrimski.⁴⁹

Šimunović također spominje kako su najstariji toponimi na istočnoj jadranskoj obali praindoeuropskog i indoeuropskog porijekla, a Rimljani sredinom 2. stoljeća prije Krista zauzimaju isti prostor, a onda i unutrašnjost te iz tog razdoblja potječu mnogi toponimi motivirani osobnim imenom nekadašnjeg rimskog posjednika (znana još i kao predijalna imena).⁵⁰ Između ostaloga navodi kako su to imena koja usvajaju doseljeni Slaveni/Hrvati ili pak njima imenuju rimska gospodarstva spominjući lokalitete starokršćanskih crkava koje nastaju na takvim mjestima. Pritom spominje kako se rimska predijalna toponimija očuvala na onim mjestima gdje je romansko stanovništvo živjelo, i to u agerima rimskih gradova i nakon doseobe Slavena/Hrvata.⁵¹

Na pitanje kako je došlo do jezične simbioze Romana i Hrvata, Šimunović objašnjava kako su se Romani na otocima našli izolirani uslijed dolaska Slavena/Hrvata, bez mogućnosti za uspostavljanjem kontakata s drugim romanskim govornicima, a pritom su

⁴⁵ V. PUTANEC, 1963, 152.

⁴⁶ V. PUTANEC, 1963, 156.

⁴⁷ P. ŠIMUNOVIĆ, 1996, 43.

⁴⁸ P. SKOK, 1950, 79.

⁴⁹ P. SKOK, 1950, 256.

⁵⁰ P. ŠIMUNOVIĆ, 1985, 148–152.

⁵¹ P. ŠIMUNOVIĆ, 1985, 160.

Slaveni/Hrvati za sobom na kopnu ostavili pohrvaćeno zaleđe, odakle stalno dolazi svježe pučanstvo koje, i jezično i biološki, asimilira romanski narod. Sama simbioza, kako jezična tako i etnološka, između Romana i Slavena/Hrvata događa se od doseobe Slavena/Hrvata te se u toponimiji može pratiti sve do 13. stoljeća, kada su Romani većinski asimilirani.⁵²

Romanski su se toponimi, kao i svaki drugi, odnosili na zemljopisne objekte koji su kasnije prilagođeni hrvatskome jeziku⁵³, a preslojili su ilirski i grčki jezik osvajanjima i romanizacijom, odnosno ta su imena romanskim posredstvom došla do Slavena/Hrvata.⁵⁴ U vrijeme dolaska Slaveni/Hrvati zatiču duboku kristijaniziranost jadranske obale, zbog čega se brojna mjesta, naselja i predjeli zovu po svecima, crkvama ili samostanima oko kojih su i nastala.⁵⁵ Ta ista mjesta, naselja i/ili predjeli koji nose svetačko ime, a koje potječe od latinskog pridjeva *sanctus*, konačno preuzimaju i Slaveni/Hrvati. Između ostaloga, Skok zaključuje kako su toponimi koji u prvom morfemu nose sut- ili slično stariji i romanskoga su podrijetla, dok toponimi čiji prvi dio iznosi svet- ili slično nemaju taj pridjev te su mlađeg postanka.⁵⁶

Vjerski se toponimi inače mogu podijeliti u dvije skupine, gdje prvu čine oni poganski, a drugu kršćanski toponimi, od kojih su potonji izvedeni iz vjerskih mjesta, bila to crkva, samostan i sl. ili pak od imena svetaca ili svetica. Ti toponimi, koji u sebi nose sjećanje na nekog sveca ili sveticu, najbrojniji su te su često zamijenjeni onima starijeg porijekla, dok su neki pak lingvistički izmijenjeni npr. na način da je ispred imena sveca dodan sufiks, kao što je to čest slučaj na istočnoj jadranskoj obali. Upravo ti toponimi, koji u sebi nose ime sveca ili svetece, svjedoče o predanosti nekog područja određenome svecu.⁵⁷

O istome piše i Dunja Brozović-Rončević, koja daje klasifikaciju toponima vjerskoga karaktera na našem području na način da je grupu toponima u kojima se nameće motivacijsko podrijetlo podijelila na toponime motivirane pretkršćanskim i predslavenskim kultovima,

⁵² P. ŠIMUNOVIĆ, 2005, 77.

⁵³ P. ŠIMUNOVIĆ, 2005, 78.

⁵⁴ P. ŠIMUNOVIĆ, 2005, 50.

⁵⁵ P. SKOK, 1950, 105.

⁵⁶ P. SKOK, 1950, 172–175.

⁵⁷ Pritom valja spomenuti i neodvojivost i bliskost geografije i religije jer povijesni događaji često utječu na geografske pojave, pa tako i na toponimiju. Religijski događaji pak imaju vidljivi zemljopisni aspekt koji se izražava kroz hagonime, što se ne odnosi samo na naselja koja svoje ime dobivaju od prisutnosti neke vjerske građevine, već i na sve one zemljopisne fenomene koji imaju ime izvedeno od sveca ili nekog drugog vjerskog izraza. G. CLEMENTE, 2012, 30.

toponime motivirane slavenskom mitologijom i religijom, kršćanske toponime⁵⁸ te one nastale nakon dolaska islama.⁵⁹

⁵⁸ S obzirom na potrebe rada, potrebni su nam kršćanski toponimi koje Brozović-Rončević razaznaje u dvjema varijantama, one starije koji su „doživljavani kao nemotivirani prema suvremenom jezičnom osjećaju“ (Sutomišćica, Sukošan) te one „motivirane prema suvremenom jezičnom osjećaju“ (Sv. Križ, Sv. Ivan). D. BROZOVIĆ-RONČEVIĆ, 1987, 118–119.

⁵⁹ D. BROZOVIĆ-RONČEVIĆ, 1987, 117–119.

4. TOPONIMIJA STAROKRŠĆANSKIH LOKALITETA NA PODRUČJU RIMSKE PROVINCIJE DALMACIJE

U ovome dijelu rada obrađeni su toponimi starokršćanskih lokaliteta koji se nalaze na prostoru nekadašnje rimske provincije Dalmacije. Što se tiče literature koja se bavi ovom temom, teško je izdvojiti samo jednoga autora zbog danas skoro pa neraskidive veze između toponomastike, toponimije i arheologije, čemu je nekoliko rečenica posvećeno u prethodnim redcima, no može se reći kako Petar Skok među prvim autorima donosi popis toponima na jadranskim otocima u svojem radu *Slavenstvo i romanstvo* te je napravio velik iskorak u proučavanju toponima. Dakako, i Petar Šimunović u *Toponimiji istočnoga Jadrana* također donosi osvrt na toponime koji su nastali od romanskog pridjeva *sanctu*, nakon čega slijedi ime kršćanskog sveca ili svetice.

Budući da će se najveći broj stranica odnositi na crkve, važno je spomenuti kako toponime koji upućuju na postojanje starokršćanske crkve u najvećem broju slučajeva možemo pronaći upravo na otocima koji i dandanas baštine velik broj toponima nastalih od romanskog refleksa *santu*, nakon čega slijedi ime sveca ili svetice. Na jadranskim otocima nalazi se velik broj naselja čija imena počinju prefiksom *sut-* (ili *sl.*) s nastavkom koji podsjeća na ime sveca ili svetice, a mogu se naći uzduž obale sve od Crne Gore do sjeverne Dalmacije. Taj fenomen nije još do kraja objašnjen, kako s lingvističkog tako i s povijesnog aspekta, ali činjenica je kako se takvi toponimi mogu naći jedino u okolici starih dalmatinskih gradova. Po dolasku Slavena/Hrvata na ovo područje, odnosno na jadransku obalu, može se pratiti susret potpuno kristijaniziranog romanskog stanovništva koje je prisvojilo romanski prefiks *sut-* ili *st-* koji je došao od starodalmatskog pridjeva *sanctus*.⁶⁰

4.1. Crkve

Kako je već ranije spomenuto, širenjem pravovjerne dogme zajedno s ekspanzijom Bizantskoga Carstva na ova područja započelo je doba intenzivne obnove starih crkava, kao i gradnje novih, ali jednako je tako i nastupilo intenzivno pokrštavanje zabačenijih naselja na jadranskoj obali, što uključuje unutrašnjost i otoke. S Bizantom, odnosno Justinijanom I. (527. – 565.) dolazi i do širenja vojničkih svetaca⁶¹, koji su također zabilježeni na obrađenom

⁶⁰ M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, K. LOZIĆ KNEZOVIĆ, 2014a, 1275–1276.

⁶¹ U red vojničkih svetaca idu Mihovil, Juraj, Kuzma i Damjan te Teodor. B. MIGOTTI, 1988, 156.

području (Radovin kod Zadra, Brnaze, Tučepi, Brač). Također je spomenuto kako su Slaveni, odnosno Hrvati po dolasku zatekli već pokršteno stanovništvo, što se može iščitati iz imena posvećenih svecu ili svetici koji su se na nekom području štovali⁶², a to se nadalje da iščitati iz „pohrvaćenog“ latinskog pridjeva *sanctus*, koji je tako postao sut- (ili slične izvedenice).⁶³

Toponimi koje najčešće susrećemo na obrađenom prostoru nose uspomenu na štovanje određenog sveca ili svetica te su tako najčešći toponimi koji podsjećaju na Mariju, majku Kristovu, svetog Ivana, svetog Petra i svetog Pavla.⁶⁴

Pritom je važno istaknuti kako starokršćanske crkve spomenute u ovome radu nisu jedine starokršćanske crkve na prostoru rimske provincije Dalmacije. Važno je shvatiti kako su u svim većim gradovima također postojale crkve, ali po njima neki gradovi ili predjeli u kojima su one smještene nisu dobili ime kao što npr. otok Fumija nosi ime prema crkvi svete Eufemije ili Stomorica na Šolti prema crkvi svete Marije. Iz ovog će razloga svakako biti spomenute i one starokršćanske crkve u većim središtima.

4.1.1. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetoj Mariji

Kult svete Marije, Isusove majke, Hrvati su prihvatili kada i kršćanstvo, a najviše je povezan s marijanskom pobožnošću koju su zatekli među latinskim stanovništvom Panonije, Dalmacije i Istre.⁶⁵ Štovanje Marije počelo se širiti nakon 431. godine, kada je održan Efeški sabor.⁶⁶ Dalmatoromanski toponimi koji upućuju na postojanje crkve posvećene Mariji na jadranskoj obali zasvjedočeni su u svom obliku kao Stomorica, Stomorina, Stomorska i

⁶² P. SKOK, 1950, 105.

⁶³ P. SKOK, 1950, 172.

⁶⁴ Važno je naglasiti kako se jednom uspostavljeni naslovnici rijetko mijenja, što se očituje i kroz crkve iz kasnijih razdoblja koje su nikle na nekom kasnoantičkom položaju te su vjerojatno naslijedile starokršćanski titular, jednako kao što i sam titular može upućivati na starokršćanski sloj nekog lokaliteta. Upravo titulari kao što su sv. Marija, apostoli, mučenici te susjedni i lokalni sveci (uključujući i vojničke svece koji su došli s Bizantom) svjedoci su kasnoantičkog razdoblja. B. MIGOTTI, 1988, 134–139.

⁶⁵ E. PERIŠIĆ, 1974, 247.

⁶⁶ I. RADIĆ ROSSI, T. FABIJANIĆ, 2013, 86.

slične izvedenice, no također je važno reći kako spomenuti toponimi ne moraju označavati isključivo posvetu Mariji.⁶⁷

Starokršćanske crkve posvećene svetoj Mariji, izuzev dolje spomenutih, nalazimo i u Zadru⁶⁸ i Ninu⁶⁹, a ne smije se zaboraviti ni kako je današnja katedrala svetoga Duje u Splitu ranije bila posvećena svetoj Mariji.⁷⁰

U današnjem Omišlju na otoku Krku, antičkome *Fulfinumu*, nalazi se toponim **Stomarina**. Naime, tu se danas nalazi župna crkva Uznesenja Marijina, koja se sastoji od kapele s krstionicom. Upravo se za spomenutu kapelu s krstionicom pretpostavlja kako je iznikla još u doba kasne antike.⁷¹

Skok spominje toponim **Stomorini Lazi** na otoku Olibu u zadarskome arhipelagu koji se poistovjećuje s crkvom posvećenom svetoj Mariji.⁷² Spominje ga i potvrđuje Vladimir Skračić (uz navod kako ga se još naziva i *Stomorovi Lazi*, *Stamorene Laze*) spomenuvši kako postoji velik broj takvih toponima na području Jadrana, ali spominje i kako danas ne postoji crkva s titularom sveta Marija na Olibu.⁷³

Na otoku Kornatu nalazi se crkva svete Marije ili **Gospe od Tarca**, gdje su i danas vidljivi ostaci jednobrodne crkve s potkovastom apsidom na koju su dodana dva kontrafora. Ova je crkva naime, kako je spomenuto, posvećena Pohođenju Blažene Djevice Marije, iako je u narodu poznatija kao Gospa od Tarca te se pretpostavlja njezin kasnoantički kontinuitet, kad je vjerojatno bila posvećena svetoj Mariji. Poznato je kako se otok Kornat u srednjovjekovnim izvorima pojavljivao i pod imenom *Insula Sanctae Mariae* (Otok svete Marije), u nekim pak kao **Stomorin otok**, što se nadalje da povezati s postojanjem crkve na

⁶⁷ Primjer za ovo bio bi lokalitet Stomorica u Novalji na otoku Pagu, gdje se nalaze temelji starokršćanske bazilike i predromaničke crkve iz 9./10. stoljeća, koji Anamarija Kurilić veže uz titular sv. Mauricija te ujedno spominje kako su na tom položaju pronađeni ostaci nekog starokršćanskog zdanja, između ostalog i ulomci kamenog crkvenog namještaja te navodno *capsella reliquiarum*. S interpretacijom tog toponima slaže se i Emil Hilje. A. KURILIC, 2011, 85.; E. HILJE, 2011, 106.

⁶⁸ Sam tlocrt crkve svete Marije (Velike) u Zadru nije poznat te se njezin starokršćanski postanak samo pretpostavlja na osnovi pronađenih ulomaka kamene plastike. P. VEŽIĆ, 2005, 56–57. Druga crkva posvećena svetoj Mariji (Sveta Marija Mala) smještena je ispred episkopalnog kompleksa. P. VEŽIĆ, 2005, 72.

⁶⁹ Crkva je očuvana u malim ostacima, ali se zna kako je imala ukoso postavljeno pročelje i začelje te apsidu koja je iznutra bila polukružnog, odnosno poligonalnog tlocrta izvana. P. VEŽIĆ, 2005, 118.

⁷⁰ E DYGGVE, 1996, 41.

⁷¹ T. MARASOVIĆ, 2009, 22.

⁷² P. SKOK, 1950, 83.

⁷³ V. SKRAČIĆ, 1994, 113.

ovom položaju, kao i s njezinom posvetom svetoj Mariji.⁷⁴ O ovome piše i Kristijan Juran te spominje kako se otok Kornat u najranijim izvorima, konkretno iz 14. i 15. stoljeća, pojavljivao pod imenima *Insulae Sanctae Mariae*, a tek kasnije kao Stomorin otok. Iako se još vode rasprave o datumu prvog spomena, 1318. ili 1354. godine, Juran je siguran kako je upravo starokršćanski titular odigrao ulogu u imenovanju otoka iz razloga koje smo ranije naveli, odnosno došlo je do pohrvaćenja romanskog toponima.⁷⁵ Istraživanjima od 2006. do 2011. godine utvrđeno je postojanje i krstionice s krsnim zdencem oblika grčkoga križa. Isti se na temelju analogija može datirati u 6. stoljeće. Također, utvrđeno je postojanje još dodatnih pastoforija, možda konsignatorija, ali zasigurno memorije koja nastaje u drugoj građevinskoj fazi.⁷⁶

Kod Kaštela Novog također se smjestio toponim **Stomorija**, koji se odnosi na crkvu sagrađenu 1189. godine, koja je pak nastala nad starokršćanskom od koje je danas sačuvan reljef s prikazom dupina i križa koji se nalazi u apsidi.⁷⁷

Mjesto **Stomorska** na Šolti zauzima istočni dio sjeverne obale otoka, a odnosi se na uvalu i mjesto. Sam toponim označava lokaciju podno starokršćanske crkve koja je nastala na mjestu rimske vile. Upravo se u toponimu Stomorska može iščitati refleks starodalmatskog pridjeva *sanctus* u hrvatskome obliku sto-.⁷⁸ Također, u Gornjem Selu na Šolti nalazi se toponim **Stomorija**, koji se odnosi na ostatke starokršćanskog crkvenog namještaja koji se nalazi u baroknoj crkvi posvećenoj svetoj Mariji.⁷⁹

Na Braču, sjeveroistočno od naselja Ložišća, nalazi se toponim **Stomorica**, gdje se u najranijem sloju nalazi nepoznata antička jednobrodna građevina, možda starokršćanska crkva koja je traga ostavila samo u toponimu.⁸⁰

⁷⁴ I. RADIĆ ROSSI, T. FABIJANIĆ, 2013, 83–88.

⁷⁵ Autor navodi kako je toponim Stomorija nastao od romanskog *San(c)ta Maria*, a Stomori(ji)n otok pak od *insula San(c)te Mariae*. K. JURAN, 2013, 447–449.

⁷⁶ M. ZORNIJA, M. MENĐUŠIĆ, 2015, 41–44.

⁷⁷ Odnosi se na crkvu sv. Marije od Špiljana ili Gospe Stomorije. M. DOMAZET, 2015, 147.; I. BILICH, 1993, 94.; B. MIGOTTI, 1990, 13.

⁷⁸ K. LOZIĆ KNEZOVIĆ, A. SOČO, 2011, 255–257.; M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, K. LOZIC KNEZOVIĆ, 2014b, 22.

⁷⁹ B. MIGOTTI, 1995, 199.

⁸⁰ T. MARASOVIĆ, 2011, 527–528.

Boris Čargo donosi toponim **Stomorsko brdo** na otoku Visu, za koji smatra kako se vjerojatno odnosi na kakav starokršćanski sakralni objekt iako u njegovoj blizini za sada nisu pronađene arheološke potvrde.⁸¹

Slika 1. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetoj Mariji: 1. Omišalj – Stomarina 2. Olib – Stomorini Lazi 3. Kornat – Gospa od Tarca 4. Kaštel Novi – Stomorija 5. Šolta – Stomorska, Gornje selo - Stomorija 6. Brač – Stomorica 7. Vis – Stomorsko brdo 8. Lastovo – Stomorina (Google Earth, pristupljeno 16. kolovoza 2019.)

Cvito Fisković donosi podatak kako se u blizini otoka Lastova nalazi otočić **Stomorina**. Smješten je na istočnoj obali Lastova, gdje su vidljivi ostaci temelja sakralnog objekta s polukružnom apsidom. Kao dodatna potvrda da je riječ o crkvi, koja je, sudeći prema samome toponimu Stomorina, posvećena svetoj Mariji, sama uvala podno koje se nalazi ova crkva nosi ime Podcrkvu.⁸² Jakov Vučić pak donosi kako mali promjer apside u

⁸¹ B. ČARGO, 2002, 405.

⁸² C. FISKOVIĆ, 1966, 90.

odnosu na širinu broda više upućuje na srednjovjekovno zdanje, ali samo ime otoka pak sugerira kako je crkva možda ranijeg postanja.⁸³

4.1.2. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Ivanu Krstitelju i Ivanu Evanđelistu

Ivan Krstitelj, posljednji starozavjetni prorok, bio je znamenita osoba u životu Isusa Krista, osoba koja je pretkazala njegov dolazak te osoba koja ga je konačno i krstila u rijeci Jordan. Ivan Krstitelj stradao je tako što ga je zatočio Herod, a Herodijanina kći Saloma zatražila je njegovu glavu.⁸⁴

Ivan Evanđelist bio je najmlađi od Kristovih učenika, a nakon Kristove smrti putovao je Judejom sa svetim Petrom. Nakon Judeje otputovao je u Malu Aziju, gdje je ujedno osnovao sedam crkava. Jedno je vrijeme bio i u Efezu, odakle je protjeran na Patmos, gdje piše *Otkrivenje*.⁸⁵

Toponimi koji dolaze od latinskog *sanctus Johannes* u jadranskoj se toponimiji najčešće mogu naći u obliku Stivan, Sutivan, Stivanje, Zastivonje⁸⁶ te se pretežito odnose na posvećenost Ivanu Krstitelju. Crkve posvećene svetome Ivanu, sagrađene na rimskoj nekropoli, nalaze se i u Zadru⁸⁷, ali i u Splitu na Marjanu⁸⁸ te na starokršćanskome groblju Marusinac u Saloni (Sveti Ivan Krstitelj).⁸⁹

⁸³ J. VUČIĆ, 2012, 111–112.

⁸⁴ Ivan Krstitelj osuđivao je Heroda jer je kralj uzeo ženu svome bratu Filipu. A. BADURINA, 1979, 281–282.; SVECI.NET, 2019.

⁸⁵ A. BADURINA, 1979, 279.

⁸⁶ P. SKOK, 1950, 83.

⁸⁷ Crkva svetoga Ivana Krstitelja, najvjerojatnije cemeterijalnog karaktera, bila je trobrodna s polukružnom apsidom te je vjerojatno sagrađena u 5. stoljeću. P. VEŽIĆ, 2005, 77–79.

⁸⁸ Crkva na Marjanu bila je posvećena svetom Ivanu Krstitelju te iz nje potječe nekoliko kamenih ulomaka koji su se ranije pripisivali drugoj crkvi. Ista je crkva ranije u izvorima bila znana kao Sveti Ivan na Marjanu, ali njezin se pravi titular, sveti Ivan Evanđelist, može saznati iz posjete nadbiskupa Foconija 1578. godine. Također, crkva svetog Ivana Evanđelista najvjerojatnije je nastala na ostacima rimske vile čije je zidove ucrtao i Luka Jelić u svojem notesu. A. DUPLANČIĆ, 2009, 145–162.

⁸⁹ E. DYGGE, 1996, 65.

Skok spominje toponim **Stivan** kao naziv za lokvu na sjeverozapadnome dijelu otoka Oliba, a kod lokve se ujedno nalazi i Brig na Stivanu, čije ime izvodi od latinskog *S. Johanes*.⁹⁰

Na Dugom otoku, u dijelu današnjeg parka prirode Telaščica, smješteno je mjesto toponima **Stivanjska gora ili Stivanje polje**, koje baštini crkvu posvećenu svetome Ivanu.⁹¹ Taj položaj spominje i A. Uglešić.⁹² Radi se o položaju znanom još kao i Gruh, na sjeverozapadnom rubu Stivanjskog polja u uvali Telaščica. Riječ je o longitudinalnoj crkvi s polukružnom apsidom i narteksom, a u istraživanjima pedesetih godina 20. stoljeća pod vodstvom Ive Petriciolija, a potom i 1995. godine, nađeni su kameni ulomci pretežito predromaničkog postojanja, u manjem dijelu starokršćanskog (riječ je o tranzeni i sanduku sarkofaga). Također se spominje kako se crkva svetog Ivana u izvorima javlja kao *cela Sancti Iohannis*, i to čak 1064./1065. godine.⁹³ Branka Migotti navodi postojanje srednjovjekovne crkve nad antičkim ostacima, a spominje i nalaze sarkofaga, kao i spomenute starokršćanske tranzene.⁹⁴ Iako ju je Petricioli smjestio u razdoblje predromanike, Uglešić donosi niz potvrda koje bi ovu crkvu smjestile u starokršćanski period – tranzena s motivom ljuski koje se javljaju u 5. i 6. stoljeću, sarkofag pronađen unutar lađe, ostaci arhitekture sa sjeverozapadne strane crkve, izgled crkve svetog Ivana, ali i sam toponim (Stivanje polje).⁹⁵

I na sjeverozapadnome dijelu Ugljana nalazi se toponim **Stivan**, pod kojim se krije starokršćanski kompleks.⁹⁶ Riječ je o memorijalnome kompleksu istraživanom pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća, koji se sastoji od bazilike s pastoforijama i drugim dogradnjama, nadsvođenim mauzolejom te kasnoantičke vile nastale nad ranoantičkom.⁹⁷ S obzirom na sam toponim, ova bazilika s narteksom i apsidom koja je izvana polukružna, a iznutra potkovasta posvećena je svetome Ivanu Krstitelju u 5. stoljeću te je bila u upotrebi sve do 19. stoljeća.⁹⁸ Ista je crkva dio starokršćanskog sklopa građevina od kojih su neke

⁹⁰ P. SKOK, 1950, 83.

⁹¹ P. SKOK, 1950, 116.

⁹² A. UGLEŠIĆ, 1993, 151–176.; A. UGLEŠIĆ, 2002, 107–108.

⁹³ A. UGLEŠIĆ, 2002, 107–108.

⁹⁴ B. MIGOTTI, 1995, 211.

⁹⁵ A. UGLEŠIĆ, 1993, 164–165.

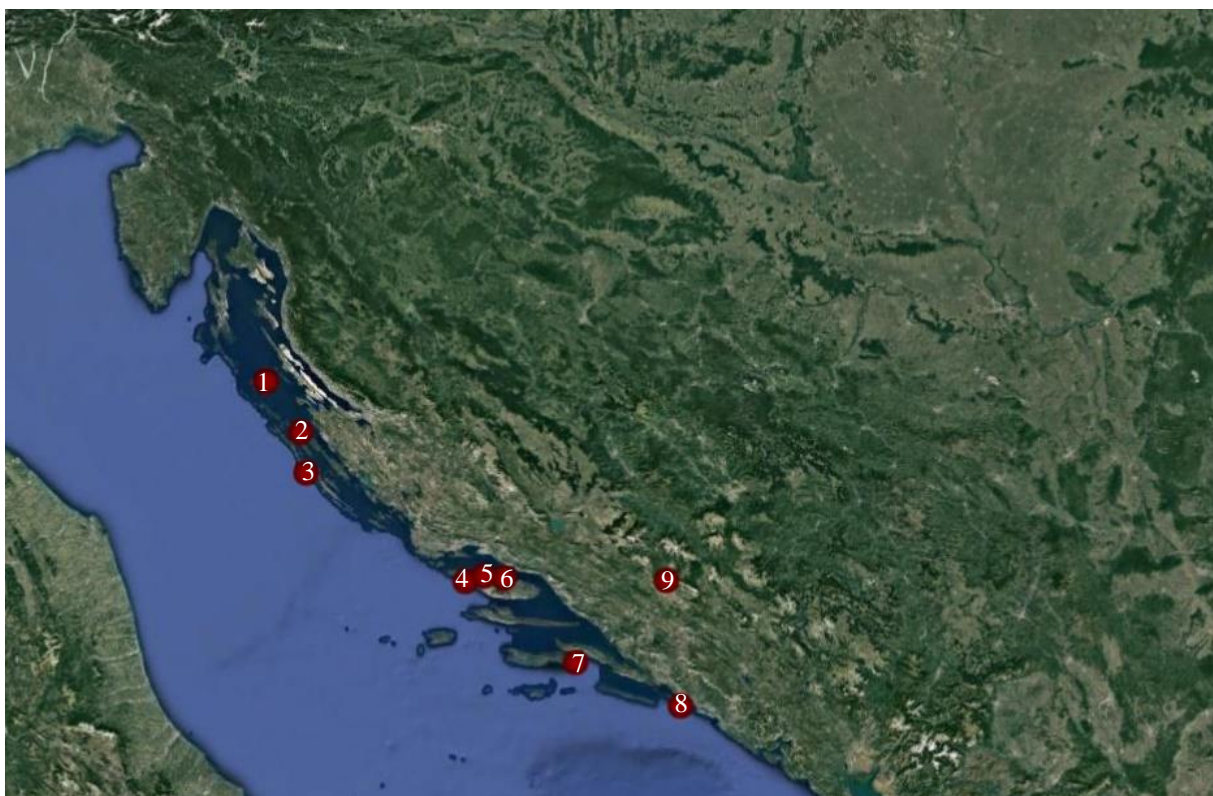
⁹⁶ B. MIGOTTI, 1995, 211.; P. CHEVALIER, 1995, 96.

⁹⁷ A. UGLEŠIĆ, 2002, 86–87.

⁹⁸ A. UGLEŠIĆ, 2002, 90.

funkcionirale i u srednjem vijeku.⁹⁹ U *Toponimiji otoka Ugljana* toponim Stivan ispitanici su opisali kao uvalu u kojoj se nalaze arheološki ostaci.¹⁰⁰

Na Šolti također postoji toponim **Stivanski Mul**, koji je nejasne motivacije s obzirom na to da nema naznaka o postojanju crkve posvećene svetome Ivanu, jednako kao ni potvrda štovanja kulta ovog sveca.¹⁰¹ Unatoč tome, Marasović-Alujević i Lozić Knezović toponim Stivanski Mul povezuju s crkvom posvećenom svetom Ivanu u Gornjem Selu.¹⁰²

Slika 2. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Ivanu: 1. Olib – Stivan, Olib – Brig na Stivanu 2. Ugljan – Stivan 3. Dugi otok – Stivanjska gora/Stivanje polje 4. Šolta – Stivanski Mul 5. Brač – Sutivan 6. Postira – Zastivonje/Stivonje 7. Lumbarda – Sutivan 8. Lopud – Ivanje brdo 9. Sutina (Google Earth, pristupljeno 16. kolovoza 2019.)

Toponim koji podsjeća na prisustvo svetoga Ivana također postoji i na otoku Braču, a očuvan je u obliku **Sutivan**.¹⁰³ Vežić spominje kako se na Braču, području koje još nosi i toponim Mostir, uz crkvu svetog Ivana Krstitelja iz 17. stoljeća nalazi trikonhos koji se

⁹⁹ E. HILJE, S. SORIĆ, 2007, 103.

¹⁰⁰ V. SKRAČIĆ, B. VODANOVIĆ, N. VULETIĆ, 2007, 176.

¹⁰¹ K. LAZIĆ KNEZOVIĆ, A. SOČO, 2011, 266.

¹⁰² M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, K. LOZIĆ KNEZOVIĆ, 2014b, 32.

¹⁰³ P. SKOK, 1950, 172.; P. ŠIMUNOVIĆ, 1972, 21.

sastoji od triju traveja, dugog ulaznog traka i svetišta, ali da i sam toponim Mostir upućuje na postojanje nekog samostana.¹⁰⁴ Na položaju Mostir nedaleko od Sutivana kraj crkve posvećene svetom Ivanu nađeni su ostaci starokršćanske crkve s trikonhalnim svetištem, a gradnja crkve svetog Ivana Krstitelja 1655. godine iskoristila je južni dio starokršćanske crkve, odnosno zid s lezenama.¹⁰⁵ S istog položaja potječu ulomci mramorne oltarne menze i pregrade oltara te klupa za kler.¹⁰⁶

U naselju Postira na sjevernoj obali otoka Brača uslijed arheoloških istraživanja kod sakristije župne crkve svetog Ivana Krstitelja pronađeni su ostaci trobrodne starokršćanske crkve koja je podignuta u 6. stoljeću. Riječ je o trobrodnoj građevini s polukružnom apsidom te bočnim prostorijama. Smatra se kako je crkva nosila titular sveti Ivan Krstitelj, što je ostalo sačuvano i u toponimu **Zastivonje ili Stivonje**, a ujedno ga je preuzela i današnja župna crkva.¹⁰⁷

U Lumbardi na otoku Korčuli na položaju **Sutivan** provedena su arheološka istraživanja 1999., 2007. i 2008. godine, kada je istražen stambeni prostor koji pretpostavljeno potječe iz doba rimske vlasti. Također je pronađen novac iz 4. stoljeća te stupić koji možda potječe iz pretpostavljene crkve koja je samom području dala ime.¹⁰⁸

Tomislav Marasović donosi toponim **Ivanje Brdo** nad naseljem Lopud, gdje se i danas nalazi crkva pravokutna tlocrta s apsidom koja je izvana pravokutna, a iznutra polukružna. Iz iste crkve potječu ostaci pregrade oltara koji se datiraju u 6. – 7. stoljeće, što navodi na starokršćansko porijeklo crkve svetog Ivana.¹⁰⁹

Kod Mostara je smješteno naselje **Sutina**, koje je ime dobilo prema crkvi svetog Ivana, vjerojatno Krstitelja. Riječ je o jednobrodnoj i jednoapsidalnoj crkvi smještenoj na položaju Crkvina. Sa sjeverne strane broda nalazi se jedan red po dvije pomoćne prostorije, od kojih je jedna možda krstionica. Pascale Chevalier smješta crkvu u razdoblje 5. i 6. stoljeća.¹¹⁰

¹⁰⁴ P. VEŽIĆ, 2011, 38–43.; B. MIGOTTI, 1995, 211.

¹⁰⁵ V. KOVAČIĆ, 1994, 64.

¹⁰⁶ P. CHEVALIER, 1995, 271.

¹⁰⁷ K. JELINČIĆ, LJ. PERINIĆ MURATOVIĆ, 2010, 177–179.; V. KOVAČIĆ, 1994, 42.; P. ŠIMUNOVIĆ, 1972, 19.

¹⁰⁸ J. VUČIĆ, 2012, 109.

¹⁰⁹ T. MARASOVIĆ, 2013, 230–233.

¹¹⁰ P. CHEVALIER, 1995, 393–394.; J. VUČIĆ, 2012, 48–49.

4.1.3. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Petru

Apostol Petar poznat je po širenju riječi Kristove, utemeljenju prve kršćanske zajednice u Maloj Aziji, a potom i u Rimu.¹¹¹ S njegovim se likom povezuje i početak kršćanstva u Dalmaciji, no vjerojatnije je kako je širio kršćansku riječ putem svojih učenika, od kojih je jedan bio Tit, koji je poslan u provinciju Dalmaciju.¹¹²

Neizbježno je spomenuti kako je upravo katedrala u Zadru ranije bila posvećena svetome Petru¹¹³, ali i da je još jedna zadarska crkva bila posvećena tom svecu.¹¹⁴ Također, moguća posveta svetome Petru bila je i grobišna bazilika na Manastirinama te na lokalitetu Crkvina u Saloni.¹¹⁵ Još jednu crkvu posvećenu ovome svecu nalazimo i na otoku Krku.¹¹⁶

U sjevernom Jadranu kod otoka Ilovika smješten je otok **Sveti Petar**, za koji se ranije smatralo kako ima ranobizantski *castrum* koji bi bio samo jedna od utvrda Justinijanovog limesa, no njegovo je postojanje kasnijim istraživanjima odbačeno. Tu se u 11. stoljeću nalazio i samostan svetoga Petra, za koji se također ranije smatralo kako je to izvorno vrijeme gradnje, ali pronalascima starokršćanskih kamenih ulomaka kao što su sarkofag, ulomci mozaika, ipak se danas smatra kako je isti samostan nastao na temeljima ranije, starokršćanske crkve, za čiji se titular može pretpostaviti kako je također bio sveti Petar (možda i sveti Petar i Pavao). Riječ je o trobrodnoj bazilici, možda grobišnog karaktera.¹¹⁷ Na istom prostoru gdje nastaje crkva, a kasnije i samostan, nalazila se rimska vila. Također, na postojanje starokršćanske crkve čije je dijelove iskoristio kasniji samostan upućuju i

¹¹¹ A. BADURINA, 1979, 456–457.

¹¹² A. UGLEŠIĆ, 2002, 5.

¹¹³ P. VEŽIĆ, 2005, 38.

¹¹⁴ Dvojna crkva svetog Petra i Andrije (još i Petar Stari) nastaje nad kakvom starijom građevinom, možda iz oratorija s početka 5. stoljeća. Vjerojatno je njezin originalni titular sveti Andija, s obzirom na to kako se kasnije uz nju gradi dvobrodna crkva svetog Petra Starog. A. UGLEŠIĆ, 2002, 21–22.; P. VEŽIĆ, 2005, 63.

¹¹⁵ E. DYGGE, 1996, 64–66.

¹¹⁶ Ranko Starac donosi kako se ova crkva nalazi na položaju Kanajt, između naselja Punat i crkve svetog Donata. Riječ je o jednobrodnoj starokršćanskoj crkvi s polukružnom apsidom dodatno ojačanom pravokutnom lezenom nastalom nad kasnoantičkom vilom. Moguće je da je i sama vila u trenutku kada se gradi crkva bila prenamijenjena u omanji samostan. Crkva je vjerojatno kasnije stradala u požaru, ali obnavlja se u ranom srednjem vijeku. R. STARAC, 2004, 233.

¹¹⁷ M. ČAUŠEVIĆ-BULLY, S. BULLY, 2015, 83–88.

nalazi sarkofaga i mozaika. Crkva je bila trobrodna s ravnim začeljem, a najvjerojatnije je imala i pomoćne prostorije.¹¹⁸

U Lici, u blizini današnjega naselja Mušaluk, nalazi se toponim **Supetar**, gdje je na ovome položaju postojala kasnoantička crkva posvećena svetome Petru. Kako i Šimunović spominje, važno je navesti kako je ovo izolirani slučaj prisutnosti toponima u unutrašnjosti koji je nastao od romanskog pridjeva *sanctu*, nakon čega slijedi ime sveca.¹¹⁹

Na Ugljanu Skok spominje rt, odnosno **Puntu sv. Petar** ispod srušene crkve posvećene istome svecu.¹²⁰ U *Toponimiji otoka Ugljana* to se područje još naziva i Punta Petra, Punta Supetra, Vala na Supetru, Supetar, ali i Crikvina. Za toponim Supetar ispitanici su naveli kako se odnosi na poluotok na krajnjem sjeverozapadnu otoka Ugljana koji s jugozapadne strane zatvara uvalu Muline.¹²¹

Na otočiću Čiovu pred Trogirom također se nalazi uvala **Supetarska**, koja nosi uspomenu na crkvu posvećenu svetome Petru.¹²²

U Poljičkom primorju nalazi se toponim **Sumpetar** u naselju Jesenice, koje se u antici zvalo *Narestae*. Tu se nalaze ostaci starokršćanske i romaničke crkve posvećene svetome Petru.¹²³ Delonga spominje opatiju svetog Petra koja je utemeljena oko 1069. godine, a koja je pak nastala na temeljima starije, trobrodne starokršćanske crkve iz 6./7. stoljeća.¹²⁴ Iz crkve potječu klupe za kler iz apside te ulomci kamenog crkvenog namještaja kao što su ploča i stupići oltarne pregrade, stupići oltara itd. Chevalier crkvu datira u 6. stoljeće.¹²⁵

Tragove štovanja svetoga Petra nalazimo i na otoku Šolti, jednako kao i ruševine starokršćanske crkve posvećene istome svecu, a sama južna strana otoka dobila je ime upravo po njemu – **Supetar**.¹²⁶ Taj se toponim zapravo odnosi na jednu od uvala u uvali

¹¹⁸ M. ČAUŠEVIĆ-BULLY, S. BULLY, L. FIOCCHI, M. BASSI, 2011, 38–42.

¹¹⁹ P. ŠIMUNOVIĆ, 2010, 231.

¹²⁰ P. SKOK, 1950, 108.

¹²¹ V. SKRAČIĆ, B. VODANOVIĆ, N. VULETIĆ, 2007, 175.

¹²² P. SKOK, 1950, 108.

¹²³ B. MIGOTTI, 1995, 200.

¹²⁴ V. DELONGA, 1996, 140.

¹²⁵ P. CHEVALIER, 1995, 259.

¹²⁶ M. MARASOVIĆ ALUJEVIĆ, 1985, 295.

Nečujam, odnosno na starokršćansku crkvu posvećenu svetome Petru.¹²⁷ Ovo područje još nosi toponime Supetarska, Bok Supetra i Supetarske stinice.¹²⁸

Na području današnje Makarske, antičkog *Muccuruma*, nalazi se poluotok **Sv. Petar**, na kojem se uzdizala kasnoantička bizantska utvrda sa starokršćanskom crkvom, cisternom i zidom.¹²⁹ Matasović također iznosi kako je utvrda bila u funkciji refugija antičkoga *Muccuruma* te kako je on nastao u svrhu obrane antičkoga naselja podno refugija.¹³⁰

Na Braču također postoji toponim **Supetar**¹³¹, gdje je istraživanjima 1974. godine otkriven starokršćanski mozaik s geometrijskim motivima na bijeloj podlozi.¹³² Ostaci starokršćanske crkve danas se nalaze pod temeljima župne crkve posvećene svetome Petru.¹³³ Chevalier navodi kako s ovog položaja potječu ploče pregrade oltara pomoću kojih se crkva može datirati u 6. stoljeće.¹³⁴

¹²⁷ M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, K. LOZIC KNEZOVIĆ, 2014b, 94.

¹²⁸ P. ŠIMUNOVIĆ, 1987, 150.

¹²⁹ M. TOMASOVIĆ, 2011a, 210.

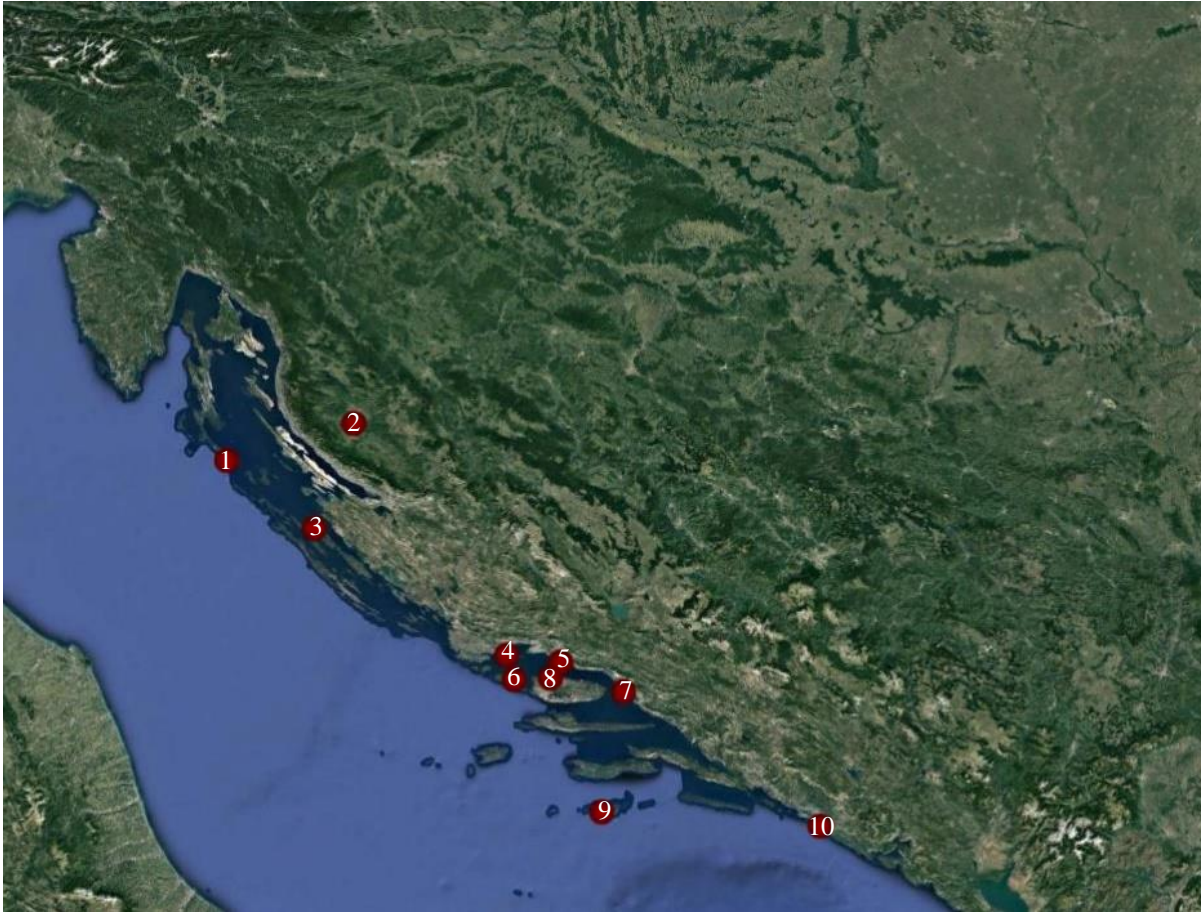
¹³⁰ M. TOMASOVIĆ, 2011b, 621., M. TOMASOVIĆ, 2012, 723–724.

¹³¹ P. SKOK, 1950, 172.; P. ŠIMUNOVIĆ, 1972, 116–117.

¹³² J. JELIČIĆ RADONIĆ, 1994b, 57.

¹³³ B. MIGOTTI, 1995, 211.

¹³⁴ P. CHEVALIER, 1995, 298.

Slika 3. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Petru: 1. Sveti Petar 2. Mušaluk – Supetar 3. Ugljan – Punta sveti Petar 4. Čiovo – Supetarska 5. Jesenice – Sumpetar 6. Šolta – Supetar 7. Makarska – Sveti Petar 8. Brač – Supetar 9. Ubli – Luka svetoga Petra 10. Cavtat – Supetar (Google Earth, pristupljeno 24. kolovoza 2019.)

Na otoku Lastovu, točnije u naselju Ubli, nalazi se **Luka sv. Petra**, gdje je, prema Marasoviću, u 5. ili 6. stoljeću postojao sakralni objekt s polukružnom apsidom posvećen svetome Petru.¹³⁵

Također, ispred samoga Cavtata smješten je otočić **Supetar** koji je ime dobio, dakako, prema svetome Petru, vjerojatno u razdoblju prije dolaska redovnika benediktinaca na našu obalu.¹³⁶

¹³⁵ T. MARASOVIĆ, 2013, 174–175.

¹³⁶ I. PULJIĆ, 2015, 93.

4.1.4. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Pavlu

Rođen kao Savao u Tarzu, u obitelji rimskih građana, Savao je krenuo u Damask kako bi otjerao manju kršćansku zajednicu, no na putu ga zabljesne jako svjetlo, na što ostane slijep. U Damasku mu Ananije vrati vid te se odluči krstiti i uzeti ime Pavao. Tada počinju i njegova slavna putovanja Malom Azijom i Grčkom kako bi širio riječ Kristovu. Uhićen je u Palestini i poslan u Rim, gdje je, po legendi, pogubljen.¹³⁷

Za područje koje obuhvaća ovaj rad neizbježno je spomenuti brodolom koji je Pavao doživio na svojem putu za Rim. Nenad Cambi donosi analizu *Djela Apostolskih* (27 i 28) u kojima su opisana njegova putovanja, ali i brodolom koji se odvio kod otoka Milite ili Melite. Upravo je taj brodolom, odnosno mjesto brodoloma, jedna od tema učestalih rasprava, gdje mnogi tumače Melitu kao Maltu, Mljet ili Samotraku (koja se ranije zvala Melite).¹³⁸ Možda je upravo otok Mljet bio to mjesto s obzirom na to kako se velik broj crkava i toponima koji nose uspomenu na ovog sveca, a zajedno s tim i uspomenu na njegov boravak i propovijedanje, nalazi na dubrovačkom prostoru.¹³⁹

Na splitskome poluotoku nalazi se **Supaval**, za koji Marasović-Alujević i Kordić navode kako je dobio ime prema srednjovjekovnoj crkvi svetoga Pavla kojoj ni danas nema traga.¹⁴⁰

Na poluotoku Pelješcu kod ulaza u stonsku luku nalazi se **Supavo**, gdje je smještena crkva svetoga Pavla. Zdenko Žeravica donosi kako je crkva svetoga Pavla na ovome lokalitetu jedna od crkava vezanih uz boravak svetoga Pavla na ovome području.¹⁴¹

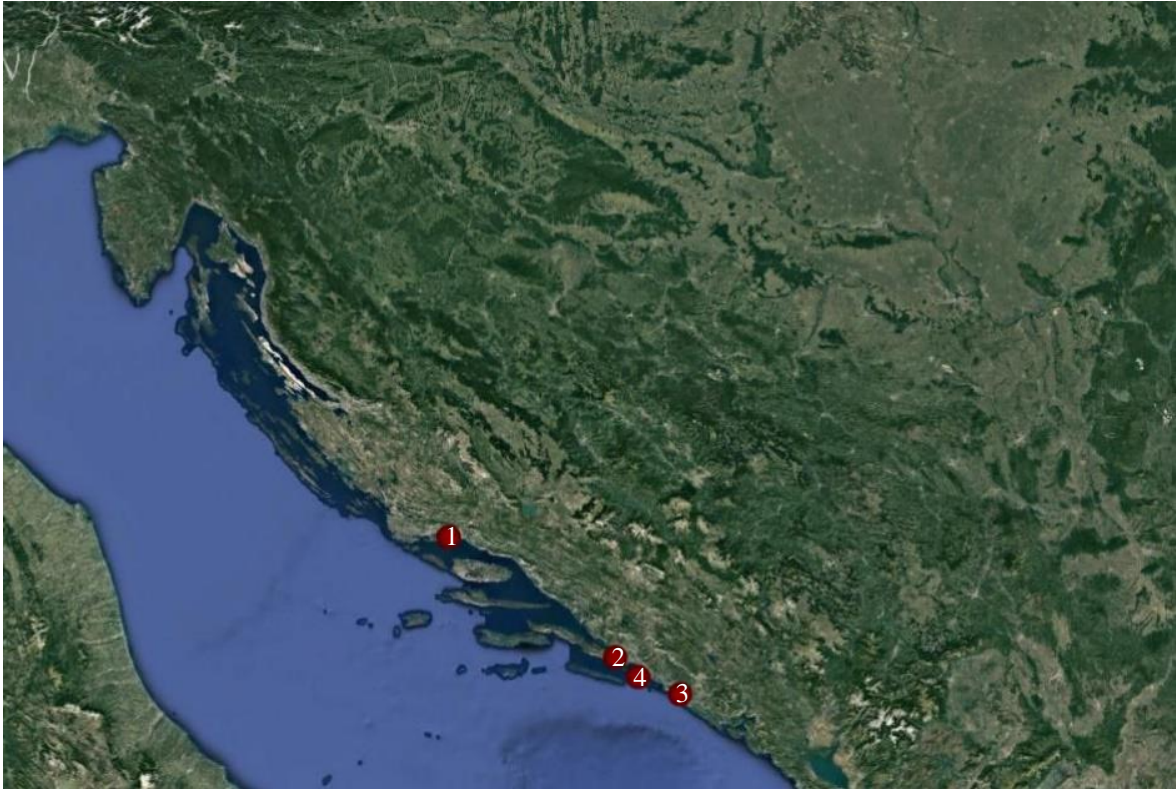
¹³⁷ A. BADURINA, 1979, 453–454.

¹³⁸ N. CAMBI, 2009, 213.

¹³⁹ Žeravica također spominje još crkava s titularom sveti Pavao: Sveti Pavao u Župi dubrovačkoj u Grbavcu, sveti Pavao kod naselja Saplunare i Korita (još i toponim Crkva ili Crkvina) na Mljetu, sveti Pavao u Babinom polju na Mljetu, ali i crkve svetog Petra i Pavla – Karasovići, Polje u Čilipima i Zvekovici, u Trapitu u Župi dubrovačkoj, Brgatu Gornjem, Radovinu, Dubrovniku, Majkovima u Grbljavi, Slanom, Dolima u Zatonu, Stupi, na Pelješcu (Ston, Trpanj, Potomje), na otocima Lopudu, Šipanu i Koločepu, na Korčuli (Korčula, Lumbarda, Smokvica, Sitnica, Blato, Čara). Z. ŽERAVICA, 2009, 386–387.; I. ŽILE, 2009, 267.

¹⁴⁰ M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, A. KORDIĆ, 2008, 105.

¹⁴¹ Z. ŽERAVICA, 2009, 384.

Slika 4. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Pavlu: 1. Split – Supaval 2. Ston – Supavo 3. Župa dubrovačka – Pavlje Brdo 4. Šipán – Pavlovo brdo (Google Earth, pristupljeno 10. listopada 2019.)

U naselju **Pavlje Brdo** u Župi dubrovačkoj nalazi se starokršćanska crkva posvećena svetome Pavlu. Bila je više puta rušena i obnavljana, zbog čega je njezin izvorni izgled teško rekonstruirati. Također, iz crkve potječe tranzena sa starokršćanskim obilježjima koja se nalazi na samome pročelju crkve, a na isto je mjesto stavljena za vrijeme obnove u srednjem vijeku. Samoj mogućnosti kako je crkva svetog Pavla sagrađena u kasnoj antici u prilog idu i nalazi antičkih arhitektonskih ostataka podno temelja crkve.¹⁴²

I na otoku Šipanu u dubrovačkome akvatoriju nalazimo uspomenu na svetoga Pavla. Riječ je o toponimu **Pavlovo Brdo** iznad Šipanskog polja gdje se, kako Žeravica izvještava, po stanovnicima tu nalazila crkva posvećena ovome svecu.¹⁴³

¹⁴² Također, autor donosi kako je u samoj blizini crkve svetoga Pavla u isto vrijeme sagrađena i crkva svetoga Petra. Z. ŽERAVICA, 2009, 370–371.; Ž. ŽERAVICA, N. KOVAČEVIĆ, 2007, 134.

¹⁴³ Z. ŽERAVICA, 2009, 385.

4.1.5. Ostali sveci

Nakon pregleda arheoloških lokaliteta koji su svoja imena dobili prema svetoj Mariji, svetom Ivanu, svetom Petru i svetom Pavlu, u ovome dijelu rada obrađeni su svi ostali sveci čiji su tragovi štovanja ostali i u toponimiji.

U istome su poglavlju obrađeni i drugi toponimi koji mogu upućivati na prisutnost starokršćanskih crkava, što se posebno odnosi na toponim Crkvina ili slične izvedenice, a onda i toponimi *Garška crkva*, Biskupija te naposljetku Mirine i Glavčine.

4.1.5.1. Sveti Anastazije

Sirijac Anastazije, porijeklom iz Akvileje, jedan je od osnivača salonitanske crkvene organizacije. Biva pogubljen 304. godine, u vrijeme progona cara Dioklecijana, a njegovo je tijelo sahranjeno na Marusincu u Saloni.¹⁴⁴

U okolici Makarske nalazi se potencijalni kasnoantički toponim **Stoševica**, koji bi se odnosio na starokršćansku ili srednjovjekovnu crkvu posvećenu svetome Anastaziju. Iako Marinko Tomasović pretpostavlja njezin raniji postanak (5. i 6. stoljeće)¹⁴⁵, kasnije pak navodi kako je vjerojatnije da je riječ o crkvi sagrađenoj u kasnijim razdobljima, u 12. i 13. stoljeću, s obzirom na prisutnost lezena unutar ove jednobrodne i jednoapsidalne crkve.¹⁴⁶ Vučić pak navodi kako je riječ o ostacima manje, pretpostavljeno starokršćanske crkve.¹⁴⁷ Chevalier naime ne iznosi podatak kako bi Stoševica mogla dobiti ime prema svetome Anastaziju, odnosno Stašu te ju datira u razdoblje 5. i 6. stoljeća.¹⁴⁸

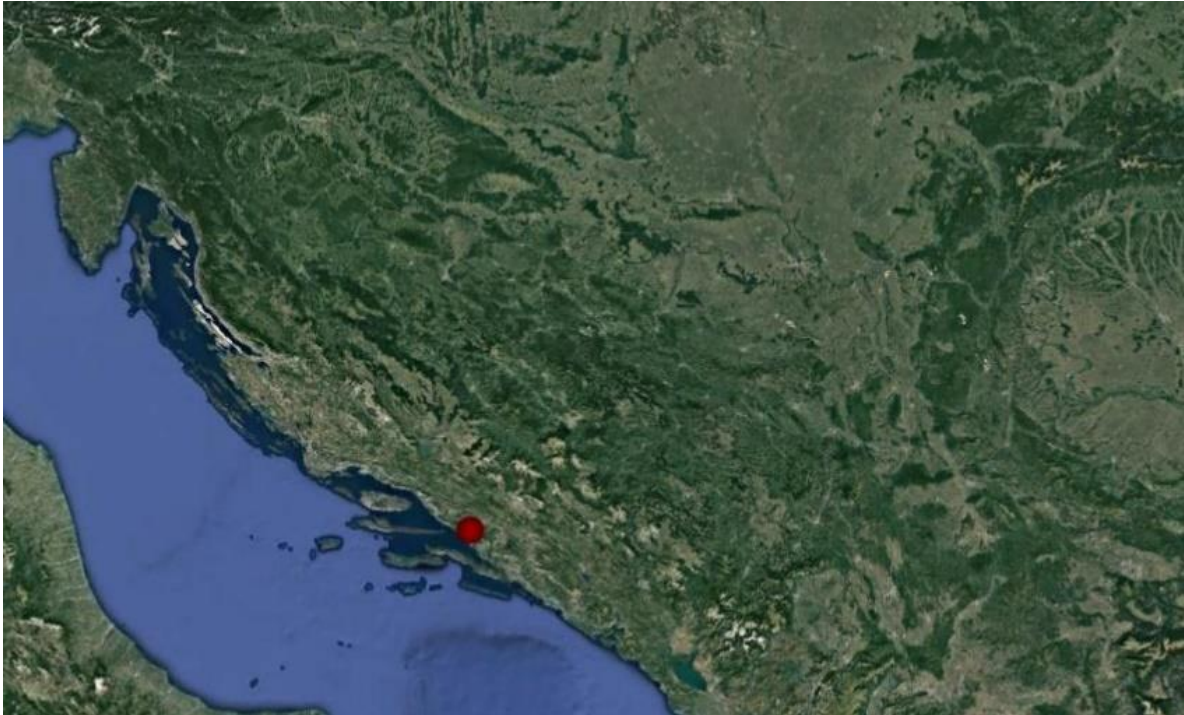
¹⁴⁴ M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, 1985, 271.; A. BADURINA, 1979, 113.

¹⁴⁵ M. TOMASOVIĆ, 2009, 13.

¹⁴⁶ M. TOMASOVIĆ, 2012, 116.

¹⁴⁷ J. VUČIĆ, 2012, 65.

¹⁴⁸ P. CHEVALIER, 1995, 424–425.

Slika 5. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Anastaziju: Staševica (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

4.1.5.2. Sveti Andrija

Andrija je bio jedan od Isusovih apostola koji je širio Kristovu riječ na sjeveru sve do Ukrajine, što je zarinulo rimskog upravitelja Patrasa u Grčkoj te ga je dao uhvatiti, mučiti i privezati na križ koji je, po legendi, bio oblika slova „x“.¹⁴⁹

Crkve posvećene svetome Andriji još nalazimo u Zadru¹⁵⁰ te na Krku.¹⁵¹

Na sjevernom Jadranu na otoku Iloviku smješten je toponim **Sićadrija** gdje se nalaze ostaci starokršćanske crkve. Točnije, vrijeme gradnje ove jednobrodne crkve teško je utvrditi s obzirom na to kako je sav inventar iz crkve pokraden, ali samim analogijama autorica izvodi kako se vrijeme gradnje crkve ipak može smjestiti u razdoblje 5. i 6. stoljeća.¹⁵² Ranko

¹⁴⁹ A. BADURINA, 1979, 114.

¹⁵⁰ Dvojna crkva svetog Petra i Andrije (još i Petar Stari) nastaje nad kakvom starijom građevinom, možda iz oratorija s početka 5. stoljeća. Vjerojatno je njezin originalni titular sveti Andija, s obzirom na to kako se kasnije uz nju gradi dvobrodna crkva svetog Petra Starog. A. UGLEŠIĆ, 2002, 21–22.; P. VEŽIĆ, 2005, 63.

¹⁵¹ Chevalier spominje ovaj lokalitet na otoku Krku, gdje se na položaju Punat nalazi starokršćanska crkva posvećena svetome Andriji. Sam je tlocrt crkve nepoznat, a iz nje potječu dva mramorna stupića, vjerojatno s pregrade oltara. P. CHEVALIER, 1995, 37.

¹⁵² Z. SERVENTI, 2012, 401–402.

Starac donosi kako je sam položaj crkve uvjetovan strateškim razlozima te kako se sama kapela povremeno koristila za nadzor.¹⁵³

Chevalier¹⁵⁴ i Nino Novak spominju toponim **Andrejščica** kao antičko i starokršćansko groblje Tarsatice na kojem je negdje sredinom 5. stoljeća sagrađena crkva posvećena svetome Andriji.¹⁵⁵

Na otoku Cresu nalazi se uvala **Jadriščica**, koja je ime dobila prema utvrđenoj crkvi svetog Andrije. Crkva se nalazi na groblju naselja Punta Križa. Riječ je o grobišnoj, jednobrodnoj crkvi s apsidom koja je iznutra polukružna, a izvana poligonalna. Chevalier ju datira u 6. stoljeće.¹⁵⁶

U luci antičkog Nina, današnjem Zatonu, smješten je toponim **Sveti Andrija** ili Sveti Jandre, gdje su istraživanjima utvrđeni ostaci starokršćanske troapsidalne crkve romboidnog tlocrta. Na njoj su vidljivi i ostaci dogradnji sa sjeverne i južne strane, što upućuje na mogućnost postojanja pastoforija.¹⁵⁷

Također, Nikša Petrić spominje otočić južno od otoka Hvara koji nosi ime **Šćedro**, koje dovodi u vezu sa štovanjem svetoga Andrije, iako mogućnost da riječ može biti o štovanju svetog Izidora nije isključena.¹⁵⁸ Riječ je o položaju Mostir, koji se odnosi na uvalu u kojoj se nalaze ostaci dominikanskoga samostana zajedno s kasnoantičkim slojevima. Unutar tog sklopa ujedno se nalazi i crkva kao integralni dio samostana, a u njezinoj je blizini pronađen i kasnoantički grob s novcem iz 4. stoljeća. Isti autor iznosi pretpostavku kako je riječ o kasnoantičkom, odnosno starokršćanskom samostanu iz 5. ili 6. stoljeća te kako je spomenuta crkva doživjela određene pregradnje i adaptacije u ranome srednjemu vijeku, a da je tek u 15. stoljeću bila sastavni dio samostana.¹⁵⁹ Šćedro spominje i Skok te toponime Moster i Kunvenat, koji se odnose na ruševine samostana.¹⁶⁰ Vučić također donosi podatak

¹⁵³ R. STARAC, 2010, 433.

¹⁵⁴ P. CHEVALIER, 1995, 27.

¹⁵⁵ N. NOVAK, 2009, 180–181.

¹⁵⁶ P. CHEVALIER, 1995, 62-63.; Z. SERVENTI, 2012, 409.

¹⁵⁷ Također, središnja je apsida nešto veća od ostalih te iznutra ima polukružni oblik, dok je izvana sedmerostrana. A. UGLEŠIĆ, 1997, 89-92.; A. UGLEŠIĆ, 2002, 34–35.

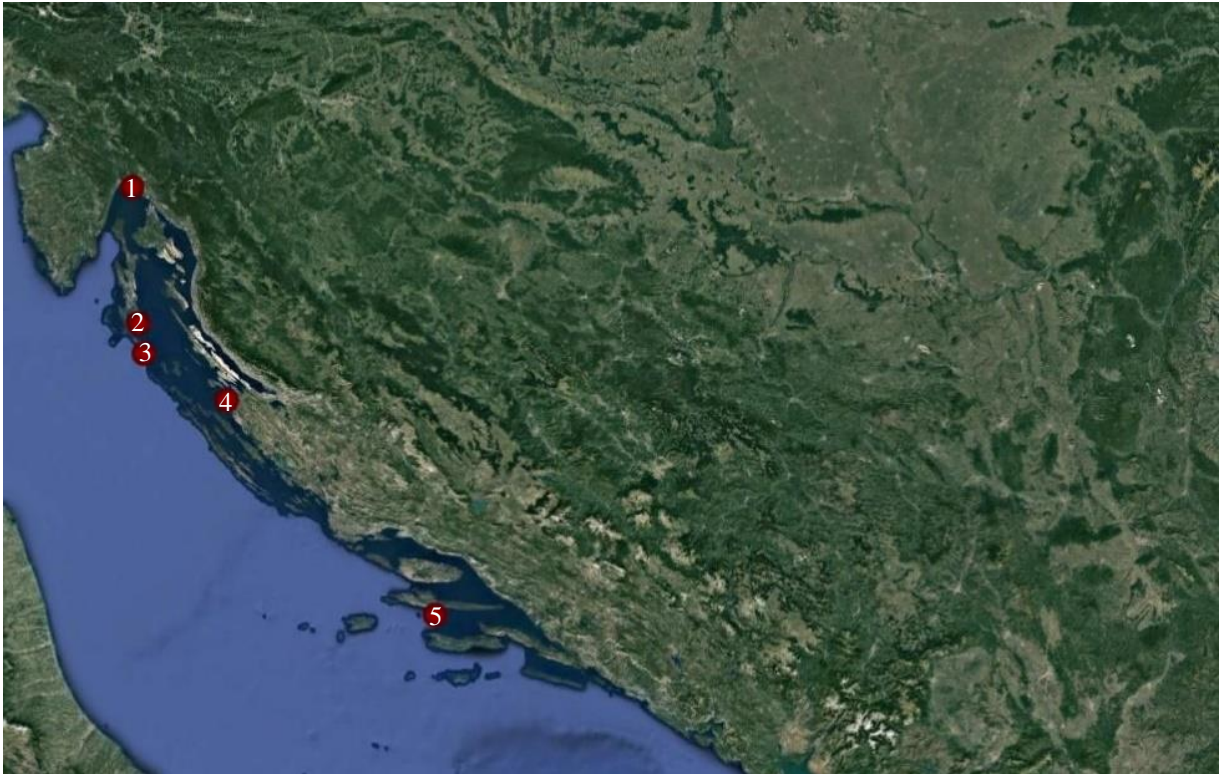
¹⁵⁸ N. PETRIĆ, 1993, 332–334.

¹⁵⁹ N. PETRIĆ, 1977, 229–230.

¹⁶⁰ P. SKOK, 1950, 185.

kako se u uvali nalaze ostaci zidova kasnoantičkoga podrijetla, kao i starokršćanska crkva.

¹⁶¹ Chevalier donosi još i toponim Manastir.¹⁶²

Slika 6. Toponimi koji upućuju na postojanje crkve posvećenih svetome Andriji: 1. Andrejšćica 2. Cres – Jadrišćica 3. Ilovik - Sićadrija 4. Zaton – Sveti Andrija 5. Šćedro (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

4.1.5.3. Sveta Barbara

Sveta Barbara rođena je u 3. stoljeću ili u egipatskom Heliopolisu ili u maloazijskoj Nikomediji te joj je otac, zaprepasten preobraćanjem na kršćanski nauk, odrubio glavu. Zaštitnica je topništva, vojnika i vatrogasaca.¹⁶³

U gornjem makarskom primorju, u Zaostrogu, nalazi se toponim **Bara**, koji upućuje na postojanje crkve posvećene svetoj Barbari. Sama je crkva vjerojatno nastala na prostoru rimske vile.¹⁶⁴

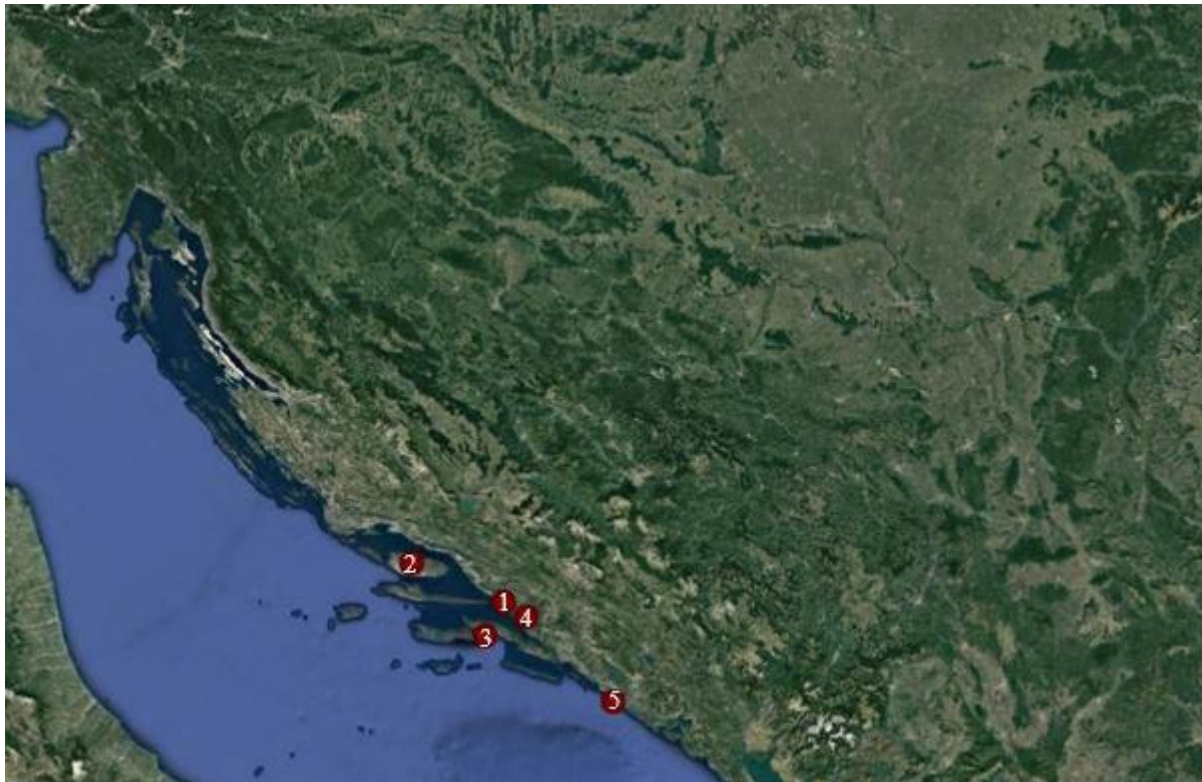
¹⁶¹ J. VUČIĆ, 2012, 95.

¹⁶² P. CHEVALIER, 1995, 310.

¹⁶³ A. BADURINA, 1979, 138.

¹⁶⁴ M. TOMASOVIĆ, 2012, 117.

Šimunović spominje toponim **Sutvara**, koji se odnosi na svetu Barbaru na otoku Braču, između Nerežišća i Praženice.¹⁶⁵ Marko Dragić spominje današnju crkvu svete Ane koja je nekoć bila posvećena Barbari. Ta se, prema predaji, starokršćanska crkva nalazila na području zvanom Dol sv. Barbare.¹⁶⁶

Slika 7. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetoj Barbari: 1. Zaostrog – Bara 2. Brač – Sutvara 3. Sutvara 4. Banja – Bara 5. Bobara (Google Earth, pristupljeno 24. kolovoza 2019.)

U Pelješkom kanalu nalazi se otok **Sutvara**, koji je ime dobio prema crkvi svete Barbare smještenoj na zapadnoj strani otoka. Riječ je o jednobrodnoj i jednoapsidalnoj crkvi, koja je iznutra polukružna, a izvana ima oblik trapeza.¹⁶⁷ Budući da su na spomenutom otoku djelovali kamenolomi u doba rimske vlasti, Fisković pak navodi kako je crkva svete Barbare nastala u vrijeme kada oni nisu djelovali. Također, 1934. godine u samoj crkvi pronađen je

¹⁶⁵ P. ŠIMUNOVIĆ, 1996, 60.

¹⁶⁶ M. DRAGIĆ, 2015, 151.

¹⁶⁷ Fisković navodi kako je tu zapravo riječ o inačici poligonalno-heksagonalne apside koja je tipična za bizantsko graditeljstvo 6./7. stoljeća, a osobito je prisutna na prostoru Male Azije. I. FISKOVIĆ, 1963 – 1965, 146.

jedan osamljeni grob.¹⁶⁸ Fisković kasnije navodi kako ju je pomoću nalaza kapitela s bifore apside mogao povezati s bizantskom aktivnošću na istočnoj obali Jadrana, pritom ostajući pri svojoj tvrdnji kako je crkva morala biti sagrađena u 6. stoljeću.¹⁶⁹ Igor Borzić iznosi dataciju crkve na Sutvari u sredinu 6. stoljeća,¹⁷⁰ a Chevalier ili u drugu polovicu 6. ili u 7. stoljeće.¹⁷¹

Vučić donosi lokalitet i toponim **Bara**, koji se odnosi na brežuljak u Banji kod Desana, gdje su otkriveni ostaci jednobrodne crkve s polukružnom apsidom, možda i utvrde. Unatoč tome što se smatra da je crkva kasnosrednjovjekovnog postanka, ostaci starije crkve, jednako kao i titular sv. Barbara, idu u prilog ranijoj, kasnoantičkoj dataciji.¹⁷²

Ispred Cavtata smješten je otočić **Bobara**, čije ime Ivica Puljić izvodi upravo od svete Barbare te navodi kako je ime vjerojatno dobio prije dolaska benediktinaca.¹⁷³

4.1.5.4. Sveti Bartul

Sveti Bartul (*sanctus Bartholomaeus*) bio je jedan od Kristovih učenika koji je, prema predaji, putovao i propovijedao na Istoku. Dok je propovijedao u Armeniji, uhvatili su ga pogani i razapeli na križ. Prije razapinjanja na križ oderali su ga živog, zbog čega se često prikazuje s nožem ili ljudskom kožom prebačenom preko ruke.¹⁷⁴

Sveti Bartul u Splitu se javlja pod toponimom **Sveti Bartul**, što se odnosi na bazilikalni sklop na Solinskoj cesti, odnosno kao kotitular zajedno sa svetim Andrijom. Marasović-Alujević navodi kako se na tom položaju vjerojatno uzdizala starokršćanska memorija svetog Bartula uz crkvu posvećenu sv. Andriji.¹⁷⁵ Don Frane Bego također spominje ovu baziliku malih dimenzija s polukružnom apsidom, ali pod nazivom **Sveti Bare**.¹⁷⁶

¹⁶⁸ C. FISKOVIĆ, 1963. – 1965, 273.

¹⁶⁹ I. FISKOVIĆ, 2001, 64.

¹⁷⁰ I. BORZIĆ, 2007, 305.

¹⁷¹ P. CHEVALIER, 1995, 320.

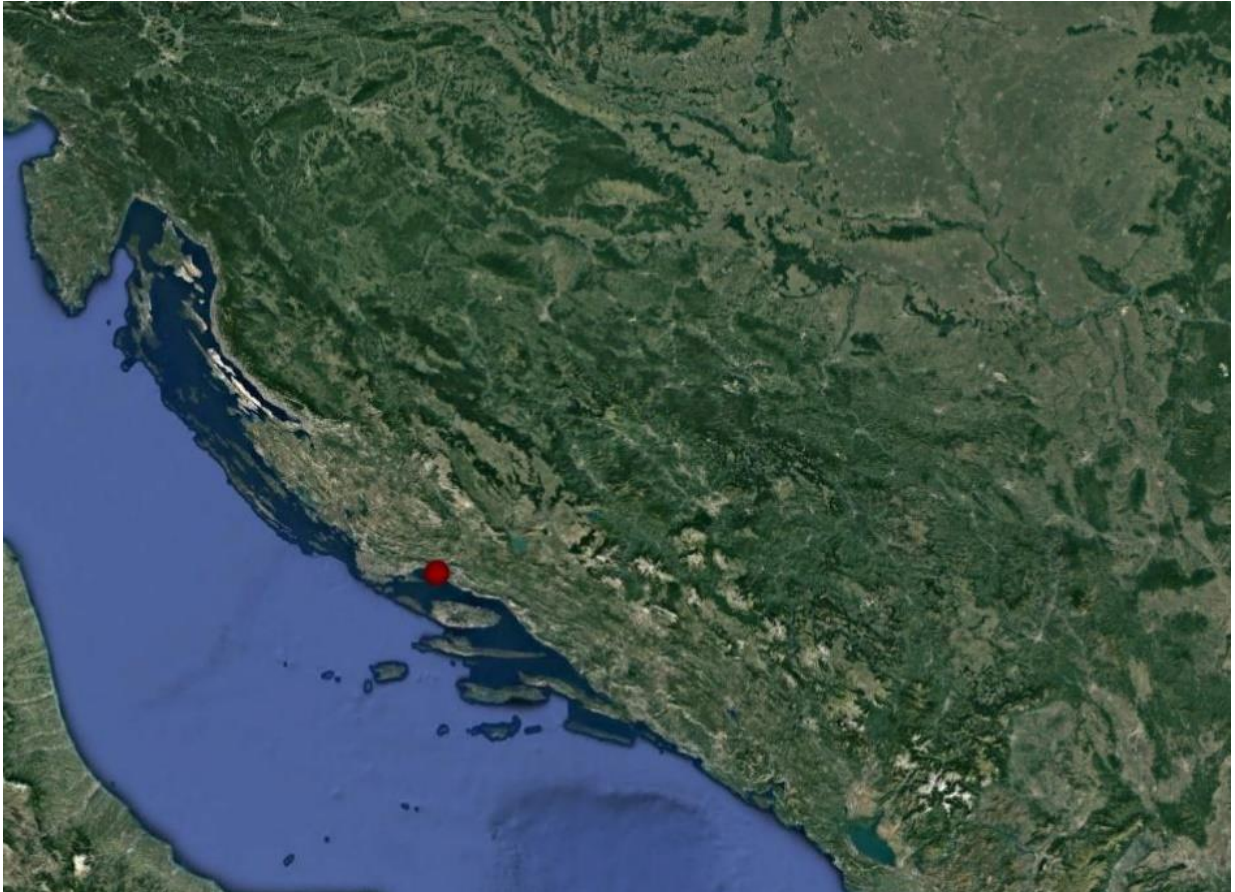
¹⁷² J. VUČIĆ, 2012, 81.; M. TOMASOVIĆ, 2016, 117–118.

¹⁷³ I. PULJIĆ, 2015, 93.

¹⁷⁴ A. BADURINA, 1979, 139.

¹⁷⁵ M. MARASOVIĆ ALUJEVIĆ, 1985, 273.

¹⁷⁶ F. BEGO, 1993, 73–74.

Slika 8. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Bartulu: Split
– Sveti Bartul (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

4.1.5.5. Sveta Cecilija

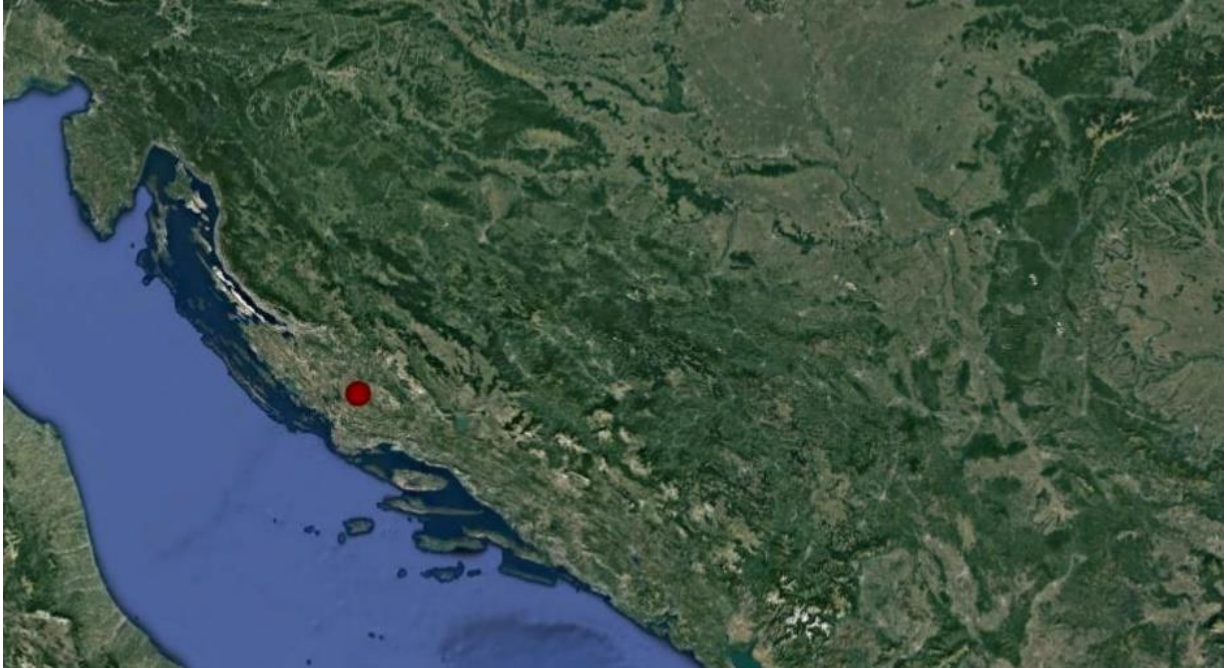
Ova je svetica bila kći rimskoga patricija odgajana u kršćanskoj vjeri i nauku. Udana je za plemića, no kako je položila zavjet djevičanstva, zamolila ga je da ju poštuje. Taj se plemić također preobrati na kršćanstvo, kao i njegov brat. Kada je za to saznao jedan rimski upravitelj, naredi da ih ubiju, a Ceciliji da napravi žrtvu bogovima, što je odbila. Upravitelj naredi da joj se odrubi glava, no ona ostane neozlijeđena. Preživjela je još tri dana, za koja je svoje bogatstvo razdijelila siromašnima. Zaštitnica je glazbe i glazbenika.¹⁷⁷

Na lokalitetu **Cecela** smještenom južno od Drniša nalaze se ostaci dviju crkava, od kojih je jedna bila starokršćanska. Sam toponim Cecela upućuje na posvećenost svetoj Ceciliji. Na istom je lokalitetu pronađena tranzena s motivom ljuski.¹⁷⁸ Maja Petrinec 2006.

¹⁷⁷ A. BADURINA, 1979, 178–179.

¹⁷⁸ B. MIGOTTI, 1990, 52.; B. MIGOTTI, 1995, 197.

godine provela je revizijska istraživanja, kada su istražene manja jednobrodna romanička crkva s polukružnom apsidom te veća trobrodna starokršćanska crkva s polukružnom apsidom i narteksom. Crkvu je pomoću ulomaka crkvenog namještaja, fresaka i kasnoantičkog stakla datirala u 5./6. stoljeće.¹⁷⁹

Slika 9. Toponimi koji upućuju na crkve posvećene svetoj Ceciliji: Cecela (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

4.1.5.6. Sveti Ciprijan

Kartaški biskup i mučenik Ciprijan rođen je u 3. stoljeću, a ubijen je za vrijeme progona cara Valerijana 258. godine. Zaštitnik je protiv kuge.¹⁸⁰

Na jugozapadnome dijelu otoka Raba, odnosno na istočnome dijelu poluotoka Kalifront, nalazi se položaj **Ciprijanovo**, koji imenom podsjeća na mogućnost postojanja crkve posvećene svetome Ciprijanu. No Miljenko Jurković i Ivan Tenšek navode kako je teško povezati toponim s postojanjem crkve jer su na tom položaju vidljivi samo temelji apside koja je izvana poligonalna, a iznutra polukružna.¹⁸¹ Lokalitet je još jednom pregledan u sklopu projekta „Arheološka topografija otoka Raba“ te je utvrđeno kako je zasigurno riječ o objektu iz starokršćanskog razdoblja s obzirom na apsidu ravenatskog tipa. Autori se

¹⁷⁹ M. PETRINEC, 2006, 369–370.

¹⁸⁰ A. BADURINA, 1979, 182.

¹⁸¹ M. JURKOVIĆ, I. TENŠEK, 1990, 39.

pozivaju na *Kamporsku kroniku*, koja spominje crkvu svete Marije, zbog čega smatraju kako bi ostatke crkve prije trebalo povezati s crkvom svete Marije negoli s posvetom svetome Ciprijanu.¹⁸²

Chevalier iznosi pretpostavku o postojanju starokršćanske crkve na otoku Čiovu kod Trogira s obzirom na prisutnost toponima **Čumbrijan**, koji bi upućivao na posvećenost crkve svetome Ciprijanu.¹⁸³

Slika 10. Toponimi koji upućuju na crkve posvećene svetome Ciprijanu: 1. Rab – Ciprijanovo, 2. Čiovo – Čumbrijan, 3. Hvar – Na Ciprijanovo, 4. Hvar – Vrisnik (Čebarjon) (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

U gradu Hvaru, na sjeveroistočnome dijelu zvanome Grede, nalazi se predjel **Na Ciprijanovo**, gdje se nalazila starokršćanska crkva posvećena ovome svecu. Na tom su području pronađeni keramički ulomci, tegule i novac, jedna grobnica te grobovi ispred same crkve. Pretpostavlja se kako je crkva podignuta u 5./6. stoljeću.¹⁸⁴

¹⁸² G. LIPOVAC VRKLJAN, A. KONESTRA, I. RADIĆ ROSSI, 2016, 201–202.

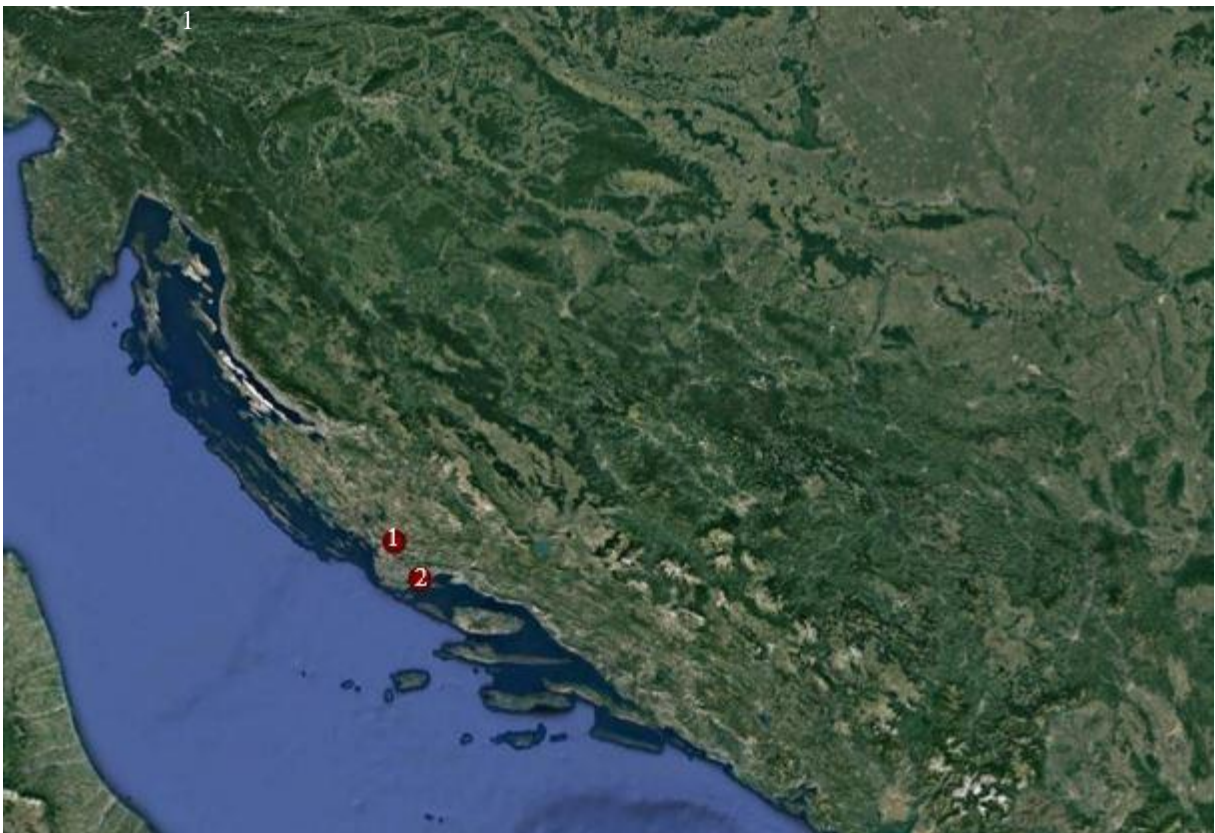
¹⁸³ P. CHEVALIER, 1995, 224–225.

¹⁸⁴ N. PETRIĆ, 1993, 324–325.

Petrić još jednom donosi ovaj sanktorem na Hvaru, ovaj put nad selom Vrisnikom, gdje se nalazi predio **Čebarjon** (čakavski Cirpijan), još znan i kao Za Mire. Ovaj put tu se zaista nalaze ostaci jednobrodne starokršćanske crkve posvećene ovome svecu, koja je u funkciji bila sve do srednjega vijeka.¹⁸⁵ Chevalier ovu crkvu datira u 6. stoljeće.¹⁸⁶

4.1.5.7. Sveti Danijel

Danijel je bio jedan od četiriju velikih starozavjetnih proroka te je u svojim knjigama nastojao podizati moral ugnjetavanim Židovima u babilonskome ropstvu, pokušavajući dati primjere Božje zaštite i intervencije u „spašavanju čovjeka iz sudbonosnih situacija.”¹⁸⁷

Slika 11. Toponimi koji upućuju na crkve posvećene svetome Danijelu: 1. Danilo 2. Seget Gornji – Sudanel (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

¹⁸⁵ N. PETRIĆ, 1993, 336.

¹⁸⁶ P. CHEVALIER, 1995, 309–310.

¹⁸⁷ A. BADURINA, 1979, 192.

U **Danilu** nedaleko od Šibenika na položaju Šematorij nalaze se ostaci starokršćanske crkve koja je podignuta na temeljima antičke termalne arhitekture. Samo ime naselja Danilo može upućivati na posvećenost tog starokršćanskog objekta svetome Danijelu, kao što je tom svecu posvećena obližnja grobljanska crkva.¹⁸⁸ Željko Krnčević spominje kako se na položaju Stari Šematorij odvijalo nekoliko građevinskih faza te je u prvoj riječ o rimskoj vili, vjerojatno s kraja 1. ili početka 2. stoljeća, nakon čega slijede preinake u njezinu prvom dijelu, odnosno antičkom termalnom sklopu, a onda kasnoantički sakralni objekt pa srednjovjekovna crkva.¹⁸⁹ Preciznije, u 4. stoljeću tu nastaje kršćanski oratorij, nakon čega je uslijedila gradnja crkve.¹⁹⁰ Danilo spominje i don Krsto Stošić u svojem djelu *Sela šibenskog kotara*, gdje navodi kako je novo ime nastalo po crkvi svetoga Danijela.¹⁹¹

Vinka Bubić pretpostavlja postojanje starokršćanskog sakralnog objekta na lokalitetu **Sudanel** u Segetu Donjem kraj Trogira, koji je nastao adaptacijom rimskog gospodarskog objekta.¹⁹²

4.1.5.8. Sveti Duje

Sveti Duje (lat. *Domnius*) bio je prvi salonitanski biskup, porijeklom iz Sirije, koji je kao pratitelj svetoga Petra pošao za njim u Rim, odakle je poslan u glavni grad provincije Dalmacije kako bi širio kršćansku riječ. U Saloni je ujedno osnovao crkvenu zajednicu.¹⁹³

Sveti se Duje u obliku toponima **Sudujam** nalazi na otočiću Vrgada u zadarskome arhipelagu.¹⁹⁴

¹⁸⁸ B. MIGOTTI, 1995, 198.

¹⁸⁹ Ž. KRNČEVIĆ, 1994, 278.; Ž. KRNČEVIĆ, 2008, 96–97.

¹⁹⁰ T. BRAJKOVIĆ, 2013, 91.

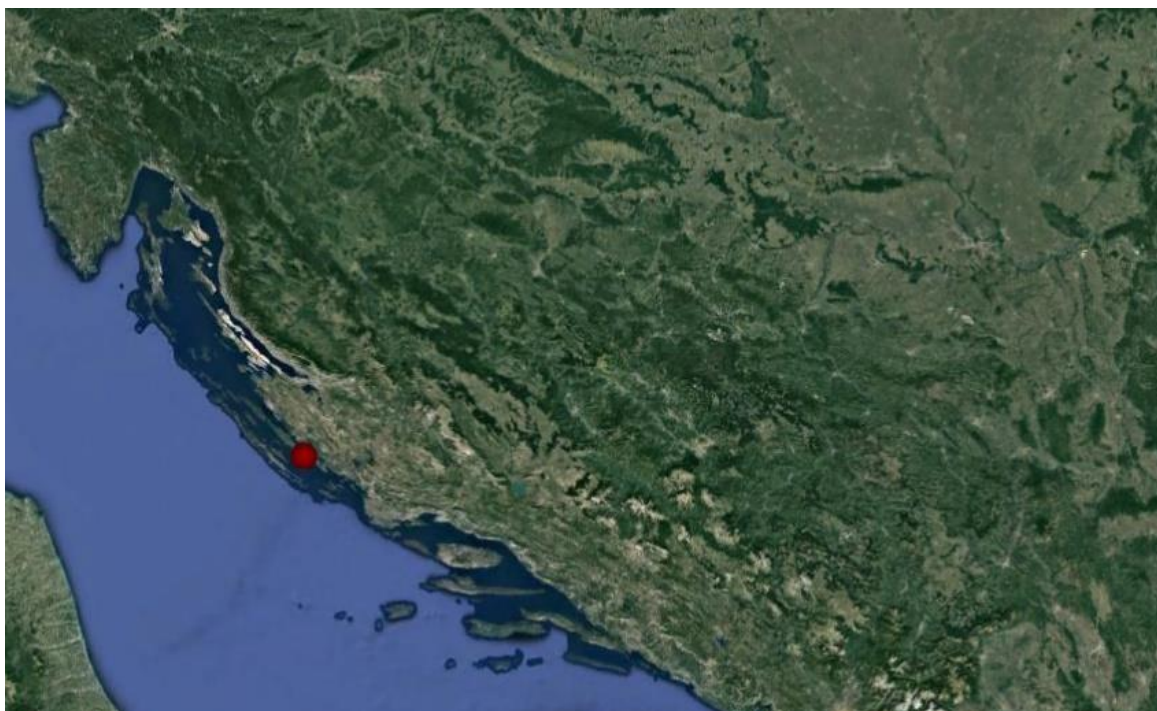
¹⁹¹ K. STOŠIĆ, 1941, 91.

¹⁹² V. BUBIĆ, 2016, 53.

¹⁹³ A. BADURINA, 1979, 211.

¹⁹⁴ P. SKOK, 1950, 141.; No danas se tu nad uvalom Pržina i podno ranobizantske utvrde uzdiže crkva, vjerojatno predromaničkog postanja, sudeći prema analizi arhitektonskih ulomaka, posvećena svetome Andriji. Domijan pretpostavlja kako je tu isprva nastao prvi kulturni objekt koji je vezan uz gradnju utvrde sredinom 6. stoljeća. M. DOMIJAN, 1983, 123–136.; Crkvu spominje i Čače te navodi kako je ona ranosrednjovjekovnog postanja, vjerojatno iz 9. stoljeća, ali na njezin kasnoantički postanak upućuju tordirani stup te stup s impostom ugrađen u pročelje crkve. Čače iznosi mišljenje Uglešića, koji spominje kako je ranosrednjovjekovna crkva najvjerojatnije sačuvala gabarite ranije crkve. S. ČAČE, 2009, 163.; S ovim se mišljenjem slaže i Sofija Sorić. S. SORIĆ, 2009, 71–73.

Ovaj se toponim zapravo odnosi na brežuljak te svakako upućuje na štovanje svetoga Dujma, što ujedno spominju Migotti¹⁹⁵ i Domijan.¹⁹⁶

Slika 12. Toponimi koji upućuju na crkve posvećene svetome Duji: Vrgada – Sudujam (Google Earth, pristupljeno 24. kolovoza 2019.)

4.1.5.9. Sveta Eufemija

Sveta Eufemija, grkokatolička svetica, bila je proganjana zbog svoje vjere pa ju tako vatre nisu mogle spaliti, lavovi ju nisu htjeli pojesti, dok joj na koncu nije odrubljena glava.¹⁹⁷ Uspomenu na čašćenje svete Eufemije nalazimo na dvama jadranskim otocima – Rabu i Fumiji – ali i u Sutomišćici¹⁹⁸ na Ugljanu te u Splitu.¹⁹⁹

Prvi se lokalitet odnosi na predio Kampor, zapadno od grada Raba, odnosno na uvalu **Sv. Fumija**, gdje se nalaze ostaci starokršćanske ili ranosrednjovjekovne crkve.²⁰⁰ Jedna je

¹⁹⁵ B. MIGOTTI, 1995, 212–213.

¹⁹⁶ No na ovome se položaju danas nalazi crkva posvećena svetome Andriji, što autora navodi na mogućnost kontinuiteta kulturnoga mjesta. M. DOMIJAN, 1983, 123–137.

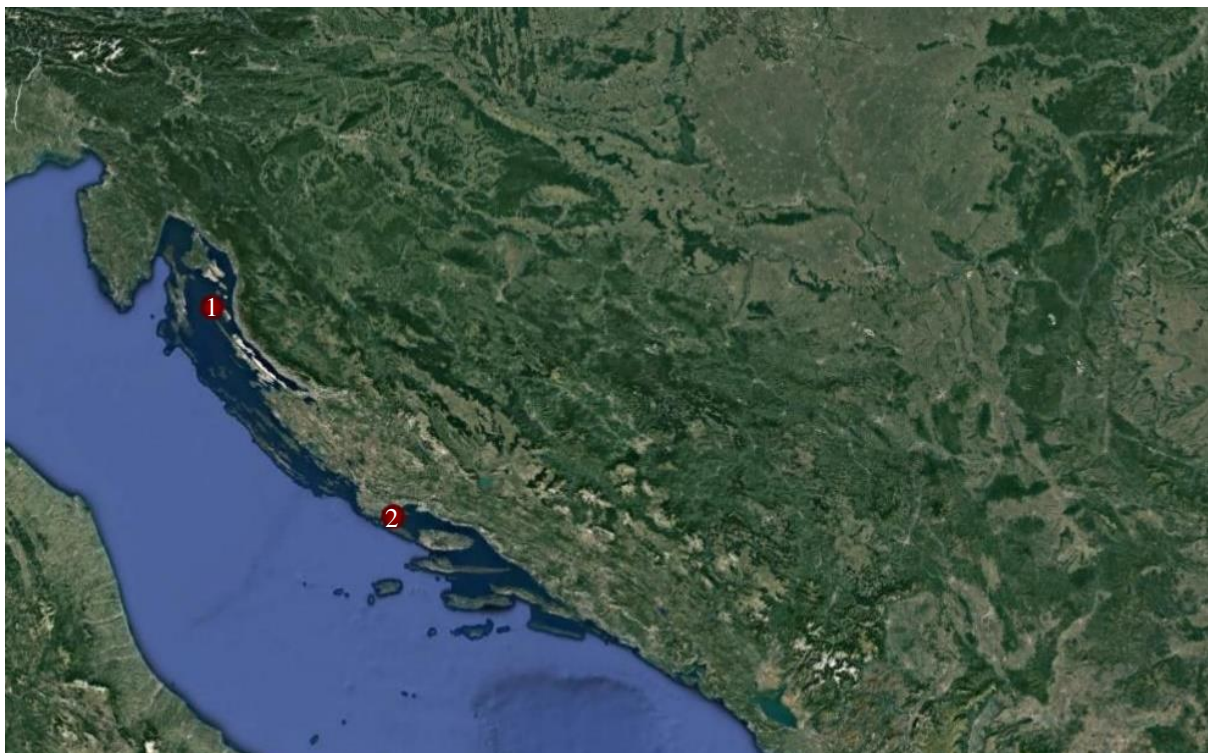
¹⁹⁷ A. BADURINA, 1979, 222.

¹⁹⁸ Sveta Eufemija ujedno je i zaštitnica Sutomišćice. D. RADIĆ, 2009, 135.

¹⁹⁹ Autorica navodi kako iz ranoromaničke crkve svete Eufemije u Splitu potječu starokršćanski kameni ulomci iz 5./6. stoljeća. D. RADIĆ, 2009, 134.

²⁰⁰ T. MARASOVIĆ, 2009, 124–125.; P. CHEVALIER, 1995, 50.

od potvrda kako bi moglo biti riječi o postojanju starokršćanske crkve i pronađeni plutej s motivom križa u sredini, čije stilske karakteristike upućuju na zadarsku klesarsku radionicu koja je djelovala krajem 6. stoljeća.²⁰¹

Slika 13. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetoj Eufemiji: 1. Rab – Sveta Fumija, 2. Fumija (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

Migotti spominje otočić imena **Fumija** koji se nalazi uz jugozapadnu obalu otoka Čiova kod Trogira kao ime koje vjerojatno potječe od sačuvane jednobrodne crkve s polukružnom apsidom posvećene svetoj Eufemiji. Spominje kako su uz zidove crkve naslonjene i dvije prostorije, od kojih je jedna cisterna. Također prenosi mišljenje Igora Fiskovića, koji je tu prepoznao starokršćansku građevinu zasvjedočenu kamenim ulomcima, jednako kao i titularom.²⁰² Otočić Fumiju spominje i Marasović-Alujević, koja također donosi podatak kako se tu nalazila starokršćanska crkva s ostacima samostana.²⁰³ Chevalier pak donosi podatke kako je riječ o jednobrodnoj crkvi s polukružnom apsidom i bočnim

²⁰¹ M. JARAK, 2005, 275–283.

²⁰² B. MIGOTTI, 1990, 10.; B. MIGOTTI, 1995, 198.

²⁰³ M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, 1985, 275.

pomoćnim prostorijama, od kojih je jedna bila cisterna. Također, pretpostavlja kako je crkva svete Eufemije mogla pripadati jednom od prvih samostana.²⁰⁴

Chevalierinu pretpostavku o postojanju samostana razjašnjava Danka Radić. Autorica navodi kako je crkva svete Eufemije na istoimenome otočiću možda nastala uz postojeću monašku celu, ali i da je crkva možda nastala nad starijom građevinom, vjerojatno rimskom vilom, o čemu svjedoče ostaci pregradnji i ugrađenih tegula.²⁰⁵

4.1.5.10. Sveti Hermagora

Sveti je Hermagora po legendi bio učenik svetog Marka Evanđelista. Za biskupa ga je posvetio sveti Petar, a Marko ga je postavio za biskupa Akvileje. Umro je mučeničkom smrću za vrijeme cara Nerona 67. godine te se njegov kult razvio u akvilejskom i venetskom kraju, odakle se širi u Sloveniju i Istru. Naime, često se zamjenjuju sirmijski i akvilejski Hermagora, a do njihova je poistovjećivanja došlo kada su relikvije sirmijskih mučenika Hermogena i Fortunata početkom 5. stoljeća prenesene u Akvileju.²⁰⁶

U okviru nekadašnje rimske provincije Dalmacije nalazi se samo jedan lokalitet posvećen svetome Hermagori, a riječ je o **Mogorjelu** kraj Čapljine. Riječ je o dvostrukoj bazilici, a glavna je posvećena spomenutom svetome Hermagori.²⁰⁷ Na ovom je položaju u 1. stoljeću isprva postojala rimska vila, koja je kasnije negirana kako bi se u drugoj polovici 2. stoljeća ili u 3. stoljeću sagradio utvrđeni kompleks, a unutar njega naposljetku i dvojne crkve.²⁰⁸ Bazilike su dakle bile sagrađene unutar obrambenog kompleksa, utvrđene zidovima pravokutnoga tlocrta s kulama na kutovima te trima vratima, koja su također ojačana kulama.²⁰⁹

Sjeverna je građevina starija, a riječ je o jednobrodnoj bazilici s predvorjem, polukružnom apsidom te dvama aneksima na sjeveroistočnoj stranici, od kojih je jedan krstionica s krsnim zdencem križnoga oblika. Južna je, mlađa crkva, prema Chevalier, nesigurna tlocrta. Riječ je ili o jednobrodnoj ili o trobrodnoj bazilici s polukružnom apsidom

²⁰⁴ P. CHEVALIER, 1995, 261–262.

²⁰⁵ D. RADIĆ, 2009, 135–136.

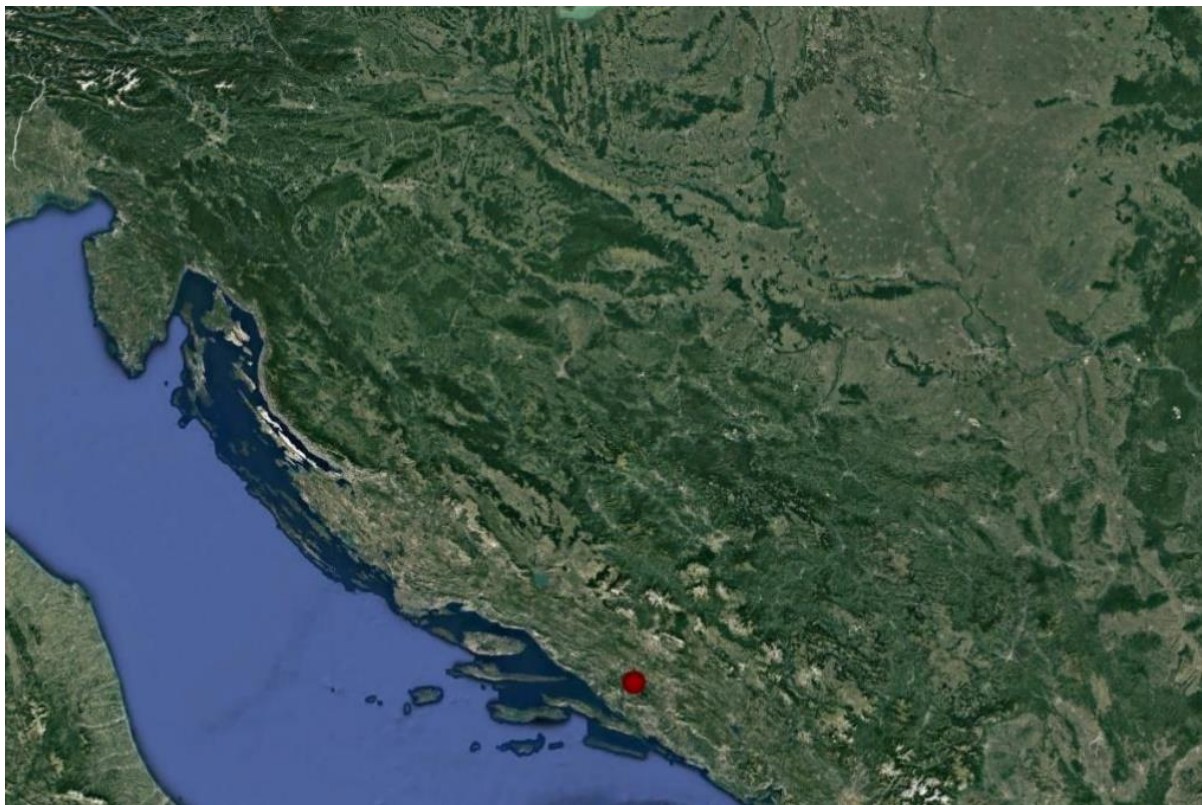
²⁰⁶ A. BADURINA, 1979, 252.

²⁰⁷ V. KAPITANOVIĆ, 2006, 178.

²⁰⁸ J. VUČIĆ, 2012, 68.

²⁰⁹ ALBIH 1, 1988, 37.

i predvorjem. Nastanak građevina smješta u razdoblje između prve polovice 5. stoljeća i 6. stoljeća.²¹⁰

Slika 14. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Hermagori: Mogorjelo kod Čapljine (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

4.1.5.11. Sveti Ilija

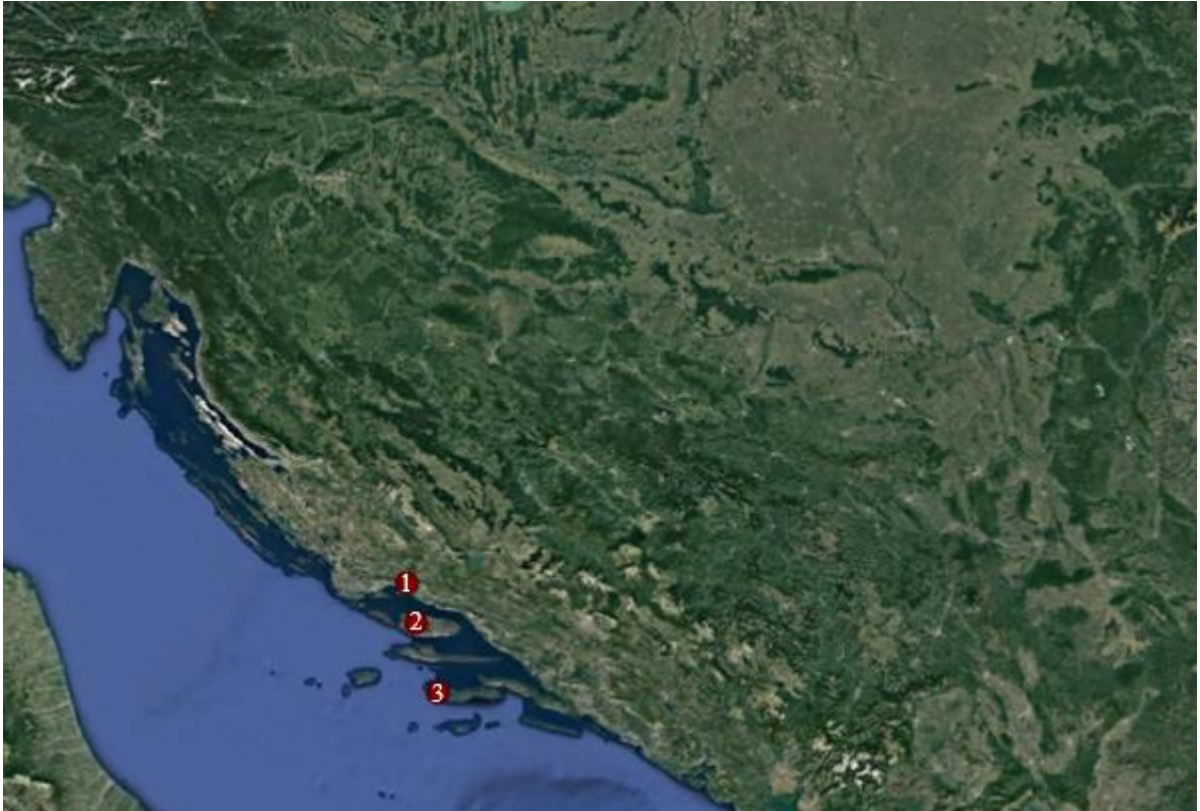
Starozavjetni prorok Ilija u kršćanskoj je svijetu poznat kao borac protiv idolopoklonstva, asket i čudotvorac koji je na nebo uzašao u vatrenoj kočiji.²¹¹

U naselju Rupotine kod Solina nalazi se toponim **Ilijin potok**, gdje je smještena kapela unutar pretpostavljenog starokršćanskog samostana. Crkva je jednobrodna i jednoapsidalna, a samostan se sastojao od četiriju prostorija smještenih sjeverno od crkve. Pronađene su bočne klupe te baza pregrade oltara, koje smještaju crkvu u 6. stoljeće. Također su prisutni i toponimi Crikvine i Crkva sv. Ilije.²¹²

²¹⁰ P. CHEVALIER, 1995, 425–431.

²¹¹ A. BADURINA, 1979, 259.

²¹² P. CHEVALIER, 1995, 213–215.

Slika 15. Topinimi koji upućuju na crkve posvećene svetome Iliji: 1. Rupotine – Ilijin potok, 2. Donji Humac – Sutulija, 3. Vela Luka – Sutulija/Beneficij/Gudulija (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

Na otoku Braču kod naselja Donji Humac nalazi se toponim **Sutulija**, koji potječe od latinskog *sanctus Elias*, odnosno sveti Ilija. Riječ je o crkvi pravokutna tlocrta s četvrtastom apsidom, a uz nalaze ostataka rimske grobne komore u obzir dolazi postojanje antičkog mauzoleja iz vjerojatno 1. stoljeća pr. Kr., o čemu svjedoče natpisi, ali i ostaci skulpture. O postojanju crkve sv. Ilije pak svjedoči starokršćanska spolija ako se pretpostavi kako nije odnekud donesena.²¹³ Igor i Vicko Fisković donose kako je crkva svetoga Ilije često ubrajana među dvadesetak crkava koje su preživjele doseobu Slavena/Hrvata, ali da njezin nastanak nije siguran.²¹⁴

Na otoku Korčuli kod naselja Vela Luka, kako navode stari izvori, nalazi se toponim **Sutulija**, mjesto koje je danas ipak poznatije kao Beneficij ili Gudulija. Vučić donosi kako s ovoga položaja potječe deset primjera brončanoga novca (od Hadrijana do kasne antike),

²¹³ T. MARASOVIĆ, 2011, 531–532.

²¹⁴ I. FISKOVIĆ, V. FISKOVIĆ, 2011, 9.

ulomci tegula s pečatom *Pansiana*, kasnoantička keramika, kompozitni kapitel te kosturni grobovi. Sam toponim sugerira mogućnost prisutnosti crkve svetog Ilije.²¹⁵

4.1.5.12. Sveti Izidor

Marasović-Alujević donosi kako u kršćanskome svijetu postoji više svetaca s imenom Izidor, ali kada se govori u kontekstu grada Splita, sveti Izidor vjerojatno se odnosi na seviljskog biskupa Izidora, koji je živio na prijelazu iz 6. u 7. stoljeće.²¹⁶

U Splitu, na predjelu **Sućidar**, nekoć se nalazila crkva posvećena svetome Izidoru, koja je u narodu još bila znana i kao Sv. Izidor ili Sv. Židor.²¹⁷ Iako danas ostataka nema, tu se vjerojatno uzdizala jednobrodna crkva s polukružnom apsidom. Migotti iznosi mišljenje Frane Bulića, koji je tu crkvu datirao u vrijeme između 10. i 12. stoljeća, iako je vjerojatnije kako je riječ o starijem zdanju, na što upućuje i toponim romanskog porijekla.²¹⁸ Franko Oreb pak donosi kako je tu istraživanjima 1977. godine, uz ulomke amfora, pronađeno šest grobova, od kojih je istraženo pet. Crkvu je datirao u kasnoantičko razdoblje, konkretno u 4. stoljeće.²¹⁹ Marasović i Marasović-Alujević pak ne navode mogućnost postojanja starokršćanske crkve na ovom položaju, iako spominju kako je crkva na Sućidru u Splitu postojala prije kraja 11. stoljeća, a njezin ranosrednjovjekovni postanak potvrđuju načinom gradnje crkve, tipologijom te nalazom zabata pregrade oltara.²²⁰

Također, s južne strane otoka Hvara smješten je otočić **Šćedro**, gdje u uvali Mostir danas stoje ruševine dominikanskoga samostana, koje Petrić povezuje sa starokršćanskim postankom, što se očituje i kroz toponim uvale, ali i sam naziv otoka može se povezati sa svetim Izidorom ili sa svetim Andrijom.²²¹ Sena Sekulić-Gvozdanić još spominje kako se ta uvala prije Drugog svjetskog rata zvala Duga Luka ili Carkvica te također spominje kako je dominikanska crkva Gospe od Milosrđa ili svete Marije od Šćedra nastala nad starijom.²²²

²¹⁵ J. VUČIĆ, 2012, 107.; D. RADIĆ, 2001, 39.

²¹⁶ M. MARASOVIĆ ALUJEVIĆ, 1985, 279–280.

²¹⁷ F. OREB, E. MARIN, 1980, 56.

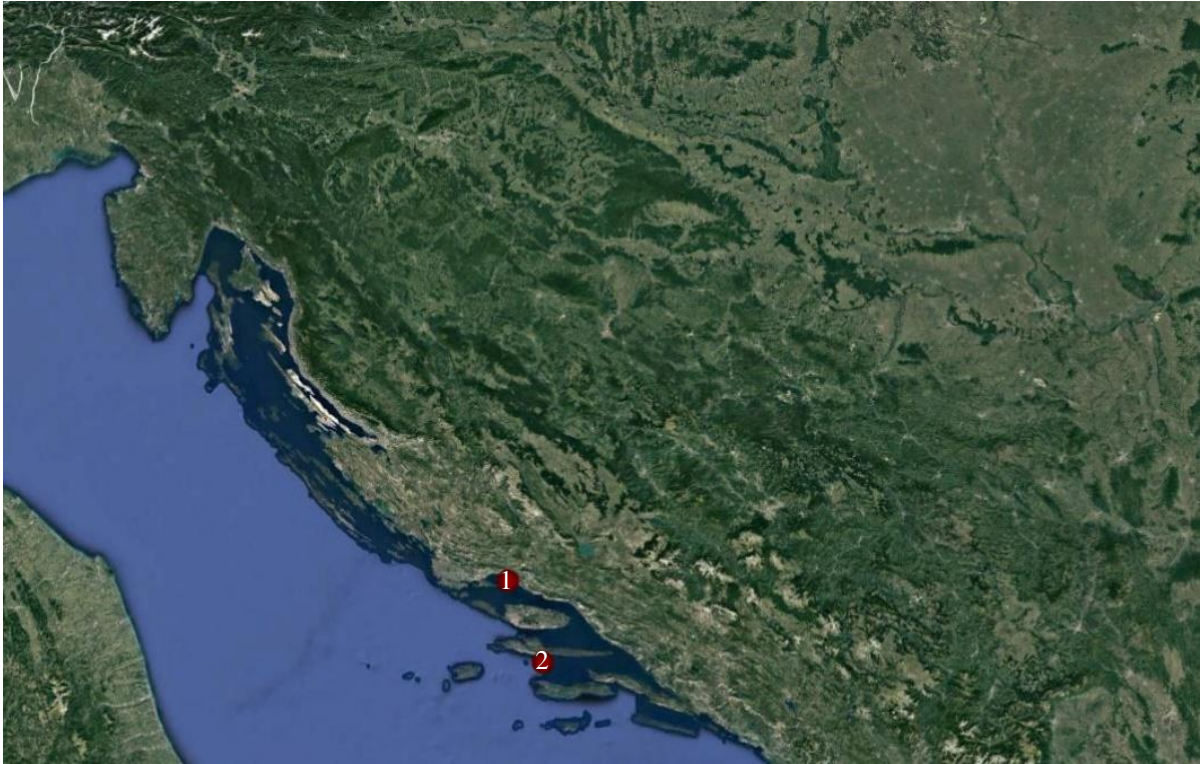
²¹⁸ B. MIGOTTI, 1990, 35.; B. MIGOTTI, 1995, 210.

²¹⁹ F. OREB, E. MARIN, 1980, 58.

²²⁰ T. MARASOVIĆ, M. MARASOVIĆ ALUJEVIĆ, 2008, 44.

²²¹ N. PETRIĆ, 1993, 332–334.

²²² S. SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, 1994, 75.

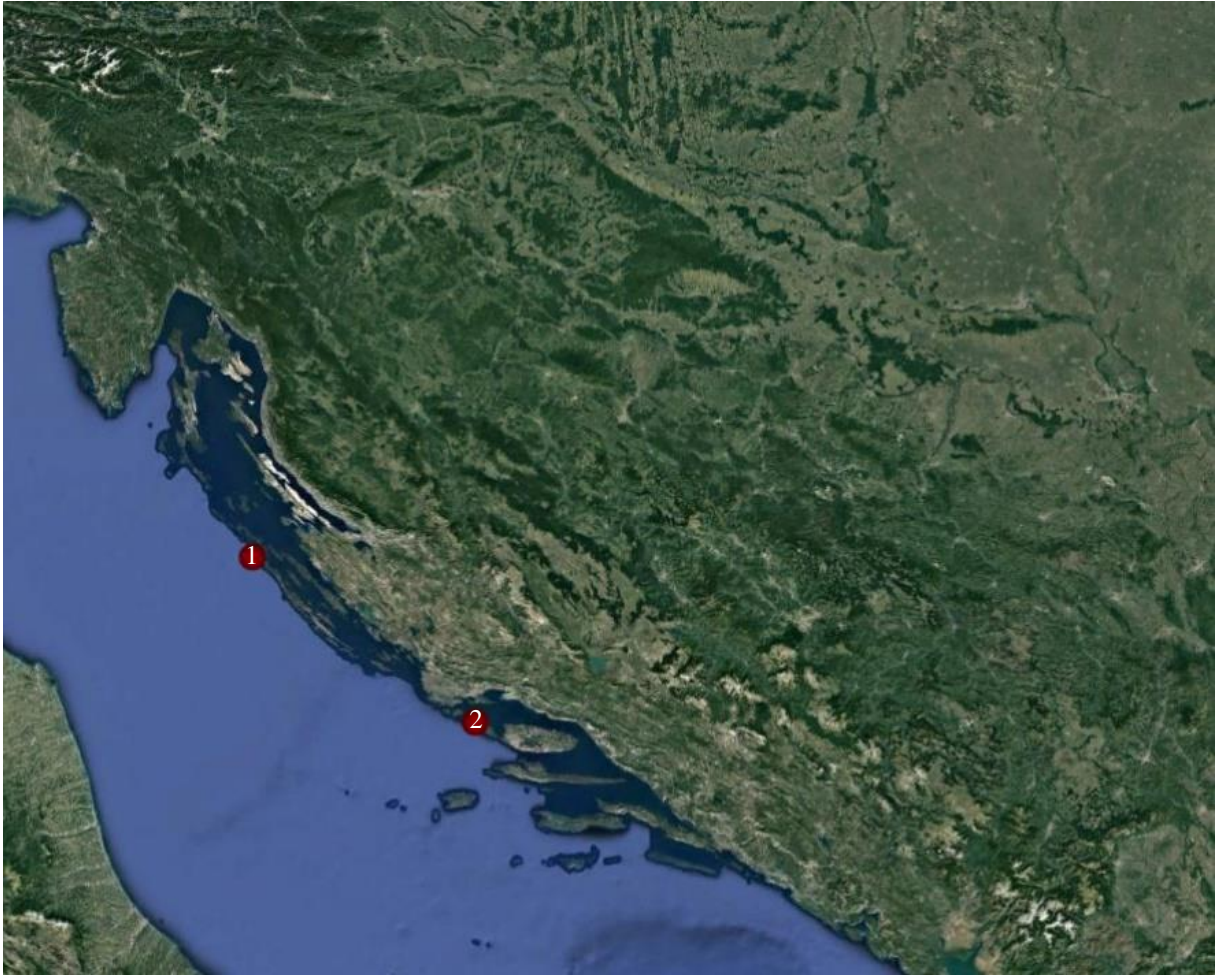

**Slika 16. Toponimi koji upućuju na crkve posvećene svetome Izidoru: 1. Split – Sućidar
2. Šćedro – Mostir (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)**

4.1.5.13. Sveta Jelena

Sveta Jelena bila je majka cara Konstantina Velikog, koja se preobratala na kršćanstvo nakon Konstantinove pobjede nad Maksencijem 312. godine na Milvijskome mostu. Nakon toga dala je sagraditi veliki broj crkava, hodočastila je sve do Jeruzalema, gdje je na Kalvariji navodno našla tri križa, čavle i natpis koji je bio nad Isusom.²²³ Toponim **Sveta Jelena** jedan je od hagianima koji se očito nije sačuvao u izvornome obliku, u kojem bi bio izveden od romanskog pridjeva *sanctus*, i zato spomenute toponime nalazimo samo u obliku Sveta Jelena, tj. taj je toponim „motiviran prema suvremenome jezičnome osjećaju“, što je objašnjeno u poglavlju „O toponimima koji u sebi nose romanski pridjev *sanctus*“.

²²³ A. BADURINA, 1979, 296.

Slika 17. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetoj Jeleni: 1. Veli Rat – Sveta Jelena 2. Donje Selo – Sveta Jele (Google Earth, pristupljeno 24. kolovoza 2019.)

Kraj naselja Veli Rat na uzvisini Zaboje nalaze se ostaci ruševnih zidova, pretpostavljeno crkve posvećene svetoj Jeleni. Uglešić nastanak ove crkve veže uz antički gospodarski kompleks, čiji se ostaci danas protežu oko župnog groblja Mirine. Također, u blizini je lokaliteta, uz žrvnjeve, olovo i druge nalaze, pronađena i keramika 5. i 6. stoljeća, odnosno bizantska kanelirana keramika.²²⁴ Ovaj toponim, kojim stanovnici upućuju na ruševine crkve, spominje i Ante Jurić.²²⁵

U Donjem Selu na otoku Šolti pod toponimom **Sveta Jele** nalazi se nekadašnja župna i grobišna crkva nad pretpostavljenim zidovima starokršćanskoga porijekla.²²⁶ Ovo područje

²²⁴ A. UGLEŠIĆ, 1993, 168.; A. UGLEŠIĆ, M. PARICA, 2013, 147–148.

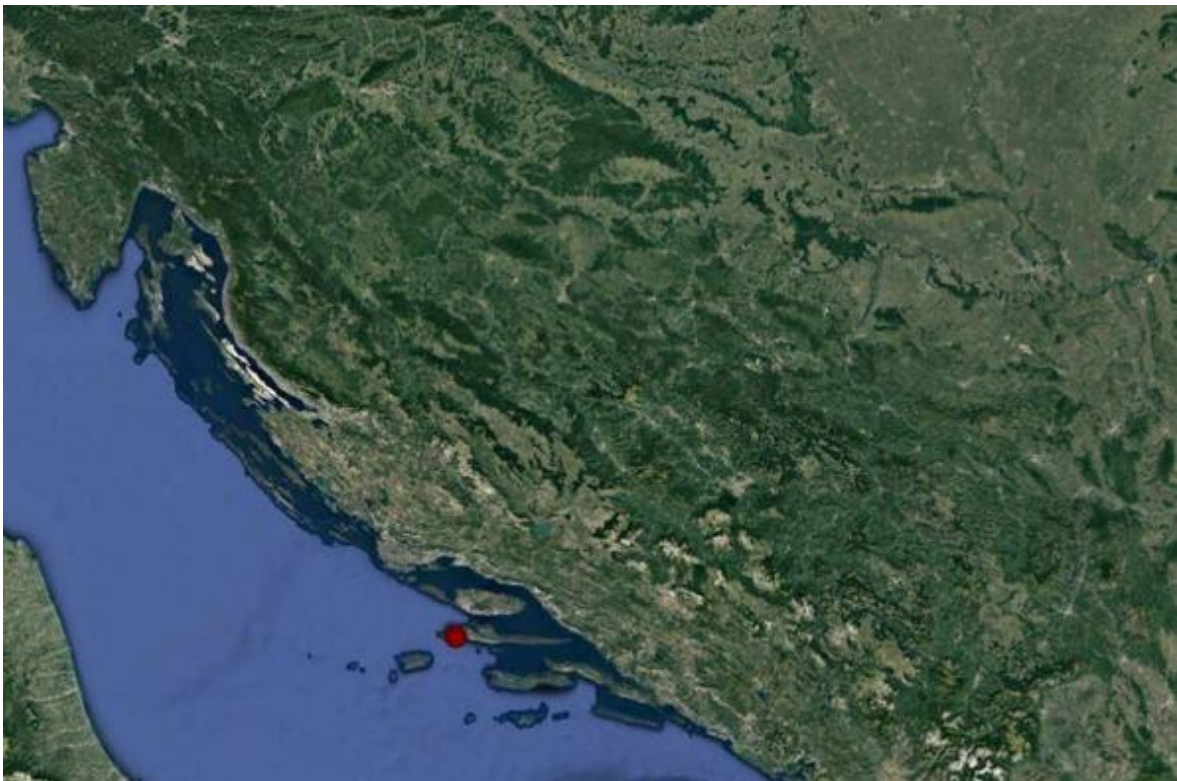
²²⁵ A. JURIĆ, 2013, 699.

²²⁶ M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, K. LOZIĆ KNEZOVIĆ, 2014b, 143.

također još nosi naziv Kraj Svete Jele i tu su pronađena dva starokršćanska sarkofaga iz 6. stoljeća, dok se ostaci crkve naslućuju u temeljima župne crkve posvećene ovoj svetici.²²⁷ Chevalier navodi kako je crkva imala jednu apsidu i jedan brod te ju datira u razdoblje od 5. do 6. stoljeća.²²⁸

4.1.5.14. Sveti Jerolim

Sveti Jerolim ili Jeronim rođen je sredinom 4. stoljeća u Stridonu, negdje na granici Dalmacije i Panonije. Bio je poslan u Rim kako bi proučavao retoriku, odakle odlazi u Galiju, a onda i u Akvileju, gdje je počeo pokazivati zanimanje za asketski način života. Ubrzo odlazi na istok, u Antiohiju, gdje je u Halkidskoj pustinji počeo prakticirati pustinjački život. Boravio je i u Konstantinopolu, kako bi se kasnije opet vratio u Rim, gdje mu je papa Damaz povjerio prevođenje evanđelja. Nakon papine smrti vraća se na istok, gdje zasniva muški samostan u Betlehemu te nastavlja s prijevodom svetih knjiga.²²⁹

Slika 18. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Jerolimu: Jerolim (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

²²⁷ P. ŠIMUNOVIĆ, 1987, 150.

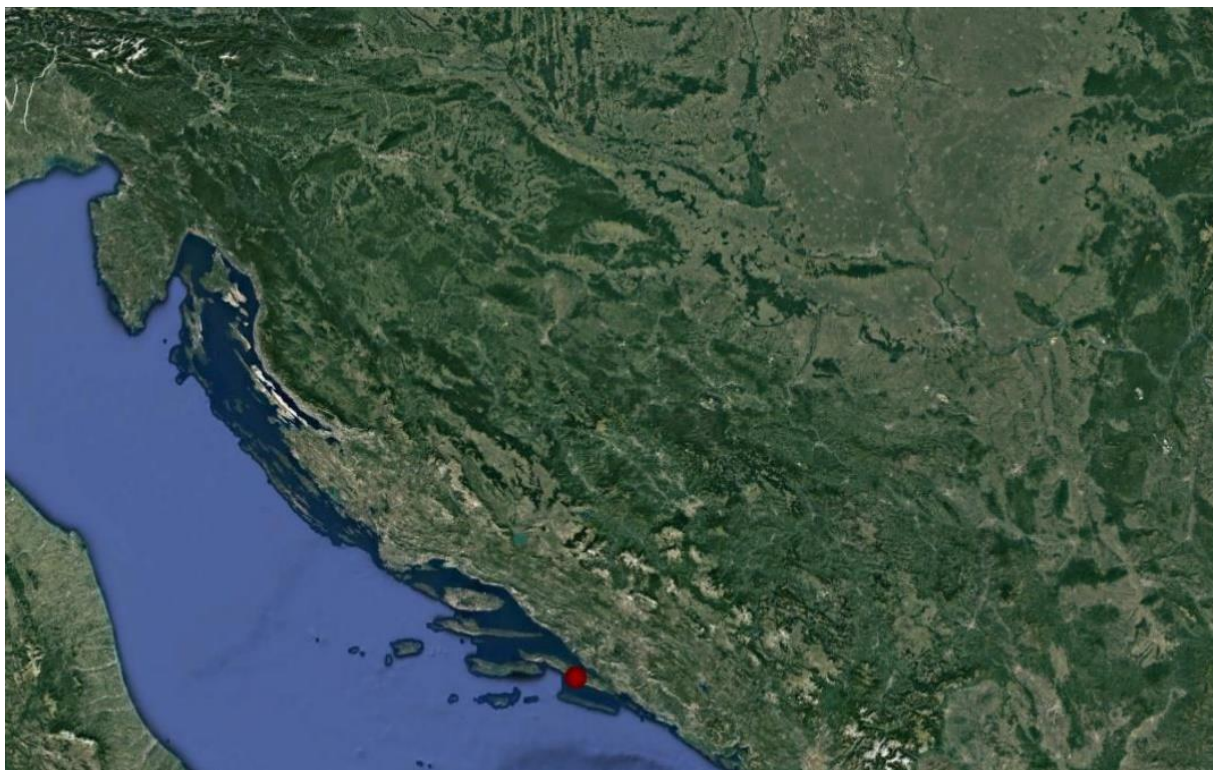
²²⁸ P. CHEVALIER, 1995, 265–266.

²²⁹ SVECI, 2019.

Na Paklenim otocima nalazi se toponim **Jerolim**, što se zapravo odnosi na otok, a Vinko Kovačić navodi kako je moguće da je tu postojala crkva posvećena upravo svetome Jerolimu, iako u samome toponimu nije ostao romanski pridjev *sanctus*, koji bi dodatno potvrdio prisutnost crkve.²³⁰

4.1.5.15. Sveti Julijan

Na Pelješkom poluotoku smješteno je naselje **Žuljana**, čije ime vjerojatno potječe od svetoga Julijana, sveca iz istarskog kruga mučenika. Pretpostavlja se kako se starokršćanska crkva svetoga Julijana nalazi pod današnjom istoimenom crkvom.²³¹ Nije isključena činjenica da je to naselje možda ime dobilo po nekome Rimljaninu Julijanu kojeg je kasnije narod poistovjetio sa svetim Julijanom.²³²

Slika 19. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Julijanu: Žuljana (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

²³⁰ V. KOVAČIĆ, 2008, 88.

²³¹ J. VUČIĆ, 2012, 101–102.

²³² I. FISKOVIĆ, 1976, 53.

4.1.5.16. Sveti Juraj

Kapadocijski Juraj bio je kršćanski mučenik koji je pogubljen 303. godine, za vrijeme progona cara Dioklecijana, čiji je kult isprva vezan za Palestinu i Egipat, a kasnije se pak širi na područje vlasti Bizantskoga Carstva.²³³

Toponimi spomenuti u ovome dijelu rada pretežito glase Sveti Juraj, izuzev Suđurac ili Suđurađ u Župi dubrovačkoj, koji više zvuči kao da potječe od romanskog pridjeva *sanctus*. Također, dvije crkve svetog Jurja, koje su nastale u sklopu kasnoantičkih utvrda iznad grada Paga i Novalje, ali i na otoku Krku, nalazimo i na otoku Pagu.²³⁴

Tragove štovanja svetoga Jurja nalazimo na makarskome primorju, točnije u Tučepima, gdje se smjestio toponim **Sveti Juraj**, koji se odnosi na istoimenu starokršćansku crkvu podignutu u okviru rimske vile, na čijim je temeljima kasnije podignuta romanička crkva.²³⁵

Brački toponim **Jurjevo brdo** kod Nerezišća odnosi se na jednobrodnu i jednoapsidalnu crkvu s čije se vanjske strane nalaze lukom spojene lezene, a u čijem su okolišu pronađeni starokršćanski ulomci.²³⁶

Također, tragove štovanja svetoga Jurja nalazimo i na otoku Visu, gdje je upravo po crkvi nazvana **Luka svetoga Jurja**, odnosno uvala na sjevernome dijelu otoka. U toj se uvali nalazi jednobrodna crkva s polukružnom apsidom, a na istome su položaju pronađeni i ulomci kamenog crkvenog namještaja te starokršćanska svjetiljka u okolnim grobovima. Marasović ju smješta u 6. stoljeće.²³⁷ Čargo kao dodatne potvrde štovanja ovoga sveca, kao i posvetu crkvi, još donosi toponime smještene u blizini uvale – ime poluotoka na kojem se nalazi crkva (Sveti Juraj), Jurjevo brdo kao ime brda nad samim poluotokom, a i sam je zaštitnik Visa upravo sveti Juraj.²³⁸

²³³ M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, 1985, 281.

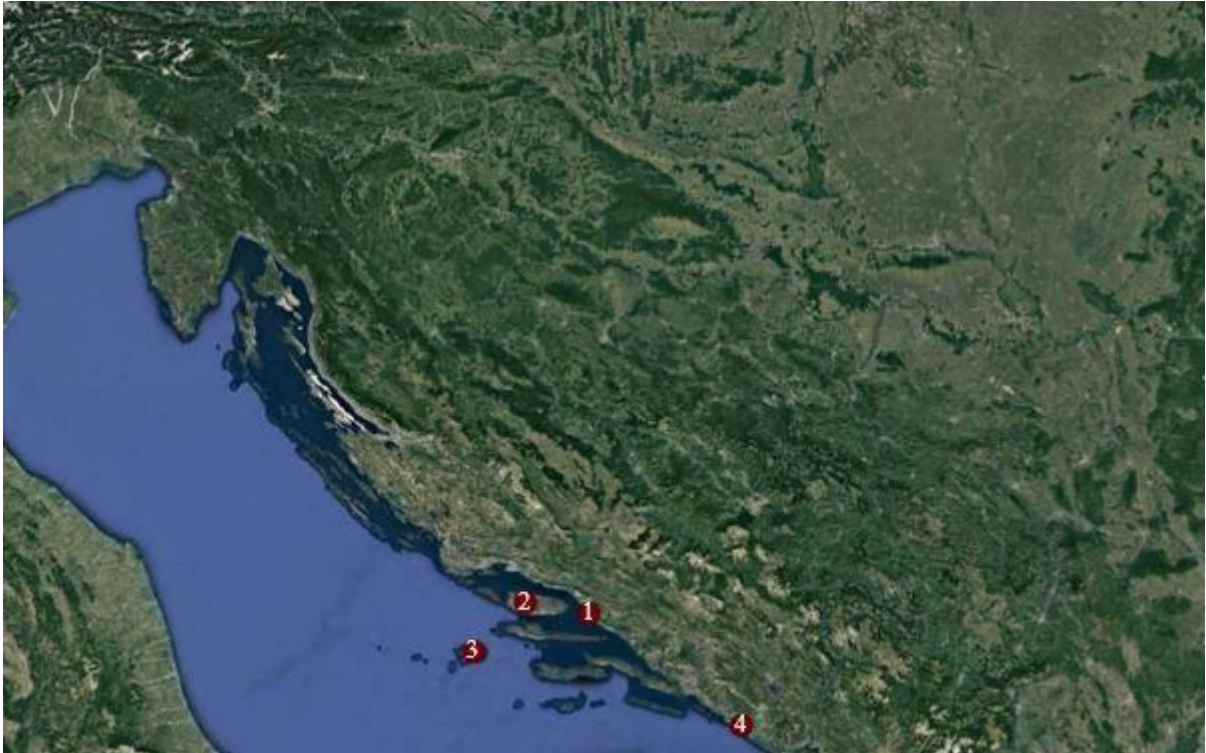
²³⁴ Na položaju Mala Krasa na otoku Krku nalaze se ostaci jednobrodne starokršćanske crkve s polukružnom apsidom i narteksom posvećene svetome Jurju. Nastala je nad starijom rimskom vilom u čijem južnome dijelu u jednome trenutku niče ova crkva. R. STARAC, 2004, 231.

²³⁵ M. TOMASOVIĆ, 2011a, 212.

²³⁶ T. MARASOVIĆ, 2011, 535–536.

²³⁷ T. MARASOVIĆ, 2011, 595–597.

²³⁸ Čargo također donosi kako je sveti Juraj starokršćanski svetac, ali i podatak kako upravo Cvito Fisković isti poluotok naziva Sućuraj. B. ČARGO, 2002, 406–407.

Slika 20. Toponimi koji upućuju na crkve posvećene svetome Jurju: 1. Tučepi – Sveti Juraj 2. Nerežišća – Jurjevo Brdo 3. Vis – Luka svetoga Jurja 4. Suđurac (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

Marta Perkić iznosi mogućnost ranijeg postanka crkve sv. Đurđa, znane još pod toponimima **Suđurac** ili **Suđurađ**, u Župi dubrovačkoj, gdje su na pročelju crkve uočene dvije spolije, odnosno nadvratnici starokršćanske provenijencije.²³⁹

4.1.5.17. Sveti Kasijan

Ovaj svetac mučenik osnivač je biskupije u južnom Tirolu. Početkom 4. stoljeća bio je protjeran iz Rima, odakle je otišao u Imolu, da bi ga na kraju učenici brzopisa izboli pisaljka.²⁴⁰ Djelovao je i kao biskup u Akvileji.²⁴¹

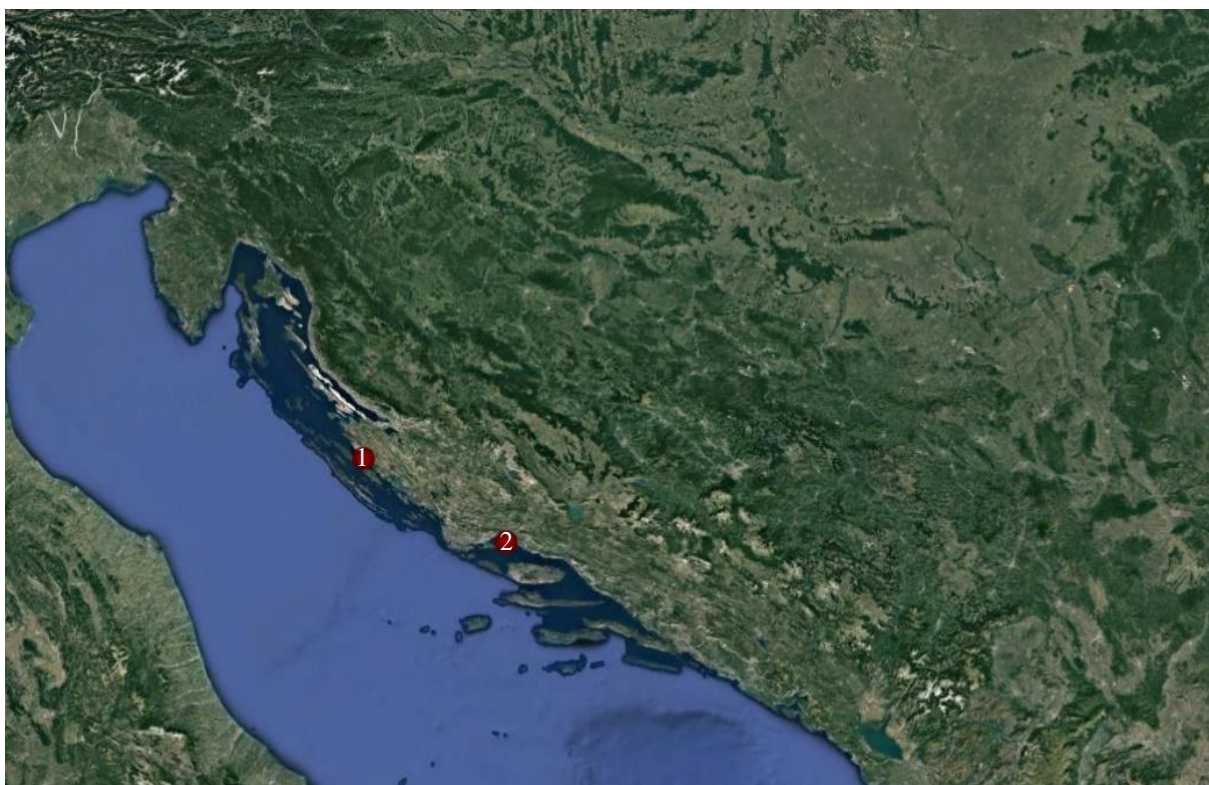
²³⁹ M. PERKIĆ, 2008, 65–68.

²⁴⁰ A. BADURINA, 1979, 323.

²⁴¹ P. VEŽIĆ, 2005, 111.

Iako don Eduard Peričić²⁴², Petar Runje²⁴³ i Nikola Jakšić²⁴⁴ ne spominju rimske ni kasnoantičke, odnosno starokršćanske nalaze u naselju **Sukošan** nedaleko od Zadra, ipak se navodi kako su pri obnovi župne crkve posvećene svetome Kasijanu utvrđeni ostaci starokršćanske faze nastanka.²⁴⁵

Također, jedan predjel u Splitu nosi ime **Suko(j)išan**, a u gradskoj četvrti Manuš pronađeni su karakteristični kasnoantički grobovi pa sukladno s tim Migotti pretpostavlja kako je i na ovome položaju postojala starokršćanska crkva, najvjerojatnije posvećena svetome Kasijanu, sudeći prema samome nazivu predjela.²⁴⁶

Slika 21. Toponimi koji upućuju na crkve posvećene svetome Kasijanu: 1. Sukošan 2. Split – Suko(j)išan (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

²⁴² E. PERIČIĆ, 1989, 5–7.

²⁴³ P. RUNJE, 1989, 41.

²⁴⁴ N. JAKŠIĆ, 1989, 51–54.

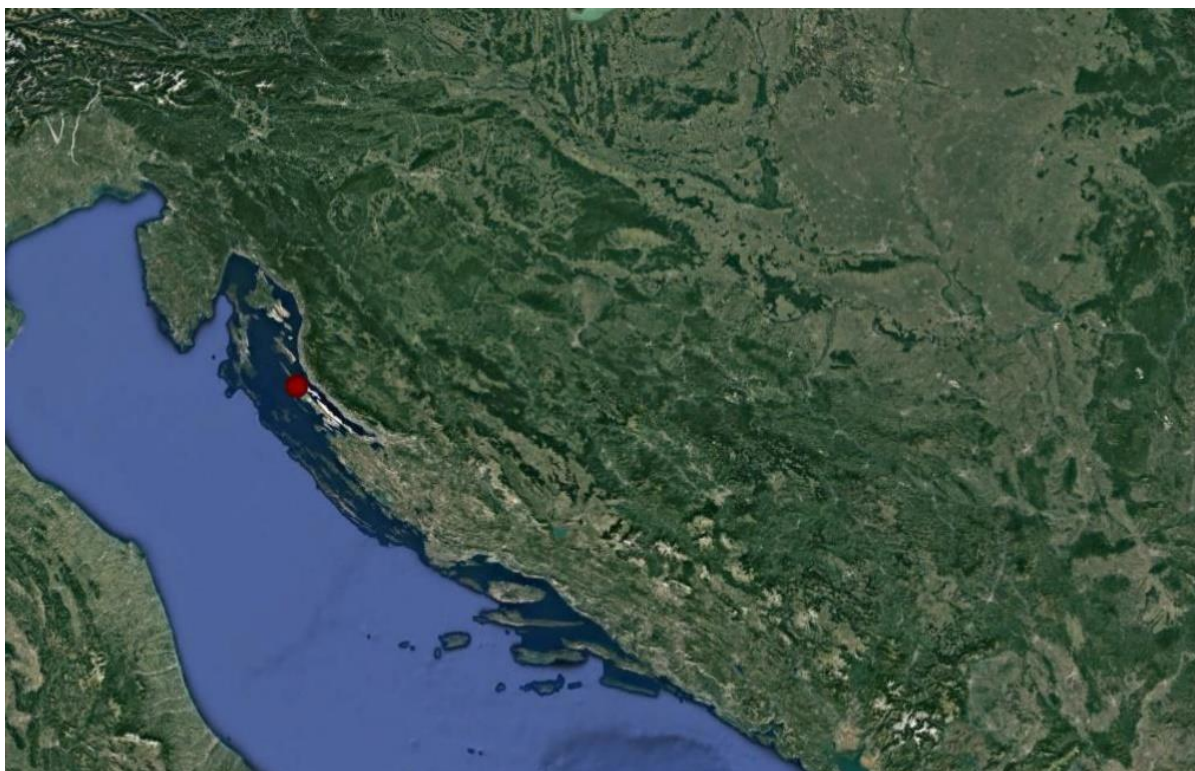
²⁴⁵ P. VEŽIĆ, 2005, 111.; A. UGLEŠIĆ, 2002, 72.

²⁴⁶ B. MIGOTTI, 1990, 36.

4.1.5.18. Sveta Katarina

Sveta Katarina, nakon što je dva puta usnula Isusa i postala njegovom nebeskom zaručnicom, odlučila je odvratiti cara Maksimina II. od odluke da iskorijeni kršćanstvo u Aleksandriji, koju je tada proglasio glavnim gradom. Preobrativši careve filozofe, ali i njegovu ženu, car ju više puta pokuša umoriti, ali bezuspješno, da bi joj u konačnici odrubio glavu.²⁴⁷

U Novalji na otoku Pagu nalazi se toponim **Sakatura**, koji upućuje na postojanje crkve posvećene ovoj aleksandrijskoj djevici – mučenici. Riječ je o ostacima jednobrodne crkve s polukružnom apsidom i starokršćanskim obilježjima arhitekture.²⁴⁸ Zanimljivo, sličan se toponim nalazi i na otocima zadarskog arhipelaga (Dugi otok, Molat i Premuda – Sakadur, Sakatur i Sakaturina) te ga Skračić opisuje kao „improvizirani tor za ovce“.²⁴⁹ Ako je zaista riječ o posveti objekta kršćanskoj mučenici svetoj Katarini, bio bi to izolirani primjer na prostoru koji obuhvaća ovaj rad.

Slika 22. Toponimi koji upućuju na crkve posvećene svetoj Katarini: Pag – Sakatura (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

²⁴⁷ A. BADURINA, 1979, 324–325.

²⁴⁸ A. ŠONJE, 1981, 12–13.

²⁴⁹ V. SKRAČIĆ, 1995, 54.

U blizini ovih otoka nalazi se još posveta svetoj Katarini, i to na istoimenome otoku u Pašmanskome kanalu. Već je ranijim istraživanjima ove jednobrodne crkve pretpostavljen njezin kasnoromanički i ranogotički nastanak.²⁵⁰

4.1.5.19. Sveti Kuzma i Damjan

Arapski sveci blizanci iz 3. stoljeća Kuzma i Damjan svoj su život posvetili liječenju, a za vrijeme progona cara Dioklecijana bili su uhvaćeni i osuđeni na smrt. Bačeni su u more, no spasio ih je anđeo, a nisu im naudili ni vatra ni kamenje kada su bili privezani na križeve. Naposljetku su im glave odrubljene.²⁵¹

Također, na mogući kasnoantički postanak današnjeg benediktinskog samostana svetog Kuzme i Damjana na Čokovcu na otoku Pašmanu upućuju i ulomci kamenog crkvenog namještaja, ali i sam titular. Na istom je mjestu ranije postojala ranobizantska utvrda.²⁵² Još jednu crkvu posvećenu ovima svecima nalazimo i na otoku Rabu, što će biti spomenuto u dijelu „Utvrde“.

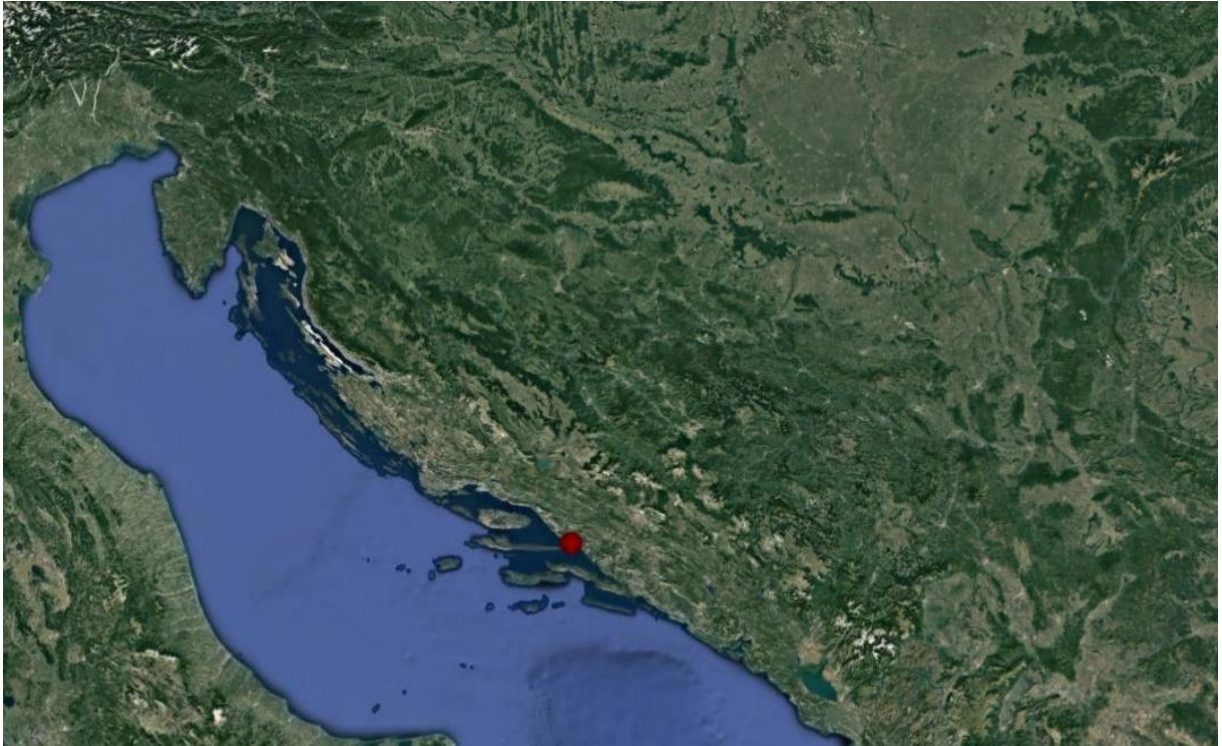
Kod Drvenika se nalazi toponim **Na Kuzmi**, koji se odnosi na područje gdje se nalaze ruševine crkve koja po titularu zasigurno pripada kasnoantičkome razdoblju. Riječ je o jednobrodnoj crkvi pravokutna tlocrta s polukružnom apsidom koja je doživjela svoju srednjovjekovnu upotrebu i kroz 10./11. stoljeće.²⁵³

²⁵⁰ M. ČEPO, 2010, 574–575.

²⁵¹ A. BADURINA, 1979, 370–371.

²⁵² A. UGLEŠIĆ, 2002, 97.

²⁵³ T. MARASOVIĆ, 2011, 492–493.; A. GRČIĆ, 1990, 30.; Isti toponim spominje i Tomasović, no ne spominje kontinuitet iz kasne antike, već samo navodi kako je riječ o isključivo romaničkoj crkvi. M. TOMASOVIĆ, 2009, 59.

Slika 23. Toponimi koji upućuju na crkve posvećene svetome Kuzmi i Damjanu:
Drvenik – Na Kuzmi (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

4.1.5.20. Sveti Lovre

Sveti Lovre španjolski je svetac mučenik koji je u Zaragozi upoznao papu Siksta II., koji ga je sa sobom poveo u Rim, gdje se naposljetku zaredio za arhidakona. Prefekt Rima dao je uhititi istoga papu, a Lovre je poželio umrijeti s njim. No papa mu je naredio da pričeka tri dana i podijeli blago siromašnima. Skončao je tako što ga je prefekt dao peći na žaru.²⁵⁴

Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Lovri mogu se naći na položaju Lovreški na otoku Cresu, u samome imenu Stobreča, jednako kao i na otoku Braču u obliku Lovrečina.

Iz samoga imena **Lovreški** može se zaključiti dedikacija crkve svetome Lovri, odnosno svetome Lovreču. Crkva je smještena u blizini grada Cresa, nedaleko od kasnoantičke vile na položaju Polače. Riječ je o jednobrodnoj crkvi s apsidom, koja je izvana poligonalna, a iznutra polukružna, s dograđenim pravokutnim predbrodom na zapadnoj

²⁵⁴ A. BADURINA, 1979, 385.

strani. Marasović ovu crkvu smješta u 6. stoljeće, a dograđeni predbrod u stoljeće kasnije te navodi kako se najraniji sloj na ovome položaju odnosi na rimskodobnu vilu.²⁵⁵

U antičkom Epetionu, današnjem **Stobreču**, nalazila se starokršćanska crkva iz 5. stoljeća koja se u srednjovjekovnim izvorima spominjala kao *sanctus Laurentius de Bade*. Samo ime Stobreča upućuje na to da je ta crkva bila posvećena *Laurentiusu*, odnosno Lovri.²⁵⁶ I ovaj lokalitet spominje Fortis navodeći kako je „župna crkva sagrađena na temeljima drevnih zidina“.²⁵⁷ Istraživanjima koja je proveo Nenad Cambi utvrđeno je postojanje starokršćanske bazilike i ranosrednjovjekovnog samostanskog kompleksa s crkvom. Crkva koja je kasnije posvećena svetoj Mariji (Gospa od Karmela) nastala je nad starijom, trobrodnom starokršćanskom crkvom, koja je pak nastala nad kakvim objektom iz antičkih vremena. Ova se trobrodna starokršćanska crkva s polukružnom apsidom sastojala još od nartekusa i pastoforija (*diakonikon, prothesis*, a vjerojatno i krstionice). Cambi ju datira u kraj 5. ili početak 6. stoljeća.²⁵⁸

Pod toponimom **Dobreč** u Muću Gornjem, antičkome *Andetriumu*, nalazi se jednobrodna i jednoapsidalna crkva nastala adaptacijom rimske vile. Migotti ime Dobreča izvodi i povezuje sa svetim Lovrom služeći se logikom kako se na sličan način izvodi i ime Stobreča.²⁵⁹ Marasović pretpostavlja kako je ta građevina vjerojatno još u 6. stoljeću preuređena u crkvu, a pritom iznosi i mišljenje Branke Migotti kako toponim Dobreč dolazi od hagonima svetoga Lovre.²⁶⁰

Istočno od naselja Postira na otoku Braču u uvali **Lovrečina** kriju se dobro očuvani zidovi crkve koja je nastala u sklopu neke veće cjeline, pretpostavljeno samostana. Već se po samome imenu uvale da naslutiti kako je tu nekoć postojala crkva posvećena svetome Lovri. Riječ je o jednobrodnoj bazilici složena tlocrta, a od crkvene se arhitekture daju razaznati još transept, polukružna apsida, nartekis pred pročeljem, sporedne prostorije, od kojih se u središnjoj nalazila krstionica. Također, valja spomenuti kako se ispod oltara u apsidi nalazila konfesija s kamenim relikvijarom u kojoj su se čuvale moći svetoga Lovre.

²⁵⁵ A. MOHOROVIČIĆ, 1995, 129.; T. MARASOVIĆ, 2009, 76–78.

²⁵⁶ M. MARASOVIĆ ALUJEVIĆ, 1985, 284.; N. CAMBI, 1974, 11.

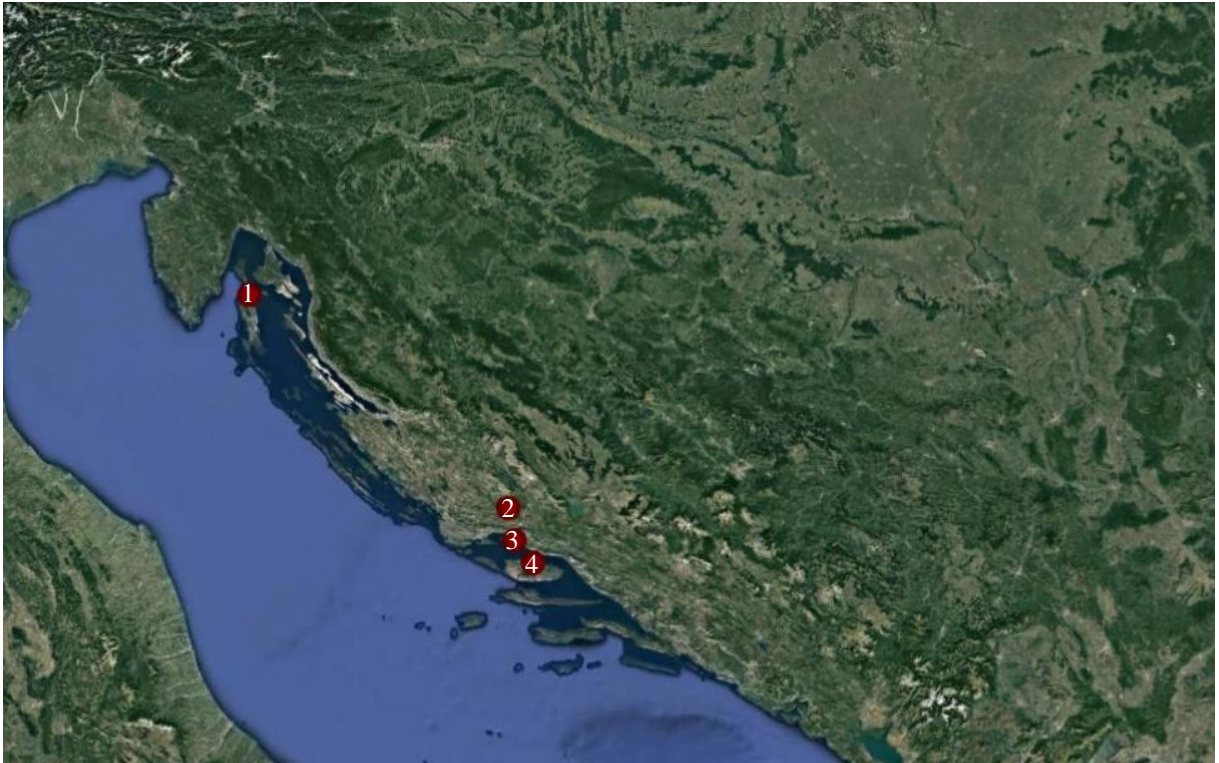
²⁵⁷ A. FORTIS, 1984, 183.

²⁵⁸ N. CAMBI, 1974, 3–11.; F. OREB, 1978, 57–58.

²⁵⁹ B. MIGOTTI, 1995, 202.

²⁶⁰ T. MARASOVIĆ, 2011, 33–36.

Iako je isprva smještena u 7. stoljeće, kasnije ju je Cvito Fisković pomaknuo na 5./6. stoljeće.²⁶¹

Slika 24. Toponimi koji upućuju na crkve posvećene svetome Lovri: 1. Cres – Lovreški 2. Dobreč 3. Stobreč 4. Brač – Lovrečina (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

4.1.5.21. Sveti Luka

Luka Evanđelist, rodom iz Antiohije, po zanimanju je bio liječnik, ali i pratitelj apostola Pavla, koji je nakon njegove smrti vjerojatno nastavio širiti evanđelje. Po nekim predajama, razapet je u Grčkoj, dok je po grčkoj predaji umro prirodnom smrću. Također, po jednoj legendi bio je slikar, zbog čega je danas zaštitnik slikara.²⁶² Također, svetog Luku, kao pratitelja svetoga Pavla, štovali su mornari, i to od 5. stoljeća.²⁶³

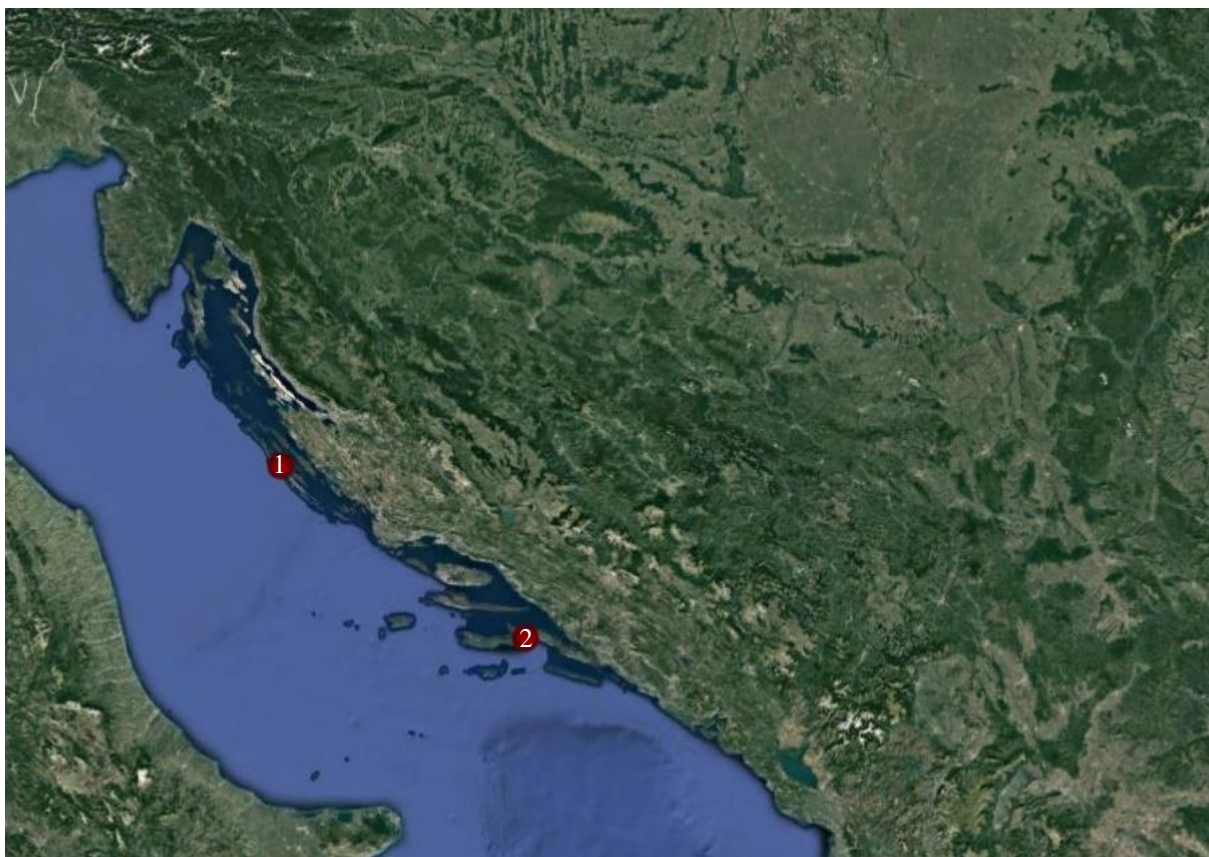
U blizini naselja Sali na Dugome otoku nalazi se brdo **Sukavac** za koje se pretpostavlja kako je ime dobilo prema crkvi svetoga Luke. Zapravo je riječ o ruševinama jednobrodne crkve s polukružnom apsidom koja je u narodu znana kao Crkvina. Uglešić

²⁶¹ J. JELIČIĆ, 1986, 33–34.; J. JELIČIĆ RADONIĆ, 1994a, 33.

²⁶² A. BADURINA, 1979, 386–387.

²⁶³ I. FISKOVIĆ, 2001, 67.

pritom iznosi mišljenje A. R. Filipija da je ta crkva bila posvećena upravo ovome svecu ako se ime brda Sukavca zaista može povezati sa svetim Lukom.²⁶⁴

Slika 25. Toponimi koji upućuju na crkve posvećene svetome Luki: 1. Sali – Sukavac 2. Lučnjak (Google Earth, pristupljeno 24. kolovoza 2019.)

U Pelješkom kanalu, nadomak otoka Sutvara i Gubavca, nalazi se još i otok **Lučnjak**, čije ime Cvito Fisković izvodi iz prisutnosti crkve posvećene svetome Luki, koji se osobito štovao u 5. i 6. stoljeću. Istraživanjima 1966. godine otkriveni su ostaci polukružne apside, klupe u jugozapadnome dijelu objekta te pilastar ili lezena, kao i grob u prostoru apside, za koji iznosi kako je vjerojatno izvršen nakon što crkva više nije bila u funkciji. Iako je Fisković, kao što je navedeno, iznio činjenicu kako je kult svetoga Luke bio popularan u 5. i 6. stoljeću, crkvu na Lučnjaku smjestio je u razdoblje 4. i 5. stoljeća.²⁶⁵ Chevalier crkvu pak datira u 5./6. stoljeće.²⁶⁶

²⁶⁴ A. UGLEŠIĆ, 2002, 110.

²⁶⁵ C. FISKOVIĆ, 1963–1965, 156-162.; Također, Vučić navodi kako su među nalazima pronađeni i kasnoantičko stakleno posuđe te kasnoantička keramika. J. VUČIĆ, 2012, 103.

²⁶⁶ P. CHEVALIER, 1995, 317.

Suprotno ovome mišljenju bilo bi ono da je crkvica na Lučnjaku posvećena svetoj Luciji, čemu u prilog ide činjenica da su se crkve posvećene ovoj svetišci gradile na mjestima važnima za sigurnu plovidbu, a u isto vrijeme kada nastaje crkva na Lučnjaku, kreće i ekspanzija kulta svete Lucije iz Sirakuze. Prilog ovome mišljenju također bi bio i kako se u kasnijim vremenima sveta Lucija veže uz latinsku imenicu *lux* i *lucis*, a ujedno je i zaštitnica lađara. Nije sigurno je li u rimsko doba otočić Lučnjak služio kao svjetionik, no ako se ta pretpostavka prihvati, logičnija bi bila posveta svetoj Luciji.²⁶⁷

4.1.5.22. Sveti Marko

Sveti Marko Evanđelist bio je pratitelj Pavla i Barnabe na Pavlovu prvom putovanju, kada je u Rim došao sa svetim Petrom i napisao evanđelje prema njegovu nahodaženju.²⁶⁸

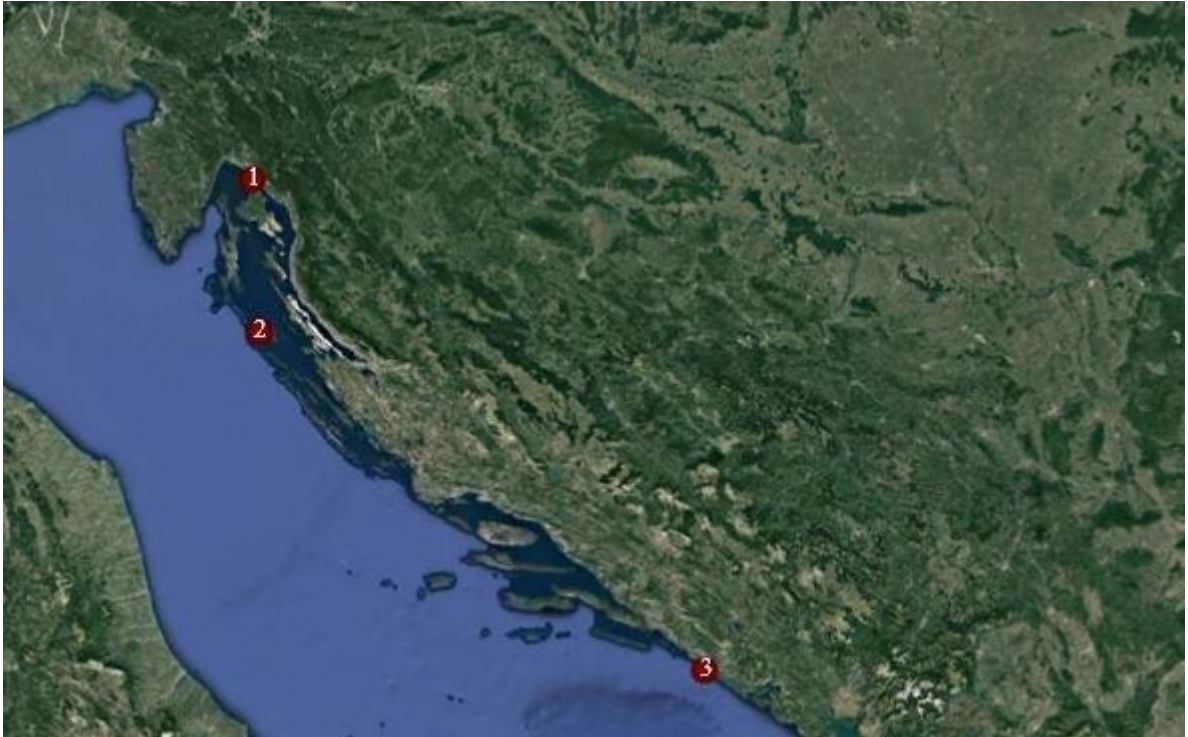
Nadomak otoka Krka nalazi se otočić **Sveti Marko**, na kojem su satelitskom snimkom (Google Earth) uočeni ostaci građevina te Željko Tomičić iznosi pretpostavku o podgrađu utvrde, odnosno razaznaje ostatke crkve, cisterne, četvrtaste kule te segment bedema.²⁶⁹ Autor također iznosi mišljenje kako se po tehnici gradnje i samoj vrsti objekta unutar utvrde može utvrditi vrijeme gradnje za cara Justinijana I., dakle u 6. stoljeću.²⁷⁰

²⁶⁷ I. ŠIPIĆ, 2010, 22–25.

²⁶⁸ A. BADURINA, 1979, 395.

²⁶⁹ Ž. TOMIČIĆ, 2014, 85.

²⁷⁰ Ž. TOMIČIĆ, 2014, 86.

Slika 26. Toponimi koji upućuju na crkve posvećene svetome Marku: 1. Sveti Marko 2. Silba – Pocukmarak 3. Mrkan (Google Earth, pristupljeno 24. kolovoza 2019.)

Na otoku Silbi u zadarskome arhipelagu nalaze se stara župna crkva i groblje koji su u narodu znani pod imenom **Pocuk Marak**, što upućuje na postojanje crkve posvećene svetome Marku. Skok navodi kako je taj naziv, Pocuk Marak (koji dolazi od Pot Sut Marak, od latinskog *sanctus Marcus*), jedini toponomastički dokaz da su Slaveni/Hrvati na ovom otoku zatekli romansko kršćanstvo.²⁷¹

Pocuk Marak odnosi se na uvalu na zapadnoj strani središnjeg dijela otoka Silbe, a sam toponim, kako spominje Mate Parica, dolazi od naziva *pot sut Marak*, koji opet dolazi od latinskog *sanctus Marcus*, gdje je prefiks sut- u ovome slučaju zamijenjen riječju -cuk.²⁷² A na tom se groblju nalazi sakristija grobišne crkve svetoga Marka, koju mještani još zovu i *garška kapela*, imenom koje često ide u prilog postojanju objekata kasnoantičke provenijencije na otocima zadarskoga arhipelaga.²⁷³ Toponimu *garška crkva* bit će posvećeno nekoliko redaka u kasnijim poglavljima. Valja spomenuti i nalaze sanduka i poklopaca starokršćanskih sarkofaga pronađenih u moru u uvali, što pak može ići u prilog

²⁷¹ P. SKOK, 1950, 88.

²⁷² M. PARICA, 2015, 307.

²⁷³ M. PARICA, 2015, 309.

postojanju aglomeracije na Silbi.²⁷⁴ Također, taj toponim spominje i Skračić te navodi kako se toponim Pocukmarak odnosi na uvalu iznad koje se nalaze šuma i crkva svetoga Marka, odnosno ime Pocukmarak označava uvalu koja se nalazi ispod crkve svetoga Marka.²⁷⁵ No prema jednome ispitaniku s kojim je Skračić razgovarao pri popisivanju toponima, ime Pocukmarak može dolaziti i od talijanske riječi *poco*, koja bi u ovome slučaju označavala zdenac u uvali.²⁷⁶

Ivica Puljić spominje otočić imena **Mrkan** ispred Cavtata, ime koje je možda dobio prema svetome Marku prije dolaska benediktinaca na našu obalu.²⁷⁷ Igor Fisković donosi kako se na otočiću Mrkanu nalazila starokršćanska memorija koja je u ranome srednjemu vijeku preuređena u predromaničkome slogu.²⁷⁸

4.1.5.23. Sveti Martin

Panonski biskup i svetac Martin rođen je za vlasti Konstantina Velikoga, a otac ga je natjerao da ode u carsko konjaništvo u Francusku. Nakon što je ubio jednog siromaha, posvetio se redovničkome životu.²⁷⁹

Uspomenu na svetog Martina nalazimo na otoku Cresu u uvali **Martinjčići** ili Martinščići. Spomenuta se uvala nalazi na kraju naselja Punta Križa te se tamo zapravo nalaze dvije crkve – prva većeg tlocrta s polukružnom apsidom i dograđenim pravokutnim prostorom sa sjeverozapadne strane te druga, manja jednobrodna s polukružnom apsidom. Marasović iznosi pretpostavku kako je upravo veća crkva sagrađena u posljednjoj fazi starokršćanskog razdoblja te određuje 5. stoljeće kao vrijeme njezina nastanka, dok je manja nastala kasnije, pretpostavljeno u ranoj predromanici.²⁸⁰

²⁷⁴ S. GLUŠČEVIĆ, 2017, 189–190.

²⁷⁵ V. SKRAČIĆ, 1996, 251.

²⁷⁶ V. SKRAČIĆ, 1996, 254.

²⁷⁷ I. PULJIĆ, 2015, 93.

²⁷⁸ I. FISKOVIĆ, 1988, 203.

²⁷⁹ A. BADURINA, 1979, 397.

²⁸⁰ T. MARASOVIĆ, 2009, 110–112.

Slika 27. Toponimi koji upućuju na crkve posvećene svetome Martinu: 1. Cres – Martinjčica/Martinščica 2. Pridraga – Martindol (Google Earth, pristupljeno 24. kolovoza 2019.)

U Pridrazi kraj Zadra nalazi se crkva posvećena svetome Martinu, koja se u povijesnim izvorima, osim kao Dolac, spominje još kao **Martindol** ili Sutmartindol, očito po samome titularu crkve.²⁸¹ Vežić navodi kako je crkva nastala u kasnoj antici kao starokršćanski trikonhos, a nedaleko od nje nalaze se ostaci antičke vile, gdje je u ranom srednjem vijeku podignut šesterolisni oratorij posvećen svetome Mihovilu, zbog čega ovo područje nosi još i toponim Mijovilovac.²⁸²

Uglešić također navodi kako je crkva u svojem najvećem dijelu sačuvala svoj izvorni, starokršćanski izgled²⁸³, gdje prednji dio čini pravokutnik, a stražnji trikonhalni oblik te je sama unutrašnjost podijeljena na dva traveja, dok treći čine tri apside u formi svetišta.

²⁸¹ P. VEŽIĆ, 2011, 34.; Jakšić još navodi kako se srednjovjekovno selo Dolac spominje i u ispravi kralja Bele IV., kojom potvrđuje povlastice brata hercega Kolomana gradu Zadru. N. JAKŠIĆ, 1993, 130.

²⁸² P. VEŽIĆ, 2011, 34–35.

²⁸³ A. UGLEŠIĆ, 2002, 53.

Također se u središnjoj apsidi nalazi supselija. S južne strane crkve nalaze se ostaci krstionice poligonalna oblika s polukružnom apsidom, u čijem se središtu nalazi šesterokutna krstionica. Smatra se kako crkvu po njezinim karakteristikama treba smjestiti u razdoblje ranobizantske prisutnosti na ovome području, odnosno u vrijeme cara Justinijana I. pa se tako pretpostavlja da je izgrađena ili u prvoj polovici ili u sredinom 6. stojeća.²⁸⁴ Također se navodi kako je crkva svetog Martina nastala kraj rimske vile, onda je kraj nje nastala crkva posvećena svetome Mihovilu u 8./9. stoljeću, a zbog običaja prenošenja titulara, pretpostavlja se kako je izvorni titular možda bio upravo sveti Mihovil.²⁸⁵

4.1.5.24. Sveta Mauricija

Kod Špitala na otoku Pagu nalaze se kasnoantički arhitektonski ulomci uzidani sa sjeverne strane srednjovjekovne crkve Stomorice, vjerojatno dijela nekog utvrđenog naselja ili vile. Šonje pak pretpostavlja postojanje starokršćanske crkve posvećene nekanoniziranoj mučenici Mauriciji.²⁸⁶

Šimunović je objasnio kako toponim **Stomorica** dolazi od latinskog *santa Maria* te je, po njemu, to jedini sanktorem s refleksom dalmatskog pridjeva *santa* na otoku Pagu.²⁸⁷ Toponim Stomorica ponovno analizira Vuletić osvrnuvši se na Skokovo tumačenje ovog toponima koji navodi kako „nema nijednog sa starodalmatinskim pridjevom *sut* < *sanctus*“ i pritom ga ispravlja te navodi kako se pod tim toponimom zapravo krije starokršćanska crkva, čiji je titular bila sveta Mauricija.²⁸⁸

Postavlja se pitanje jednačenja toponima Stomorica, koji se u ovome izoliranom slučaju odnosi na nekanoniziranu, lokalnu mučenicu Mauriciju, dok se u svim ostalim slučajevima taj toponim odnosi na svetu Mariju.

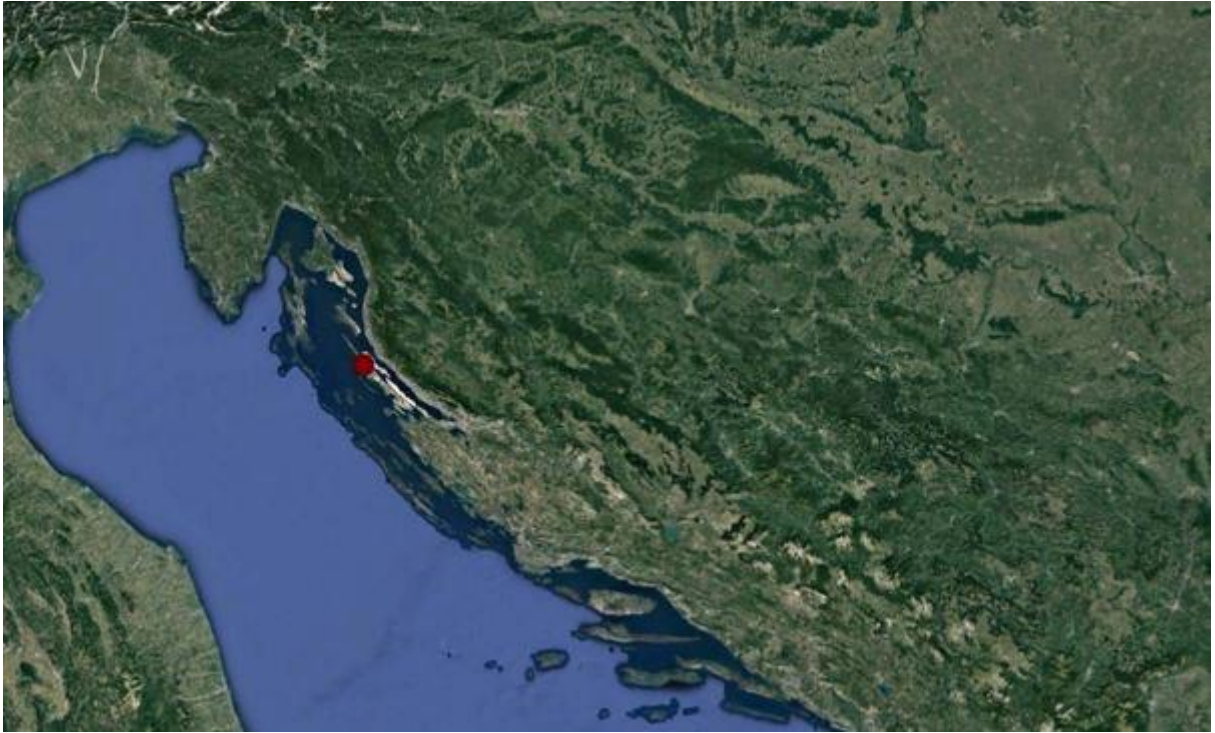
²⁸⁴ A. UGLEŠIĆ, 2002, 56.

²⁸⁵ A. UGLEŠIĆ, 2002, 56.

²⁸⁶ A. ŠONJE, 1981, 19–20.

²⁸⁷ P. ŠIMUNOVIĆ, 2005, 100–101.

²⁸⁸ N. VULETIĆ, 2011, 689.

Slika 28. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetoj Mauriciji: Špital – Stomorica (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

4.1.5.25. Sveti Mihovil

Arhanđeo Mihovil poznat je i slavljen u kršćanskome svijetu kao vođa i pobjednik nad pobunjenim anđelima. Počinje se slaviti na Istoku u 5. stoljeću, a stoljeće kasnije i na Zapadu.²⁸⁹

Moguće je kako je i u samome Zadru postojala crkva svetog Mihovila, ali osim titulara, drugih svjedočanstava nema.²⁹⁰

Sjeveroistočno od Zadra, u selu Radovin, nalazi se toponim **Sutmiklje Selo**, gdje je u blizini novije crkve posvećene svetome Petru pronađen jedan starokršćanski ulomak. Sam toponim Sutmiklje Selo možda upućuje na posvetu crkve svetome Mihovilu.²⁹¹

Nešto sigurniji toponim nalazi se u Brnazama, selu u Sinjskom polju, gdje se uzdiže šesterolisna crkva posvećena svetome Mihovilu, zbog čega ovo mjesto također nosi ime **Mijoljača**.²⁹² Smatra se kako je crkva sv. Mihovila podignuta na mjestu starijeg objekta,

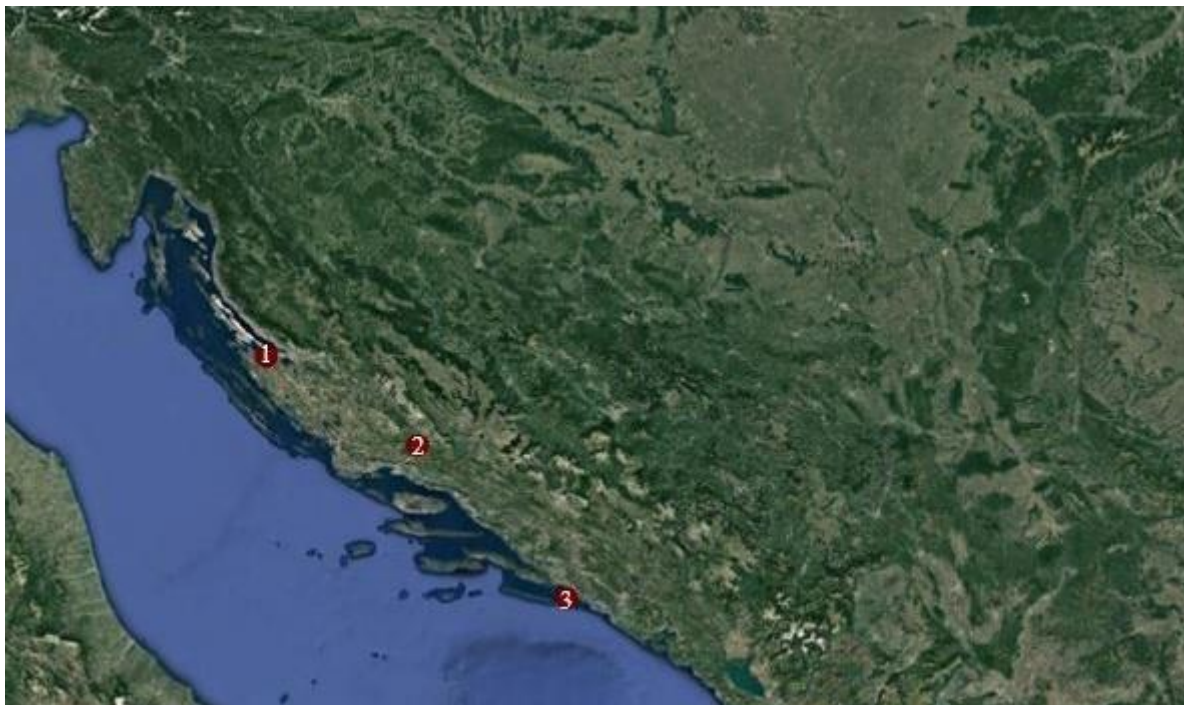
²⁸⁹ A. BADURINA, 1979, 401–402.

²⁹⁰ P. VEŽIĆ, 2005, 74.

²⁹¹ B. MIGOTTI, 1995, 207.

²⁹² Milošević još spominje i toponim Mejoljača. A. MILOŠEVIĆ, 2005, 81.

možda starokršćanske memorije.²⁹³ Lokalitet Mijoljača spominje i Migotti, koja navodi kako su na tom prostoru pronađeni ulomci starokršćanskog pluteja.²⁹⁴ Na istom je lokalitetu pronađen zabat oltarne ograde s natpisom ...*(princi)PE(m) ANGE(lorum)*... koji se, dakako, odnosi na arhanđela Mihovila, što bi, naravno, išlo u kontinuitet kulturnoga mjesta.²⁹⁵

Slika 29. Toponimi koji upućuju na crkve posvećene svetome Mihovilu 1. Radovin – Sutmiklje Selo 2. Brnaze – Mijoljača 3. Šipan – Sutmiho (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

Na elafitskome otoku Šipanu smješten je toponim **Sutmiho** ili **Sv. Mihajlo „nad morem“**, što se odnosi na područje istočno od uvale Bige na južnoj obali otoka. Iako se ranije pretpostavljalo kako je riječ o srednjovjekovnoj crkvi, njezin je starokršćanski postanak na kraju dokazan pronalaskom bizantskog kapitela koji se datira u 6./7. stoljeće.²⁹⁶

²⁹³ P. VEŽIĆ, 2012, 49.; T. MARASOVIĆ, 2011, 79.; V. DELONGA, 1996, 82.

²⁹⁴ B. MIGOTTI, 1995, 197.

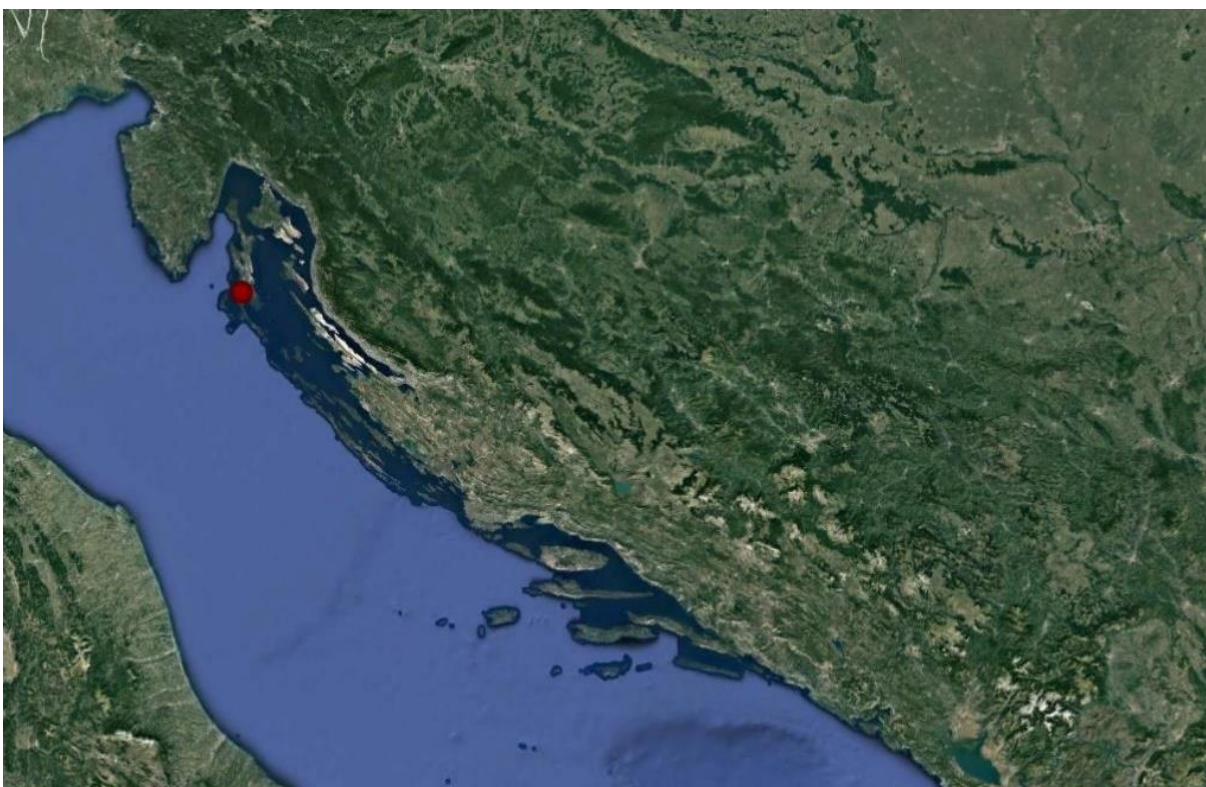
²⁹⁵ A. MILOŠEVIĆ, 2005, 81.

²⁹⁶ T. MARASOVIĆ, 2013, 205.

4.1.5.26. Sveti Platon

Sveti je Platon javno pripovijedao i širio Kristovu vjeru, zbog čega je izveden na sud kako bi bio mučen jer se odbio preobratiti. Vidjevši kako odolijeva mučenju, načelnik Agripin baci ga u tamnicu bez kruha i vode. Primijetivši kako je još živ, stražarima je rekao kako se siti molitvama, a ne hranom. Oko 266. godine odrubljena mu je glava.²⁹⁷

Na prostoru nekadašnje rimske provincije Dalmacije nalazimo dvije crkve posvećene svetome Platonu, i to u Zadru²⁹⁸ te na otoku Cresu.

Slika 30. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Platonu: Cres – Suplatonski rt (Google Earth, pristupljeno 19. kolovoza 2019.)

Na južnome dijelu otoka Cresa, nadomak grada Osora, nalazi se poluotok **Suplatonski rt**, koji je ime dobio prema jednobrodnoj i jednoapsidalnoj crkvi posvećenoj svetome Platonu. Unatoč tome što se ovaj toponim prvi put javlja u 15. stoljeću, Marasović iznosi pretpostavku kako crkva svetoga Platona ima potencijalnu starokršćansku fazu.²⁹⁹

²⁹⁷ SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA, 2019.

²⁹⁸ Crkva svetog Platona u Zadru nalazi se ispod današnje crkve svetog Dominika te njezin tlocrt nije poznat. Iz nje potječu tek arhitektonski ulomci, kao nadvratnik. A. UGLEŠIĆ, 2002, 27.

²⁹⁹ T. MARASOVIĆ, 2009, 107–109.

4.1.5.27. Sveti Stjepan

Štovanje Stjepana Prvomučenika razvilo se nakon prijenosa njegovih moći u Jeruzalem 415. godine, a osobito nakon što se u drugoj polovici 5. stoljeća kult počeo širiti na područje Rima, dok se kult u Dalmaciji počeo prihvaćati početkom 6. stoljeća.³⁰⁰ Sveti Stjepan Prvomučnik bio je prvi kršćanski đakon i mučenik iz 1. stoljeća koji je bio uhićen i pogubljen kamenovanjem.³⁰¹

Crkvu svetog Stjepana nalazimo i u Zadru, a danas je posvećena svetome Šimi.³⁰²

Štovanje ovog sveca da se razaznati iz dugootočkog toponima **Sustipanja Luka, tj. Luka sv. Stjepana**, koja se spominje u oporuci pisanoj na glagoljici 1460. godine, koja još spominje i naselje oko crkve posvećene sv. Stipanu.³⁰³ Ovaj podatak donosi i Uglešić, koji ujedno spominje i toponim Crkvina te podatak kako se naselje u jednom izvoru iz 1365. godine spominje kao *Vallis Sancti Stephani* pa sukladno s tim samo ime naselja (Sustipanjska luka, danas očito samo Luka) potječe od titulara sveti Stjepan, a starokršćanski postanak crkve zasvjedočuje pronalaskom jednog starokršćanskog sarkofaga, kao i kasnoantičkim grobovima u amforama.³⁰⁴

Otočić **Sustipanac** kod Pirovca također upućuje na štovanje ovog sveca i na šibenskome području. Tu se, naime, i dandanas vide ostaci arhitekture koji su pripadali crkvi posvećenoj ovome svecu, a 1987. godine pronađena su i dva starokršćanska kamena ulomka (pilastar i ploča), zajedno s ulomcima pokretnih arheoloških nalaza antičke provenijencije (tegule, amfore), ali i arhitekture. Iz svega toga Ante Milošević zaključuje kako je tu isprva bio antički arhitektonski sklop koji je naslijedila starokršćanska crkva, koja je tu vjerojatno sagrađena u sklopu samostana.³⁰⁵ Željko Krnčević spominje kako se crkva na Sustipancu spominje 1511. godine, kada su crkva i kuća na otoku dodijeljene franjevcima.³⁰⁶ Taj lokalitet spominje i Alberto Fortis u svojem djelu *Putovanje po Dalmaciji*³⁰⁷, gdje je ujedno

³⁰⁰ M. BUOVAC, 2011, 461.

³⁰¹ A. BADURINA, 1979, 547.

³⁰² P. VEŽIĆ, 2005, 65.

³⁰³ P. SKOK, 1950, 116.

³⁰⁴ A. UGLEŠIĆ, 2002, 106–107.

³⁰⁵ A. MILOŠEVIĆ, 1992, 53–54.; A. KURILIĆ, 2010, 48.

³⁰⁶ Ž. KRNČEVIĆ, 2002, 271–296.

³⁰⁷ Fortis isprva navodi kako je na njemu porušena crkva koja je nekad bila pogansko svetište ili hram, no kasnije se na njega opet vraća te spominje kako se na obalama Sustipanca vide ulomci rimskih tegula i posuda,

opisao pojedine događaje vezane uz povijest otoka, pa tako spominje kako ga lokalno stanovništvo još zove i Mojster, što dalje upućuje na postojanje samostana (od latinskog *monasterium*). Marin Buovac dalje spominje kako sam toponim Sustipanac navodi na refleks dalmatoromanskog pridjeva *sanctus* i imena *Stephanus*, odnosno Stjepan.³⁰⁸

Migotti navodi i toponim **Sustjepan** u Kaštel Sućurcu zbog kojeg bi se, zbog samog toponima, ali i uočene veće količine antičkih i starokršćanskih ulomaka, moglo posumnjati na prisutnost kakvog starokršćanskog sakralnog objekta.³⁰⁹ Spominje ga i Chevalier, ali navodi postojanje crkve koja je nastala nad rimskom vilom ili kakvim drugim antičkim objektom. Crkva je trobrodna s polukružnom apsidom, a kao dodatne potvrde da je tu postojala crkva služe i ulomci kamenog crkvenog namještaja i plastike koji se nalaze u čitavom naselju (nadvratnik, pilastri, kapitel ciborija, ploča pregrade oltara itd.). Chevalier crkvu na Sustjepanu smješta u 6. stoljeće.³¹⁰

Toponim koji također upućuje na štovanje svetog Stjepana nalazi se i u Splitu, na poluotoku **Sustjepan ili Sustipan**, koji s jugozapadne strane zatvara splitsku luku.³¹¹ Tu se naime nalaze ostaci trobrodne bazilike s polukružnom apsidom, narteksom te dvorište okruženo stambenim prostorijama, možda ostacima kakvog samostana.³¹² Migotti tu iznosi datacije Marasovića i Dasena Vrsalovića, koji ju smještaju u razdoblje od 5. do 6. stoljeća uz pretpostavku kako je manja kršćanska građevina nastala na antičkom gospodarskom sklopu, nakon čega je, u ranom srednjem vijeku, niknula i crkva. Samo ime poluotoka Sustipan upućuje na činjenicu kako je crkva bila posvećena svetome Stjepanu.³¹³ Također, valja spomenuti kako je revizijskim istraživanjima 1994. godine otkriveno i kasnoantičko groblje na ovome položaju.³¹⁴

Toponim **Sustjepan** također nalazimo i jugoistočno od Splita, u naselju Jesenice, gdje se nekoć nalazila starokršćanska crkva posvećena ovome svecu, danas pak pod

jednako kao što su i iskopani natpisi, no da su razbijeni kako bi se popločalo dvorište. A. FORTIS, 1984, 97–107.

³⁰⁸ M. BUOVAC, 2011, 460.

³⁰⁹ B. MIGOTTI, 1990, 14–15.

³¹⁰ P. CHEVALIER, 1995, 218–219.

³¹¹ M. MARASOVIĆ ALUJEVIĆ, 1985, 296.; P. CHEVALIER, 1995, 229.

³¹² B. MIGOTTI, 1990, 33.

³¹³ B. MIGOTTI, 1990, 33.; B. MIGOTTI, 1995, 210.

³¹⁴ Istraživanjima je otkriveno ukupno 65 grobova, od čega je njih pet iz 4./5. stoljeća. M. PETRINEC, T. MARASOVIĆ, 2000, 245.

temeljima grobišne crkve posvećene svetome Stjepanu i svetome Antunu Opatu.³¹⁵ Na ovome su položaju pronađeni ostaci polukružne apside te jedna pomoćna prostorija, kao i ulomci namještaja karakteristični za 6. stoljeće.³¹⁶ Marasović ju smješta u 6. stoljeće.³¹⁷

Također, otočić jugozapadno od otoka Šolte nosi ime **Stipanska**, a tu se ujedno nalaze i ostaci (vjerojatno) starokršćanskog samostana (pa se tako na tom području nalazi i toponim Mostir, od latinskog *monasterium*)³¹⁸, gdje je u prvoj fazi nastala jednobrodna crkva s polukružnom apsidom s dvjema lezenama, kao i dvije pravokutne prostorije, a u drugoj je fazi dodan narteks. Također, Marasović-Alujević i Lozić Knezović navode kako se ovaj otočić u povijesnim izvorima javljao još i kao Stipanca Velica.³¹⁹ Migotti iznosi kako dio pronađenih ulomaka skulpture upućuje na kraj 6. stoljeća³²⁰, dok ju je Marasović datirao u razdoblje od 5. do 6. stoljeća.³²¹

Tragove štovanja svetog Stjepana Prvomučenika također nalazimo i na otoku Braču, gdje se čuva uspomena na nekadašnju starokršćansku crkvu, ali i samostana u okviru hagionima **Stipanska luka** u naselju Pučišća. Riječ je o jednobrodnoj crkvi s pomoćnim prostorijama, čiju je originalnu apsidu iz 6. stoljeća očuvala kasnija, predromanička adaptacija.³²²

Pred gradom Hvarom nalazi se otočić **Sustipanska** (Stipanska, Otočić svetog Stipana, danas Marinkovac), na kojem je smještena uvala Stipanska. Iako Petrić tu pretpostavlja postojanje crkve, a možda i samostana, na tom su položaju pronađene grobnice, amfore, svjetiljke i keramika.³²³

Toponim **Sustjepan** također nalazimo u Rijeci dubrovačkoj, toponim za koji i Marasović pretpostavlja kako vjerojatno potječe od starokršćanske crkve.³²⁴

³¹⁵ B. MIGOTTI, 1990, 45.; B. MIGOTTI, 1995, 200.; M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, 1985, 296.

³¹⁶ B. MIGOTTI, 1990, 45.

³¹⁷ T. MARASOVIĆ, 2011, 455.

³¹⁸ M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, 1985, 296.; B. MIGOTTI, 1995, 210.

³¹⁹ M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, K. LOZIĆ KNEZOVIĆ, 2014b, 158.

³²⁰ B. MIGOTTI, 1990, 42–43.

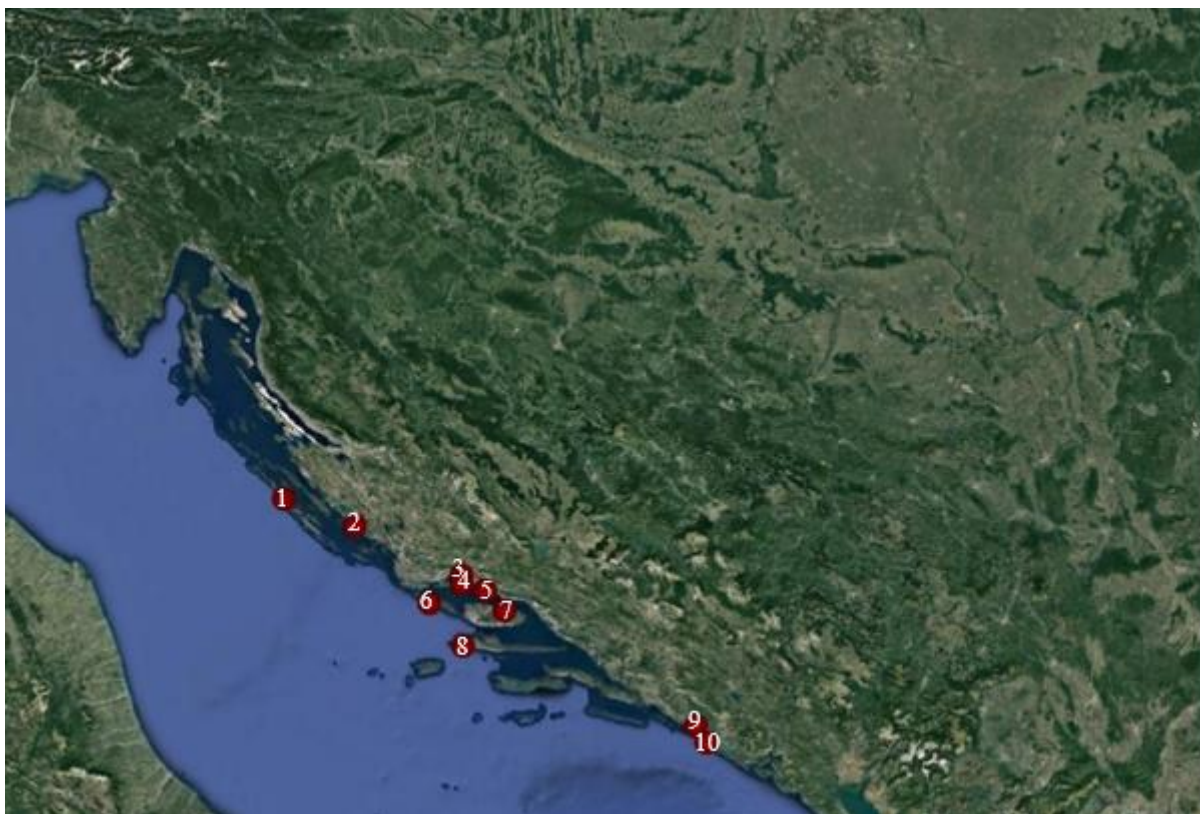
³²¹ T. MARASOVIĆ, 1961–1962., 158.

³²² R. BUŽANČIĆ, 1994, 69–70.; V. KOVAČIĆ, 1999, 89–101.; B. MIGOTTI, 1995, 206.; T. MARASOVIĆ, 2011, 557.

³²³ N. PETRIĆ, 1993, 330.

³²⁴ T. MARASOVIĆ, 2013, 52.

Ita Prančević Borovac spominje položaj **Sustjepan** u Cavtatu, gdje su prisutni ostaci starokršćanske crkve, zasigurno posvećene svetome Stjepanu, te navodi kako je riječ o jednobrodnoj crkvi s polukružnom apsidom i aneksima uz južni zid crkve.³²⁵ Isto navodi i Chevalier te spominje kako se crkva svetog Stjepana nalazila na manjoj nekropoli te je imala red pomoćnih prostorija koje su okružile brod same crkve. Datirala ju je u 6. stoljeće.³²⁶

Slika 31. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Stjepanu: 1. Dugi otok – Luka 2. Pirovac – Sustipanac 3. Kaštel Sućurac – Sustjepan 4. Split – Sustjepan 5. Jesenice – Sustjepan 6. Šolta – Stipanska 7. Pučišća – Stipanska luka 8. Marinkovac (Sustipanska) 9. Rijeka dubrovačka – Sustjepan 10. Cavtat – Sustjepan (Google Earth, pristupljeno 23. kolovoza 2019.)

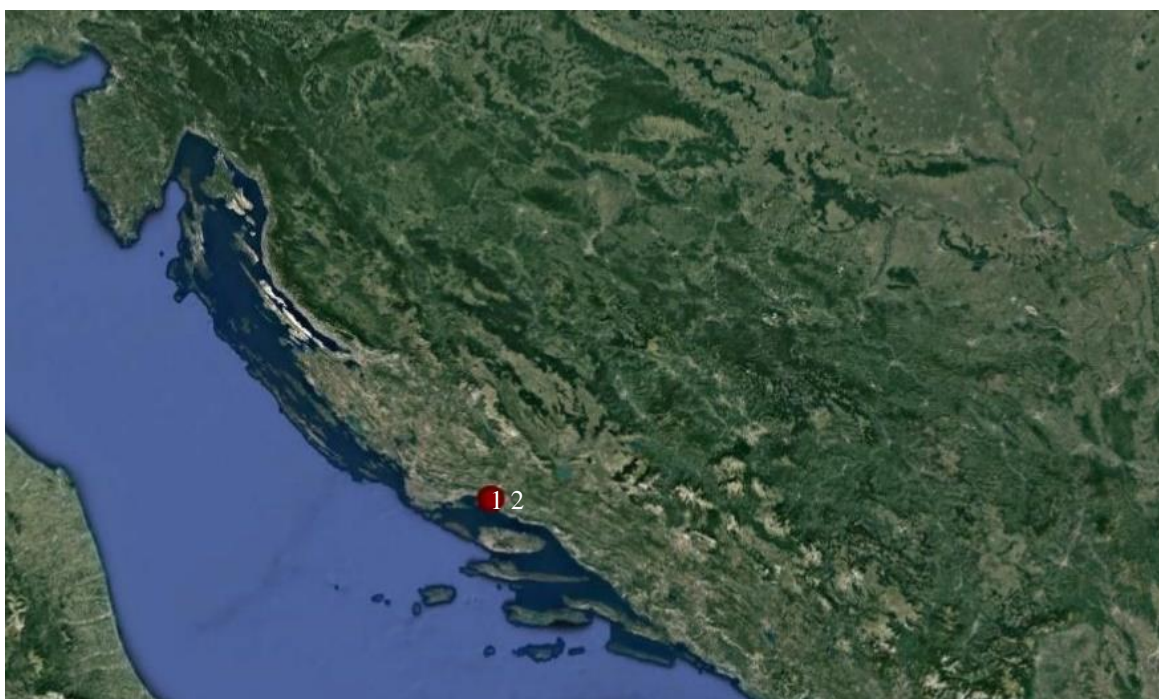
³²⁵ I. PRANČEVIĆ BOROVAC, 2017, 48.

³²⁶ P. CHEVALIER, 1995, 471.; T. MARASOVIĆ, 2013, 53.

4.1.5.28. Sveta Tekla

Kršćanska svetica Tekla preobratila se na kršćanstvo nakon što je čula Pavlove propovijedi te je odlučila poći za njim nakon što su ga istjerali. Preživjela je brojna mučenja te se osamila na brdu kod Ikonija. Čuvši za njezine iscjeliteljske moći, gradski liječnici željeli su je uhvatiti i silovati, na što je Tekla pobjegla u pećinu koja se otvorila pred njom.³²⁷

Toponim **Sutikva** nalazimo kraj Kučina³²⁸, kao i južno od naselja **Mravince**, koje se u srednjovjekovnim izvorima spominje kao crkva sv. Ivana i sv. Tekle.³²⁹ Miroslav Katić spominje toponim Sutikva kao 129 metara visoko brdo između Solina i Mravinaca koje je ime dobilo prema crkvi svete Tekle i svetoga Ivana Krstitelja.³³⁰

Slika 32. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetoj Tekli: 1. Kučine – Sutikva 2. Mravince – Sutikva (Google Earth, pristupljeno 24. kolovoza 2019.)

Postoji i toponim Pod Sutikvom.³³¹ Lozić Knezović i Marasović-Alujević toponim Sutikva objašnjavaju kao „ime kamenoga brežuljka, odnosno hridi s velikim križem na vrhu,

³²⁷ A. BADURINA, 1979. 565.

³²⁸ M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, 1985, 297.

³²⁹ B. MIGOTTI, 1990, 43.; B. MIGOTTI, 1995, 202.

³³⁰ M. KATIĆ, 2010, 9.

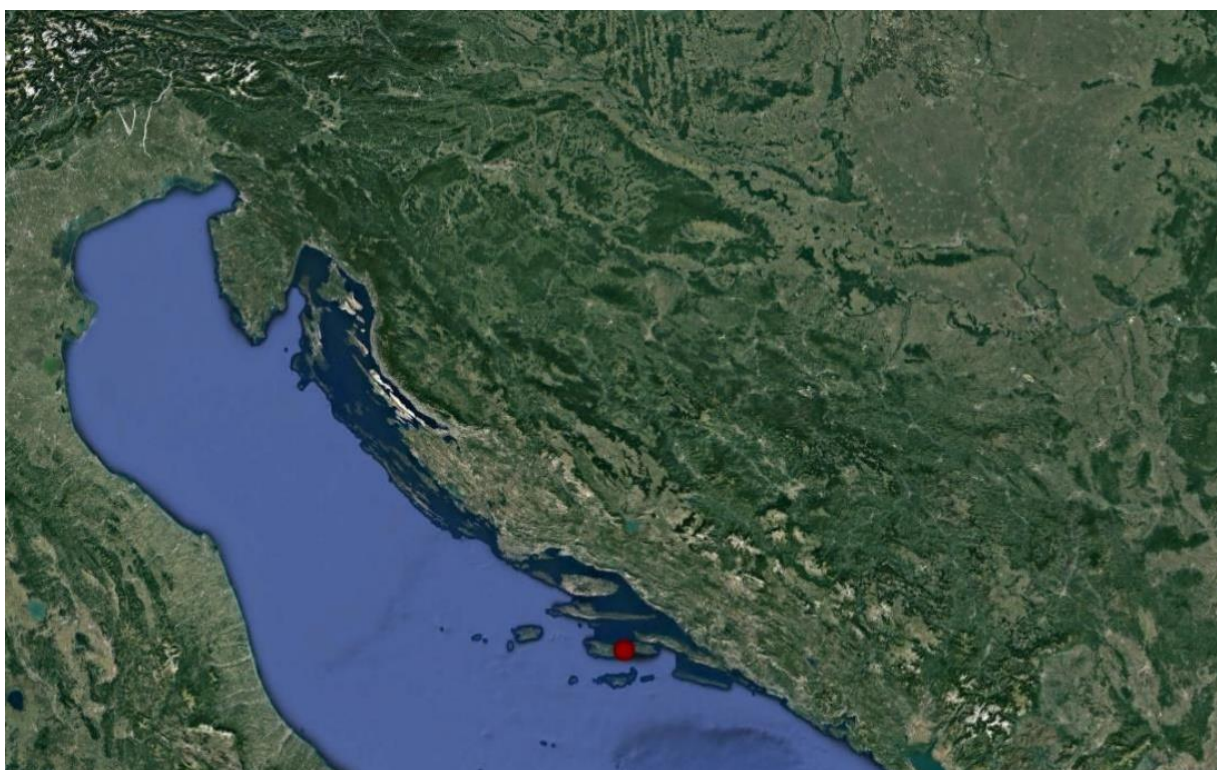
³³¹ K. LOZIĆ KNEZOVIĆ, M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, 2013, 136.

nekadašnjega crkvenoga posjeda, podno kojeg se nalazila crkva sv. Tekle (...), posvećena prvotno i sv. Ivanu Krstitelju“.³³²

4.1.5.29. Sveti Teodor

Danas se kosti istarskog mučenika Teodora čuvaju ispod oltara katedrale u Puli, gdje ga ujedno slave kao vojnika porijeklom iz Euhaita, danas grada Aukhata u Turskoj.³³³

Osim starokršćanske crkve na Korčuli, crkvu svetog Teodora (zajedno s kotitularom sveti Ivan Krstitelj) nalazimo i na Braču.³³⁴

Slika 33. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Teodoru: 1. Čara – Sutudar (Google Earth, 19. kolovoza 2019.)

³³² K. LOZIĆ KNEZOVIĆ, M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, 2013, 138–139.

³³³ A. BADURINA, 1979, 267.

³³⁴ Ova je crkva smještena na jugozapadnoj strani poluotoka Glavica, u mjestu Bol, čiji je kasnoantički postanak utvrđen pronalascima ulomaka kamenog crkvenog namještaja i skulpture. Čitav izgled crkve u Bolu nije utvrđen te se samo pretpostavlja kako je mogla imati i krstionicu. V. KOVAČIĆ, 1994c, 84–87. Također, još jednu crkvu posvećenu ovome svecu nalazimo kod Nerežišća na Braču. V. KOVAČIĆ, 1994d, 94–95.

Na otoku Korčuli, kod mjesta Čara, nalazi se toponim **Sutudar**, gdje su primijećeni ostaci antičkih zidova, kao i sitni nalazi te grobovi pod tegulama koji su uništeni gradnjom Zdravstvene stanice 1987. godine. Radić i Vučić donose isti podatak kako mještani dio ruševina nazivaju crkvom svetog Teodora.³³⁵

4.1.5.30. Sveti Vid

Sveti Vid (*sanctus Vitus*) bio je mučenik podrijetlom sa Sicilije koji je ubijen za cara Dioklecijana. Zaštitnik je očiju, a na našem se području najčešće poistovjećuje sa slavenskim božanstvom Svantevidom.³³⁶ Kult svetoga Vida počeo se širiti na Zapadu 775. godine, kada su njegove relikvije prenesene u crkvu Saint Denis u Parizu.³³⁷

Jedan od najočitijih starokršćanskih lokaliteta čije ime upućuje na prisutnost štovanja svetoga Vida jest **Vid** kod Metkovića (antička *Narona*), gdje je ispod današnje crkve svetoga Vida pronađena starija, starokršćanska crkva.³³⁸

Poznato je kako je *Narona* u kasnoj antici, prvenstveno iz akata salonitanskih koncila održanih 530. i 533. godine, bila sjedište biskupije i dijaceze.³³⁹ Na samome prostoru *Narone* postojalo je nekoliko starokršćanskih crkava od kojih je za potrebe ovog rada najznačajnija crkva svetoga Vida, prema kojoj je samo naselje Vid dobilo ime. Na tom položaju, ispod današnje crkve, nalazi se jednobrodna crkva s polukružnom apsidom dodatno ojačanom trima kontraforima. Crkva je također imala narteks sa zapadne strane, kao i anekse sa sjeverne i južne strane, od čega je jedan bio u funkciji krstionice, unutar koje se nalazi osmerokutni krsni zdenac.³⁴⁰ Emilio Marin iznosi dataciju crkve svetoga Vida u 5. stoljeće.³⁴¹

³³⁵ J. VUČIĆ, 2012, 108–109.; D. RADIĆ, 2001, 40.

³³⁶ H. GJURAŠIN, 2000, 93.

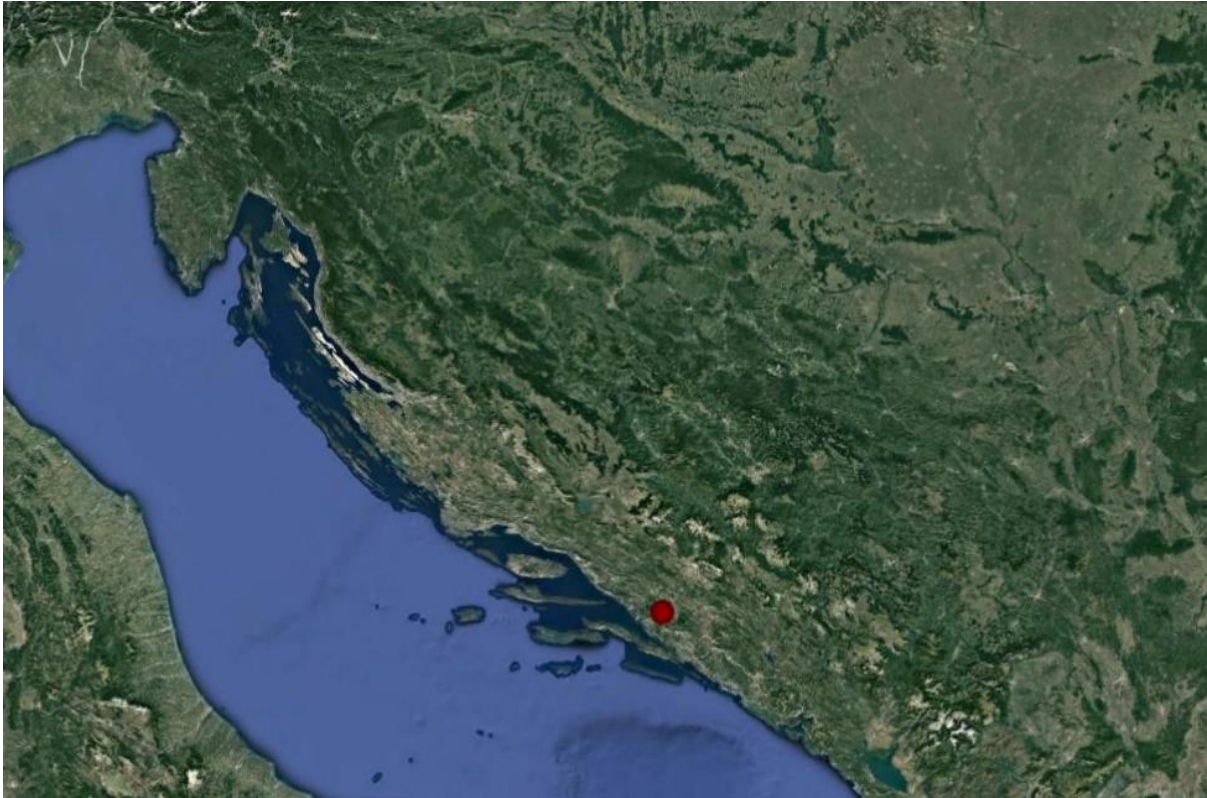
³³⁷ A. BADURINA, 1979, 583.

³³⁸ J. VUČIĆ, 2013, 72–73.

³³⁹ N. CAMBI, 1984–1985, 35.

³⁴⁰ J. VUČIĆ, 2013, 142–143.

³⁴¹ E. MARIN, 1999, 16.

Slika 34. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Vidu: Vid kod Metkovića (Google Earth, pristupljeno 24. kolovoza 2019.)

4.1.5.30. Sveti Viktor

Sveti Viktor bio je rimski vojnik koji je umro mučenikom smrću. S njim se slavi i Korona, žena drugog vojnika koja ga je tješila, zbog čega je i ona pogubljena.³⁴²

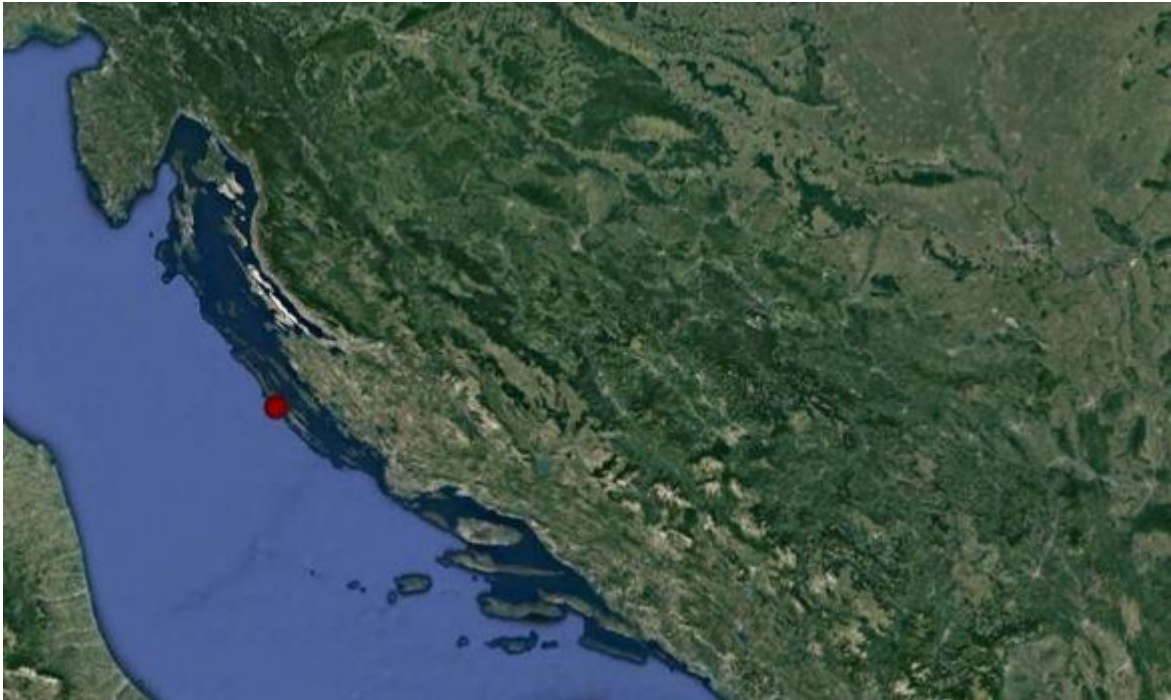
Na Dugom otoku, u blizini Stivanjskog polja i crkve svetog Ivana, na uzvišenju znanom kao **Citorij**, uzdiže se crkva posvećena svecu i mučeniku Viktoru. Crkvu je otkrio i djelomično istražio A. M. Strgačić, dok joj se nešto više posvetio Ivo Petricioli.³⁴³ Riječ je o jednobrodnoj crkvi s polukružnom apsidom i predvorjem. Crkva je nastala u blizini antičkih objekata, a s obzirom na njezin spomenuti tlocrt i toponim Citorij, u obzir dolazi njezino kasnoantičko postanje.³⁴⁴ Vučić je 2008. godine proveo zaštitna istraživanja, kad je

³⁴² A. BADURINA, 1979, 273.

³⁴³ A. UGLEŠIĆ, 1993, 165.

³⁴⁴ A. UGLEŠIĆ, 1993, 167–168.

ujedno definirao i ostatke arhitekture, odnosno crkvu s polukružnom apsidom i kvadratnim prigradnjama sa sjeverozapadne i jugozapadne strane.³⁴⁵

Slika 35. Toponimi koji upućuju na postojanje crkvi posvećenih svetome Viktoru: Citorij (Google Earth, 14. kolovoza 2019.)

Ukratko, u ovome dijelu rada izneseni su svi toponimi, odnosno hagionimi, na temelju podataka iz literature. Pomoću njih može se vidjeti koji su se sveci ili svetece ponajviše štovali ili štovale na području nekadašnje rimske provincije Dalmacije i u kojoj su mjeri zastupljeni.

Iz tih je podataka vidljivo, kao što je spomenuto, kako su se, očekivano, najviše štovale osobe koje su bile bliske Isusu Kristu, a to su sveta Marija, sveti Ivan Krstitelj, sveti Petar i sveti Pavao. Upravo se iz tog razloga crkve posvećene ovim svecima nalaze gotovo na čitavom prostoru nekadašnje provincije Dalmacije, a osobito uz nekadašnja središta kao što su Zadar i *Salona* te se pritom ne smije zaboraviti kako su upravo ta veća gradska središta imala crkve posvećene istim svecima, kao što je pojedinačno navedeno. Zanimljivu priču pričaju i toponimi koji nose uspomenu na svetoga Pavla i njegov brodolom, koji se najvjerojatnije dogodio na otoku Mljetu i upravo današnji širi prostor oko grada Dubrovnika broji najviše tih toponima.

³⁴⁵ J. VUČIĆ, 2008, 482–483.

Kao što je vidljivo, osim „prvaka“, štovali su se i drugi sveci, ali u dosta manjoj mjeri, što je sasvim očekivana situacija, no njihova prisutnost svakako doprinosi religijskoj slici ovoga prostora.

4.1.6. Ostali toponimi

Ovaj dio rada posvećen je toponimima koji nisu nastali od dalmatoromanskog pridjeva *sanctu*, nakon čega slijedi ime sveca ili svetice, već nose ime Crkvina, toponim koji upućuje na postojanje određene sakralne strukture. Crkvina, kao i sama riječ crkva, označava sakralnu građevinu u kojoj se obavlja bogoslužje, ona okuplja vjernike kršćanske vjeroispovijesti.³⁴⁶ Nakon tablice u kojoj su doneseni svi toponimi Crkvina uslijedit će objašnjenje toponima *garška crkva* te Mirine i sličnih izvedenica.

4.1.6.1. Toponimi Crkvina i slične izvedenice

Ovaj dio rada odnosi se na toponime koji u sebi nose sjećanje na postojanje crkve. U najvećem broju slučajeva riječ je o toponimu Crkvina, koji pretežito nalazimo na kopnu, u zaleđu provincije Dalmacije. Iako se toponim Crkvina u većini slučajeva odnosi na ranosrednjovjekovne predromaničke crkve, u ovome dijelu rada donosimo većinom iste te crkve na kojima se mogu pronaći i tragovi starokršćanskih crkava koje su preživjele pregradnje, adaptacije i obnovu namještaja u kasnijim razdobljima srednjega vijeka.

Lokalitet	Položaj	Opis	Datacija	Autor
Avtovac (Gacko)	Crkvina	Ostaci starokršćanske crkve.	5. – 6. stoljeće	AlBiH 3, 1988, 142.
Bare (Konjic)	Crkvišće	Uz današnju crkvu pronađena je jednobrodna starokršćanska crkva s polukružnom apsidom, baptisterijem, diakonikom i narteksom.	4. – 6. stoljeće	AlBiH 3, 1988, 210.

³⁴⁶ V. ANIĆ, 2007, 46.

Biljane Donje	Begovača Crkvina	Ostataka crkve nema, a istraživanjima je utvrđeno postojanje rimske vile u kojoj je postojao kršćanski kult sve do kasnoga srednjega vijeka. Pronađeno je nekoliko ulomaka starokršćanske kamene plastike.	5. i 6. stoljeće, obnova objekta u 9. stoljeću.	A. UGLEŠIĆ, 2002, 57. N. JAKŠIĆ, 1993, 133–134. V. DELONGA, 1996, 170. P. CHEVALIER, 1995, 94–96.
Biskupija	Crkvina	Ostaci trobrodne predromaničke crkve sa stambenim samostanskim sklopom. Pronađeni antički natpisi, sarkofazi i starokršćanski ulomci namještaja upućuju na mogući starokršćanski postanak crkve.	Nije precizirano.	B. MIGOTTI, 1990, 54. B. MIGOTTI, 1995, 196–197; 207. V. DELONGA, 1996, 56.
Biograci (Lištica)	Crkvina	U sekundarnoj upotrebi nađena je prozorska tranzena s uklesanim križem. Pronađeni ulomci rimske opeke i tragovi zidova možda upućuju na postojanje crkve. Chevalier iznosi postojanje jednobrodne crkve s polukružnom apsidom upisanom u	Nije precizirano. Chevalier datira u 5. i 6. stoljeće.	ALBiH 3, 1988, 291. J. VUČIĆ, 2012, 46. P. CHEVALIER, 1995, 413–414.

		pravokutnik smještene unutar utvrde.		
Blagaj	Crkvina	Jednobrodna (trobrodna) i jednoapsidalna crkva nastala nad rimskom vilom. Unutar krstionice nalazi se kružni krsni zdenac, a sama krstionica imala je još predvorje i dvije sporedne prostorije.	6. stoljeće (po ulomcima kamenog crkvenog namještaja)	P. CHEVALIER, 1995, 153–157. ALBiH 2, 1988, 34–35.
Blatnica (Donja)	Crkvine	Na manjoj antičkoj aglomeraciji smjestila se starokršćanska crkva nepoznata tlocrta. Pronađeni su ulomci kamenog crkvenog namještaja.	5. – 6. stoljeće	P. CHEVALIER, 1995, 412–413.
Borojevići (Stolac)	Crkvina	Otkriven je dio objekta gdje je kao spolija u zidu nađena nadgrobna stela (2. – 3. stoljeće), za koju je, kako donosi Vučić, Đuro Basler pretpostavio da je riječ o nartekstu starokršćanske crkve. Chevalier donosi kako je riječ o jednobrodnoj crkvi s predvorjem na zapadu.	Nije precizirano. Chevalier datira u 5. i 6. stoljeće.	ALBiH 3, 1988, 170. J. VUČIĆ, 2012, 87. P. CHEVALIER, 1995, 421–422.
Brekovica (Bihać)	Crkvina Mejhana	Na ostacima rimskog naselja utvrđeni su ostaci više zgrada, od kojih se za jednu pretpostavlja kako je riječ o ostacima crkve.	Nesigurna (1. – 4. stoljeće).	ALBiH 2, 1988, 15.

Breza	Crkvina	Veća jednobrodna crkva dvoranskog tipa s polukružnom (potkovičastom?) apsidom, predvorjem, trijemovima i kulama na pročelju.	6. stoljeće	ALBiH 3, 1988, 16. P. CHEVALIER, 1995, 357–359.
Bugojno – Čipuljić	Crkvina Grudine	Jednobrodna i jednoapsidalna crkva vjerojatno nastala na temeljima nekog starijeg objekta. Crkva je imala predvorje, a sjeverno od njega bio je smješten četverolisni mauzolej.	6. stoljeće. Veletovac na temelju nalaza novca datira nastanak crkve u drugu polovicu 4. stoljeća.	P. CHEVALIER, 1995, 359–361. E. VELETOVAC, 2014, 281–282.
Cim kod Mostara	Crkvina	Istraživanjima su utvrđeni ostaci starokršćanske trikonhalne crkve, nartekse, naosa, prezbitarija, baptisterija, diakonikona te manje trikonhalne memorije, kao i kasnoantički i srednjovjekovni grobovi, ulomci arhitektonske skulpture i namještaja. Kraj crkve otkriven je i objekt za stanovanje.	Nije precizirano, iako Noković navodi kako je bazilike u Cimu moguće datirati u drugu polovicu 4. st. ili prvu polovicu 5. stoljeća.	ALBiH 3, 1988, 292. J. VUČIĆ, 2012, 48. P. CHEVALIER, 1995, 394–400. A. NOKOVIĆ, 2013, 289–290. E. VETELOVAC, 2014, 292.

Cista Velika	Crkvina	Trobrodna starokršćanska bazilika s polukružnom apsidom unutar koje se nakon rušenja gradi manja jednobrodna i jednoapsidalna crkva. Nakon razaranja i te mlađe bazilike gradi se trikonhalna crkva.	5. stoljeće i 6. stoljeće	D. MARŠIĆ, LJ. GUDELJ, M. LOZO, 2010, 121–122.
Crvenice (Duvno)	Crkvina	Trobrodna i jednoapsidalna crkva s bočnom prostorijom na istoku te predvorjem na zapadu. Kasnije nastaju još tri prostorije uz sjeverni zid crkve, od kojih je jedna krstionica s križnim zdencem. Prisutni konsignatorij i memorija.	5. i 6. stoljeće	ALBiH 3, 1988, 261. P. CHEVALIER, 1995, 210–212. E. VETELOVAC, 2014, 289.
Čemalovina – Vlaka (Rivine)	Crkvina	Ranije pronađena kasnoantička grobnica na svod, kao i ulomci starokršćanskog crkvenog namještaja. Istraživanjima 2011. godine potvrđeno je postojanje starokršćanske crkve.	Nije precizirano.	I. MILIČEVIĆ-CAPEK, 2009, 225. J. VUČIĆ, 2012, 85–86.
Čerin (Čitluk)	Crkvina	Pretpostavljena grobišna crkva s polukružnom apsidom. Pronađeni	5. – 6. stoljeće	ALBiH 3, 1988, 291.

		sarkofag te ulomak ploče pregrade oltara.		P. CHEVALIER, 1995, 411–412. J. VUČIĆ, 2012, 51–52.
Čifluk – Grahovci (Šipovo)	Crkvina	Tlocrt nije do kraja poznat. Možda jednobrodna crkva s dubokom polukružnom apsidom i pomoćnom prostorijom. Nađene su klupa za kler s katedrom te baza oltara u apside.	(4?)5. – 6. stoljeće	ALBiH 2, 1988, 174. P. CHEVALIER, 1995, 166–168.
Čitluk – Tepčići	Crkvina	Pretpostavljena starokršćanska crkva na temelju pronađene apside.	Nije precizirano.	J. VUČIĆ, 2012, 53.
Danilo Gornje	Crkvina Stari Šematorij	Manja jednobrodna grobišna crkva s polukružnom apsidom koja u drugoj fazi dobiva sporednu prostoriju s istočne strane, također s apsidom.	5. i 6. stoljeće	P. CHEVALIER, 1995, 147–150.
Doljani (Bosna i Hercegovina)	Crkvina	Starokršćanska crkva kvadratnog tlocrta s polukružnom apsidom.	5. – 6. stoljeće	ALBiH 2, 1988, 15.
Donji Mujdžići (Šipovo)	Crkvina	Ostaci jednobrodne crkve s nartekсом i baptisterijem s krsnim zdencem križnoga oblika.	4. – 6. stoljeće	ALBiH 2, 1988. 174–175.

Galovac	Crkvina	Na mjestu rimske vile sagrađena je jednobrodna starokršćanska crkva s poligonalnom apsidom, nartekсом i pastoforijama. Istraživanjima je ustanovljeno postojanje apsidalne građevine (za potrebe poganskog, a kasnije i kršćanskoga kulta), manje prostorije u funkciji memorije te dviju grobnica na svod.	6. stoljeće	A. UGLEŠIĆ, 2002, 57. J. BELOŠEVIĆ, 1996.–1997, 303–319. P. CHEVALIER, 1995, 118–121.
Glavice – Đekića brdo (Glamoč)	Crkvina	Crkva s predvorjem, atrijem i apsidom nepravilna kvadratna oblika i s trima pomoćnim prostorijama, od kojih je jedna krstionica s dvama krsnim zdencima križna oblika.	Druga polovica 6. stoljeća.	ALBiH 3, 1988, 236. P. CHEVALIER, 1995, 171–172.
Gornje Koljane, zaselak Bodružići	Crkvina	Trobrodna crkva u čije starokršćanske postanje sumnja Delonga s obzirom na pronalazak dvaju danas izgubljenih plastičnih ulomaka.	Nije precizirano.	B. MIGOTTI, 1990, 51. T. MARASOVIĆ, 2011, 60–66. V. DELONGA, 1996, 112.
Grabovac	Crkvina	Vučić donosi kako je don Bulić pronašao grobnicu	Nije precizirano.	J. VUČIĆ, 2012, 35–36.

		na svod, ali i podatak kako su s tog groba uklonjena tri starokršćanska prozorska stupića.		
Gradac, Bošac	Bošac Crkvina	Zaštitnim istraživanjima pronađeni su ostaci rimske vile (2. stoljeće), kao i keramika iz 4. – 6. stoljeća. Iz samog Graca potječe ulomak starokršćanskog pluteja koji se možda može povezati s položajem Crkvina i postojanjem starokršćanske crkve.	Nije precizirano.	J. VUČIĆ, 2012, 35.
Gubavac	Crkvište	Jednobrodna crkva s polukružnom apsidom i dvama ulazima. Osim crkve, nema drugih tragova arhitekture.	Fisković: 4. – 5. stoljeće Borzić: 5. stoljeće Chevalier, s obzirom na tipologiju crkve i način gradnje, crkvu smješta na kraj 5. stoljeća.	I. FISKOVIĆ, 1963–1965, 151–155. I. BORZIĆ, 2007, 306. P. CHEVALIER, 1995, 318.
Halapić (Glamoč)	Crkvina	Tlocrt nije posve određen. S položaja potječu dijelovi kamenog	Chevalier: 6. stoljeće.	ALBiH 3, 1988, 236.

		crkvenog namještaja, točnije kapiteli.		P. CHEVALIER, 1995, 172–173.
Homolj – Kiseljak	Crkvina	Jednobrodna crkva s polukružnom apsidom unutar fortifikacije. Sporedne prostorije s objiju strana lađe, predvorje te krstionica s aneksom i dvama četverolisnim krsnim zdencima.	5. i 6. stoljeće	P. CHEVALIER, 1995, 366–369.
Hutovo	Crkvina	Manji apsidalni objekt na mjestu starog groblja. Istraženi su i grobovi te su pronađeni ulomci crepova s naknadno urezanim križevima.	Nije precizirano.	J. VUČIĆ, 2012, 90.
Jabuka – Kumjenovići	Crkvina	Dvije jednobrodne i jednoapsidalne crkve omeđene pomoćnim prostorijama s apsidama. Nađeni presvođena grobnica i ulomci kamenog crkvenog namještaja.	5. – 6. stoljeće	P. CHEVALIER, 1995, 377–379.
Karlovac kod Čitluka	Crkvina	Nađeni ulomak kapitela i kamena skulptura. U narodu postoji predaja o crkvi svetoga Jurja.	Nije precizirano.	J. VUČIĆ, 2012, 53–54.
Klapavice	Crkvine	Jednobrodna i jednoapsidalna starokršćanska crkva s	Groblje datirano od 5. do 6. stoljeća.	P. CHEVALIER, 1995, 206.

		trima prostorijama i cisternom. Kasnije je utvrđeno postojanje dviju crkvi, od kojih južna ima krstionicu. Istraženo je i 25 grobova vezanih uz kompleks, od kojih su tri sigurno vezana za starokršćansku arhitekturu.		A. JURČEVIĆ, 2007, 249–256.
Klobuk (Ljubuški)	Crkvine Župnica	Jednobrodna i jednoapsidalna crkva s predvorjem s dvama redovima aneksa, od kojih je jedan možda krstionica. Pronađen je i sintronos.	Početak 5. – 6. stoljeće	ALBiH 3, 1988, 338. P. CHEVALIER, 1995, 404–407. A. NOKOVIĆ, 2013, 292.
Kuljenovci (Derventa)	Crkvina	Starokršćanska crkva s polukružnom apsidom.	Nije precizirano.	ALBiH 2, 1988, 62.
Kumjenovići (Foča)	Crkvice	Trobrodna i troapsidalna crkva s narteksom.	Nije precizirano.	ALBiH 3, 1988, 120.
Kuti (Mostar)	Crkvina	Jednobrodna i jednoapsidalna crkva s pomoćnim prostorijama. Nađeni su polukružna piscina krstionice, ostaci građevine, rimske opeke te keramika.	Nije precizirano. Chevalier navodi 5. i 6. stoljeće.	ALBiH 3, 1988, 292. J. VUČIĆ, 2012, 47. P. CHEVALIER, 1995, 387–388.
Luka, Dugi otok	Crkvina	Ime naselja Sustipanjska luka vjerojatno potječe od	Nije precizirano.	A. UGLEŠIĆ, 1993, 169.

		starokršćanske crkve sv. Stjepana. Nedaleko od naselja nađeni su starokršćanski sarkofag te kasnoantički grobovi u amforama.		A. UGLEŠIĆ, 2002, 106.
Luka (Nevesinje)	Ocrkavlje Grčko groblje	Pretpostavljeno je postojanje grobišne crkve (vjerojatno s obzirom na toponim Grčko groblje), što bi potvrdio nalaz presvođene grobnice iz 4. stoljeća.	5. – 6. stoljeće	ALBiH 3, 1988, 170. P. CHEVALIER, 1995, 390–391.
Ljubomir – Čvarići	Crkvina	Pretpostavljeno je postojanje starokršćanske crkve. Na položaju se nalazi srednjovjekovna crkva koja je možda nasjela na stariju ili pak na kakvu drugu kasnoantičku građevinu.	5. – 6. stoljeće	P. CHEVALIER, 1995, 460–461.
Majdan	Crkvina Gromile	Na mjestu veće rimske aglomeracije u 6. stoljeću nastaje starokršćanska jednobrodna crkva s polukružnom apsidom, predvorjem, sporednim prostorijama, transeptom i pravokutnim prezbiterijem.	Na temelju ulomaka stupića pregrade oltara i oltara može se datirati u 6. stoljeće.	ALBiH 2, 1988, 143. P. CHEVALIER, 1995, 163–165.
Mali Mošunj (Vitez)	Crkvine Crkvište Gradac	Nepoznat tlocrt. Pretpostavljeno je postojanje jednobrodne ili	Chevalier: možda	ALBiH 2, 1988, 196.

	Kalvarija	trobrodne crkve flankirane s po dva reda pomoćnih prostorija u nizu, uključujući i krstionicu.	početak 5. stoljeća Veletovac: između 4. i 6. stoljeća	P. CHEVALIER, 1995, 338–340. E. VELETOVAC, 2014, 282–283. T. MARASOVIĆ, 2013, 307–308.
Mljet	Crkvina Miri	Na ovome položaju nalaze se dvije crkve, od kojih je starija nastala nad ranijom arhitekturom. Riječ je o jednobrodnoj i dvoapsidalnoj crkvi, za koju Vučić donosi podatak o postojanju predaje o crkvi svetoga Pavla, dok povijesni izvori navode titular sveti Nerej i Ahilej.	5./6. stoljeće	I. ŽILE, 2009, 268–271. J. VUČIĆ, 2012, 113–114.
Mokro (Lištica)	Crkvina Podgradina	Trobrodna crkva s (vjerojatno) polukružnom apsidom, možda i atrijem ili dvorištem te krstionicom s križnim zdencem.	Početak 5. i 6. stoljeće	ALBiH 3, 1988, 292. P. CHEVALIER, 1995, 168–171.
Mujdžići kod Čitluka	Crkvina	Riječ je o crkvi četvrtaste osnove, čiji je brod bio odijeljen četirima	Autor iznosi mišljenje Sergejevskog	A. DŽIDO, 2014, 178–179.

		pilonima. Apsida je nepoznata. Uz crkvu je bilo nekoliko dodatnih prostorija, uključujući i krstionicu s krsnim zdencem.	, koji je baziliku datirao u 5. ili 6. stoljeće, mada se sam autor zalaže za 4. stoljeće.	
Nerezi – Tasovčići	Crkvina	Jednobrodna crkva s polukružnom apsidom i predvorjem. Brod je omeđen pomoćnim prostorijama. Oktogonalna krstionica s križnom piscinom sa sjeverne strane. Vučić kaže kako je istraživanjima potvrđena starokršćanska bazilika složena tlocrta.	Chevalier: početak 6. stoljeća Novković: druga polovica 5. stoljeća	ALBiH 3, 1988, 331–332. P. CHEVALIER, 1995, 431–433. A. NOKOVIĆ, 2013, 286. J. VUČIĆ, 2012, 66.
Neviđane, Pašman	Pod crikvinu	Ostaci longitudinalne crkve s narteksom i polukružnom apsidom. Možda posvećena svetome Martinu.	Uglešić: druga polovica 5. stoljeća Chevalier: 6. stoljeće	A. UGLEŠIĆ, 2002, 95–97. P. CHEVALIER, 1995, 125–126.
Nikolići – Zaklopača (Vlasenica)	Crkvina Viš vode	Jednobrodna crkva s polukružnom apsidom upisanom u pravokutnik, predvorjem i bočnom pomoćnom prostorijom. Pronađena supselija s katedrom u apsidi.	kraj 5. – 6. stoljeće	ALBiH 3, 1988, 68. P. CHEVALIER, 1995, 346–348.

Novalja, Pag	Male crkvice	Ostaci dvaju podnih mozaika. Ante Šonje tu smješta gradsku baziliku svete Marije (Stomorina). Također iznosi kako je s južne strane možda stajao i martirij.	druga polovica 4. stoljeća	A. ŠONJE, 1981, 13–17.
Novo selo (Donji Vakuf)	Crkvište	Budući da je pronađeno jako malo elemenata, postojanje crkve zasad je samo pretpostavka.	Chevalier: 5. i 6. stoljeće	ALBiH 2, 1988, 175. P. CHEVALIER, 1995, 338.
Oborci (Donji Vakuf)	Crkvina Glavica	Jednobrodna i jednoapsidalna crkva s pseudotranseptom koja daje dojam križnog tlocrta. Ima predvorje i tri pomoćne prostorije. Klupa za kler nađena je u apside.	kraj 5. – prva polovica 6. stoljeća	ALBiH 2, 1988, 175. P. CHEVALIER, 1995, 335–337.
Otinovci (Kupres)	Crkvina	Ostaci trobrodne i troapsidalne crkve s nartekсом i pastoforijama, od kojih je prepoznata krstionica s kružnim krsnim zdencem. Pronađene su i četiri grobne komore, kao i zidana grobnica.	4. – 6. stoljeće	ALBiH 2, 1988, 175. LJ. GUDELJ, 2000, 99–104.
Otišić	Crkvine	Ostaci jednobrodne i jednoapsidalne crkve s predvorjem. S ovog	6. stoljeće	B. MIGOTTI, 1990, 51.

		lokaliteta najvjerojatnije potječu dva manja stupića sa stiliziranim kapitelima, pretpostavljeno s pregrade oltara.		P. CHEVALIER, 1995, 188–189.
Panik (antički <i>Leusinium</i> , kod Bileća)	Crkvina	Pretpostavljeni oratorij križnoga tlocrta unutar rimske vile. Pronađena grobnica na svod i memorija iz 6. stoljeća.	Nije precizirano.	ALBiH 3, 1988, 170. P. CHEVALIER, 1995, 461–462. A. NOKOVIĆ, 2013, 283–284.
Pakoštane	Crkvina	Pretpostavljeni starokršćanski postanak crkve svete Marije izgrađene u okvirima rimske vile.	Nije precizirano.	A. UGLEŠIĆ, 2002, 69.
Petrovići (Posušje)	Crkvina	Poznate samo polukružna apsida i grobnica na svod.	Chevalier: 5. – 6. stoljeće	ALBiH 3, 1988, 261. P. CHEVALIER, 1995, 382–383.
Posušje	Crkvina	Dvojne crkve čije su polukružne apside upisane u kvadrat. U prezbiteriju je pronadena nadsvodena kripta s grobovima.	Nije precizirano.	J. VUČIĆ, 2012, 127–128.
Posušje – Gradac	Brišak, Crkvina	Na mjesnom su groblju pronadeni ostaci	Nije precizirano.	J. VUČIĆ, 2012, 43.

		starokršćanske crkve, kao i srednjovjekovni grobovi.		
Prijeđel	Crkvine	Jednobrodna i jednoapsidalna crkva s predvorjem i trima pomoćnim prostorijama. U predvorju je nađena zidana klupa, kao i impost te pilastri kapitela.	5. i 6. stoljeće	P. CHEVALIER, 1995, 192–195. E. VELETOVAC, 2014, 289.
Prisoje – Ljubičići (Duvno)	Crkvina Bare	Jednobrodna i jednoapsidalna crkva s bočnom prostorijom i predvorjem. Kasnije nastaje prostorija sjeverno od apside te još prostorija u nizu sjeverno od lađe, od kojih je jedna krstionica s križnim krsnim zdencem.	5. i 6. stoljeće	ALBiH 3, 1988, 260. P. CHEVALIER, 1995, 192–195. E. VELETOVAC, 2104, 289.
Rupotine	Crkvina Crikvine Ilijino vrilo	Jednobrodna crkva s polukružnom apsidom. Uokolo i unutar crkve nađeni su grobovi, kao i ulomci nadgrobnih ploča te sarkofaga te poganski i kršćanski natpisi. Potencijalna starokršćanska crkva nastala je nad rimskom vilom, a u jednoj od njezinih prostorija bio je	Bulić: 5./6. stoljeće Migotti: 5. stoljeće Chevalier: 6. stoljeće	T. MARASOVIĆ, 2011, 197–198. B. MIGOTTI, 1990, 29. P. CHEVALIER, 1995, 215–216. N. URODA, 2008, 72–74.

		smješten i kulturni prostor za štovanje Mitre.		
Sali, Dugi otok	Crkvina Sukavac	Uglešić iznosi mišljenje A. R. Filipija, koji smatra kako je crkva bila posvećena svetome Luki pa se tako taj hagioim sačuvao u imenu obližnjeg brda Sukavca, na čijem se području nalazila ova crkva.	Nije precizirano.	A. UGLEŠIĆ, 1993, 171. A. UGLEŠIĆ, 2002, 110.
Staroglavice (Srebrenica)	Crkvice	Nepoznat tlocrt. Poznata je samo polukružna apsida.	5. – 6. stoljeće	ALBIH 3, 1988, 68. P. CHEVALIER, 1995, 348–349. N. HODŽIĆ, 2016, 136.
Stomorina	Podcrkvu	Ostaci crkve s polukružnom apsidom.	Nije precizirano.	C. FISKOVIĆ, 1966, 90. J. VUČIĆ, 2012, 111–112.
Sušac	Pod Crkvu	Jednobrodna crkva s polukružnom apsidom iznutra naslonjena na antičku cisternu. Pronađeni kapitel (dio stupića oltarne menze ili pregrade oltara) i kamena ploča s urezanim	6. stoljeće	D. RADIĆ, Z. TOLJ, 2010, 160–161.

		Konstantinovim monogramom.		
Sutina kod Mostara	Crkvina	Istraživanjima 1978. i 1979. godine nađeni su ostaci starokršćanske crkve. Chevalier navodi kako je riječ o jednobrodnoj i jednoapsidalnoj crkvi s mogućom krstionicom.	Nije precizirano. Chevalier: 5. i 6. stoljeće.	ALBiH 3, 1988, 292. J. VUČIĆ, 2012, 48–49. P. CHEVALIER, 1995, 393–394.
Šehovci kod Sanskog mosta	Crkvina	Starokršćanska crkva okružena srednjovjekovnim grobljem.	Nije sigurno, možda 5. i 6. stoljeće.	P. CHEVALIER, 1995, 160–161.
Šiprage	Crkvina	Jednobrodna i jednoapsidalna crkva s pomoćnom prostorijom na sjevernoj strani te velikim predvorjem ispred crkve. U apsidi su pronađeni sintronus te impost bifore.	5. – 6. stoljeće	ALBiH 2, 1988, 128. P. CHEVALIER, 1995, 329–330. E. VELETOVAC, 2014, 279.
Široki Brijeg kod Mokrog	Crkvina	Ostaci zidova starokršćanske crkve, ulomci arhitektonske dekoracije, crkvenog namještaja te kasnoantički ukopi.	Nije precizirano.	J. VUČIĆ, 2012, 44.

Šu(j)ica – Bogdašići	Crkvina na Barama	Nepoznat tlocrt. Nađena dva monolitna stupića s ukrasom akanta i palmete, vjerojatno s pregrade oltara.	6. stoljeće	P. CHEVALIER, 1995, 191–192.
Tepljuh – Biočić	Crkvina	Prije Drugog svjetskog rata s ovog su položaja uklonjene sustarokršćanska crkva i memorija na antičkoj nekropoli. To su bile jednobrodna i jednoapsidalna crkva.	Nije precizirano.	P. CHEVALIER, 1995, 185–187.
Tihaljina – Mlinarevići (Grude)	Crkvina Crkvine Bašine njive	Jednobrodna crkva s polukružnom apsidom.	5. – 6. stoljeće	ALBiH 3, 1988, 321. P. CHEVALIER, 1995, 403.
Trbounje – Čupići	Crkvina	Starokršćanski kompleks nastao na periferiji rimske građevine. U prvoj fazi nastao je oratorij s nartekсом (kraj 4. ili početak 5. stoljeća), a u drugoj je fazi dozidan sjeverni dio kompleksa.	Početak ili prva polovica 5. stoljeća.	A. UGLEŠIĆ, 2006, 44–45. J. ZANINOVIĆ, 2009, 230–240.
Turbe – Varošluk	Crkvina	Starokršćanska crkva nastala na nekoj rimskoj građevini. Pretpostavljena dvojna crkva sastoji se od dvaju objekata s obiju strana	sredina 5. i 6. stoljeće	P. CHEVALIER, 1995, 331–335.

		dvorišta, od kojih je južna imala grobišnu funkciju. Nađeni su klupa za kler, ulomci mramornog oltara, zlatna ogrlica i grob na svod.		
Ugljan	Crkvina Punta Sv. Petar/ Petra/Supetra Vala na Supetru Supetar	Odnosi se na dio ispod srušene crkve svetoga Petra, ali i na poluotok koji zatvara uvalu Muline.	Nije precizirano.	P. SKOK, 1950, 108. V. SKRAČIĆ, B. VODANOVIĆ, N. VULETIĆ, 2007, 175.
Vinica (Duvno)	Crkvina	Vjerojatno ostaci starokršćanske crkve nepoznata tlocrta.	Chevalier: 5. – 6. stoljeće	ALBiH 3, 1988, 261. P. CHEVALIER, 1995, 212–213.
Volari (Šipovo)	Crkvina	Jednobrodna crkva s polukružnom apsidom.	5. ili 6. stoljeće.	ALBiH 2, 1988, 175. P. CHEVALIER, 1995, 165–166.
Volasi – Pejići	Crkvina Šišulje	Uslijed otkrića groba na svodu u apsidi srednjovjekovne crkve pretpostavlja se postojanje ranije, starokršćanske crkve	Nije precizirano, možda 5. ili 6. stoljeće.	P. CHEVALIER, 1995, 162.

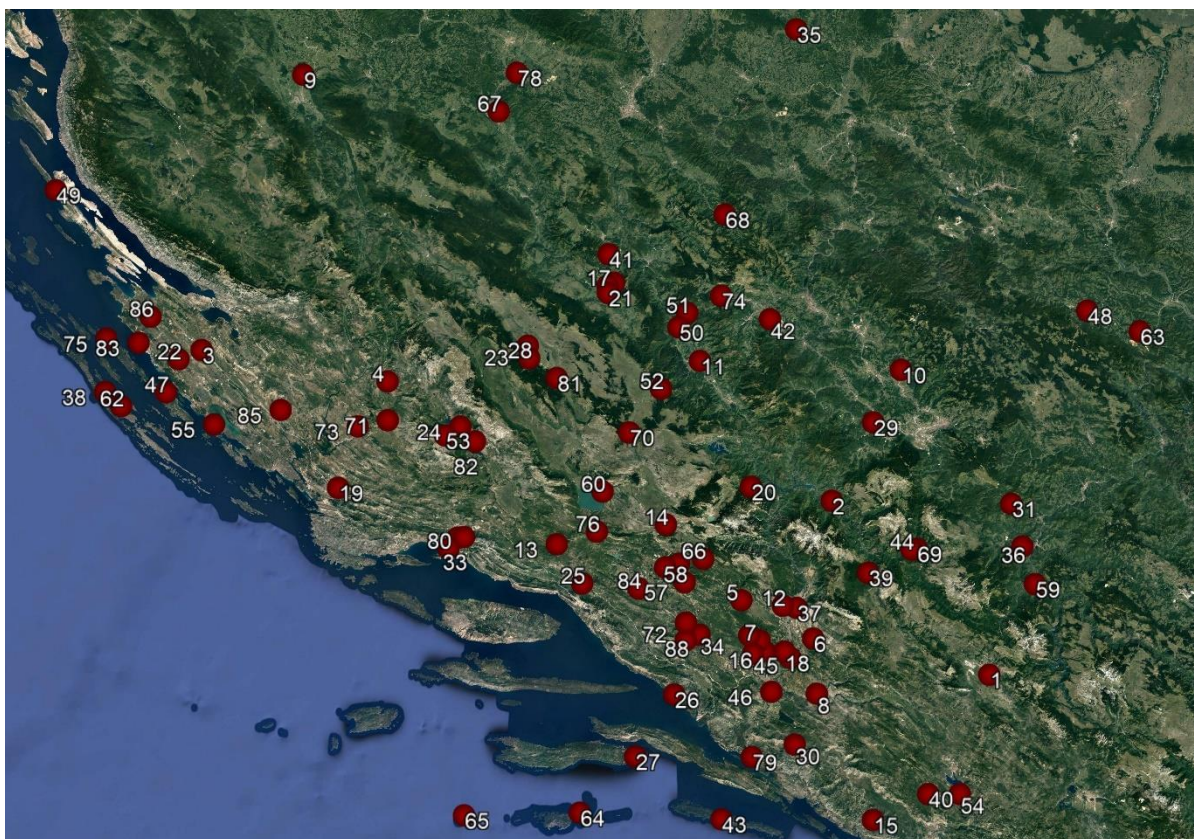
		jednobrodna tlocrta s polukružnom apsidom.		
Vranjevo selo	Crkvina	Ostaci zidova i četiriju grobova od tegula otkriveni su istraživanjima 1984. i 1985. godine. Nađeni su i stupac i impost bifore s kršćanskim simbolima.	Nije precizirano. Vetelovac: kraj 5. ili početak 6. stoljeća	J. VUČIĆ, 2012, 91–92. E. VETELOVAC, 2014, 293–294.
Vranjic	Crkvina	Riječ je o lokalitetu između Vranjica i Salone, gdje je Bulić naišao na ostatke arhitekture s pretpostavkom kako je riječ o starokršćanskom sakralnom objektu koji je rekonstruirao u trobrodnu baziliku s uvučenom polukružnom apsidom. Dyggve ju je revidirao te je, prema njemu, riječ o manjoj bazilici s pravokutnim nartekсом i trodijelnim ulazom.	5. stoljeće	B. MIGOTTI, 1990, 28.
Vrba – Borak (Glamoč)	Crkvina	Jednobrodna i jednoapsidalna crkva s pomoćnim prostorijama, od kojih je jedna krstionica. Nađeni su klupa za kler i katedra u apsidi, oltar s ciborijem te ulomci pregrade oltara.	Chevalier: 6. stoljeće Vetelovac: kraj 5. ili 6. stoljeća	ALBiH 3, 1988, 237. P. CHEVALIER, 1995, 174–178.

				E. VETELOVAC, 2014, 288–289.
Vučipolje	Crkvina	Mogućnosti postojanja starokršćanske crkve.	Nije precizirano.	I. BORZIĆ, I. JADRIĆ, 2007, 146.
Zadar – Puntamika	Crkvina	Crkva svete Stošije istražena je 1952. godine, kada je utvrđeno postojanje dviju crkvi, od kojih je donja nastala adaptacijom rimske cisterne, a gornja na samoj cisterni.	Nije precizirano.	A. UGLEŠIĆ, 2002, 30–31.
Zmijavci	Crkvina	Trobrodna i dvoapsidalna crkva s trodijelnim nartekсом. Pronađena je pravokutna krstionica s križnim krsnim zdencem, koji kasnije postaje kružnoga oblika. Novijim su istraživanjima otkrivene dvije krstionice – manja u crkvi te veća, križnog tlocrta, u krstionici.	5., 6. i 7. stoljeće	N. CAMBI, A. GAMULIN, S. TONKOVIĆ, 1999, 27–40. P. CHEVALIER, 1995, 246–249. LJ. GUDELJ, 2012, 253. J. VUČIĆ, 2012, 38.
Žažvić	Crkvina ³⁴⁷	Godine 1896. otkrivena je trobrodna bazilika s apsidom, nartekсом i zvonikom zajedno s	6. stoljeće	A. UGLEŠIĆ, 2006, 16–17.

³⁴⁷ Chevalier ne spominje toponim Crkvina. P. CHEVALIER, 1994, 135–137.

		ostacima još jedne građevine koja stoji u okomitom položaju u odnosu na baziliku. Postoji mišljenje kako je prva bazilika bila jednobrodna s nartekсом te da je u kasnijim stoljećima podijeljena na tri broda, a na nartekс je nadograđen zvonik.		P. CHEVALIER, 1995, 135–137. T. BURIĆ, 1985, 167–171.
Žerava kod Poljica	Crkvina	Nađen je ulomak pluteja. Možda titular sveti Petar i Pavao, koji pak dalje sugerira starokršćanski postanak.	Nije precizirano.	T. MARASOVIĆ, 2009, 222.
Žitomislíci	Crkvina Crkvine	Ostaci dvojnih, istovremenih bazilika (<i>basilicae geminae</i>), baptisterija te stambeni sklop okružen zidom. Stambeni sklop oko crkava možda upućuje na postojanje samostanske zajednice.	Nije precizirano. Chevalier: 5. i 6. stoljeće Noković prenosi datacije Tomislava Anđelića: 5. i 6. stoljeće.	ALBiH 3, 1988, 292. J. VUČIĆ, 2012, 55. P. CHEVALIER, 1995, 418. A. NOKOVIĆ, 2013, 287–288. E. VETELOVAC, 2014, 292.

Župnica kod Vojnića	Crkvina	Ostaci starokršćanske crkve, nađeni ulomci crkvenog namještaja te dviju grobnica na svod iz sjevernog aneksa i prezbiterija.	Nije precizirano.	J. VUČIĆ, 2012, 57.
------------------------	---------	--	-------------------	---------------------

Slika 36. Toponimi s imenom Crkvina: 1. Avtovac – Crkvina 2. Bare (Konjic) – Crkvišće 3. Biljane Donje – Crkvina/Begovača 4. Biskupija – Crkvina 5. Biograci – Crkvina 6. Blagaj – Crkvina 7. Donja Blatnica – Crkvine 8. Borojevići – Crkvina 9. Brekovicica – Crkvina/Mehajna 10. Breza – Crkvina 11. Čipuljić – Crkvina/Grudine 12. Cim – Crkvina 13. Cista Velika – Crkvina 14. Crvenice – Crkvina 15. Vlaka – Crkvina 16. Čerin – Crkvina 17. Grahovci – Crkvina 18. Tepčići – Crkvina 19. Danilo Gornje – Crkvina / Stari Šematorij 20. Doljani – Crkvina 21. Donji Mujdžići – Crkvina 22. Galovac – Crkvina 23. Glavice – Crkvina 24. Bodružići – Crkvina 25. Grabovac – Crkvina 26. Gradac – Bošac/Crkvina 27. Gubavac – Crkvište 28. Halapić – Crkvina 29. Homolj – Crkvina 30. Hutovo – Crkvina 31. Kumjenovići – Crkvina 32. Karlovac – Crkvina 33. Klapavice – Crkvine 34. Klobuk – Crkvine/Župnica 35. Kuljenovci – Crkvina 36. Kumjenovići – Crkvice 37. Kutina – Crkvina

38. Luka – Crkvina 39. Luka (Nevesinje) – Ocrkavlje / Grčko groblje 40. Čvarići – Crkvina 41. Majdan – Crkvina/Gromile 42. Mali Mošunj – Crkvine/Crkvište/Gradac/Kalvarija 43. Mljet – Crkvina/Miri 44. Mokro – Crkvina/Podgradina 45. Mujdžići – Crkvina 46. Tasovčići – Crkvina 47. Neviđane – Pod crikvinu 48. Zaklopača – Crkvina / Viš vode 49. Novalja – Male crkvice 50. Novo selo – Crkvište 51. Oborci – Crkvina/Glavica 52. Otinovci – Crkvina 53. Otišić – Crkvine 54. Panik – Crkvina 55. Pakoštane – Crkvina 56. Petrovići – Crkvina 57. Posušje – Crkvina 58. Gradac – Brišak/Crkvinu 59. Prijedel – Crkvine 60. Ljubičići – Crkvina/Bare 61. Rupotine – Crkvina / Crkvine / Ilijino vrilo 62. Sali – Sukavac 63. Staroglavice – Crkvice 64. Stomorina – Podcrkvu 65. Sušac – Pod Crkvu 66. Sutina – Crkvina 67. Šehovci – Crkvina 68. Šiprage – Crkvina 69. Široki brijeg – Crkvina 70. Šujica/Bogdašići – Crkvina na Barama 71. Biočić – Crkvina 72. Mlinarevići – Crkvina / Crkvine / Bašine njive 73. Trbounje (Čupići) – Crkvina 74. Varošluk – Crkvina 75. Ugljan – Crikvina / Punta Sv. Petar/Petra/Supetra / Vala na Supetru/Supetar 76. Vinica – Crkvina 77. Volari – Crkvina 78. Volasi – Crkvina/Šišulje 79. Vranjevo selo – Crkvina 80. Vranjic – Crkvina 81. Vrba – Crkvina 82. Vučipolje – Crkvina 83. Zadar – Crkvina 84. Zmijavci – Crkvina 85. Žažvić – Crkvina 86. Žerava – Crkvina 87. Žitomisljići – Crkvina/Crkvine 88. Župnica – Crkvina (Google Earth, pristupljeno 25. kolovoza 2019.)

4.1.6.2. Toponim Garška crikva / Grčka crkva

Riječ je o toponimu koji označava grčku crkvu³⁴⁸, odnosno o pridjevu grčki, koji Skračić objašnjava kao „onaj za koga se misli da je grčki“, odnosno označava nešto što je давnog postanka.³⁴⁹ Toponimi Garška/Grčka crkva najviše su smješteni na otocima zadarskoga arhipelaga, dok ih se još šest nalazi na dubrovačkom području.

Na otoku **Premudi** u zadarskome arhipelagu u uvali Kalpić stoje ostaci crkve koju otočani nazivaju Garška crikva ili Mirine. Sam naziv Garška crikva upućuje na starokršćansku crkvu.³⁵⁰ Isti toponim također se nalazi i na otoku **Molatu**, gdje se danas nalazi crkva posvećena svetome Andriji. Uglešić pretpostavlja kontinuitet titulara.³⁵¹ Na otoku **Zverincu**, na položaju Ripišće, nalaze se antički ostaci pod toponimom Garška crikva,

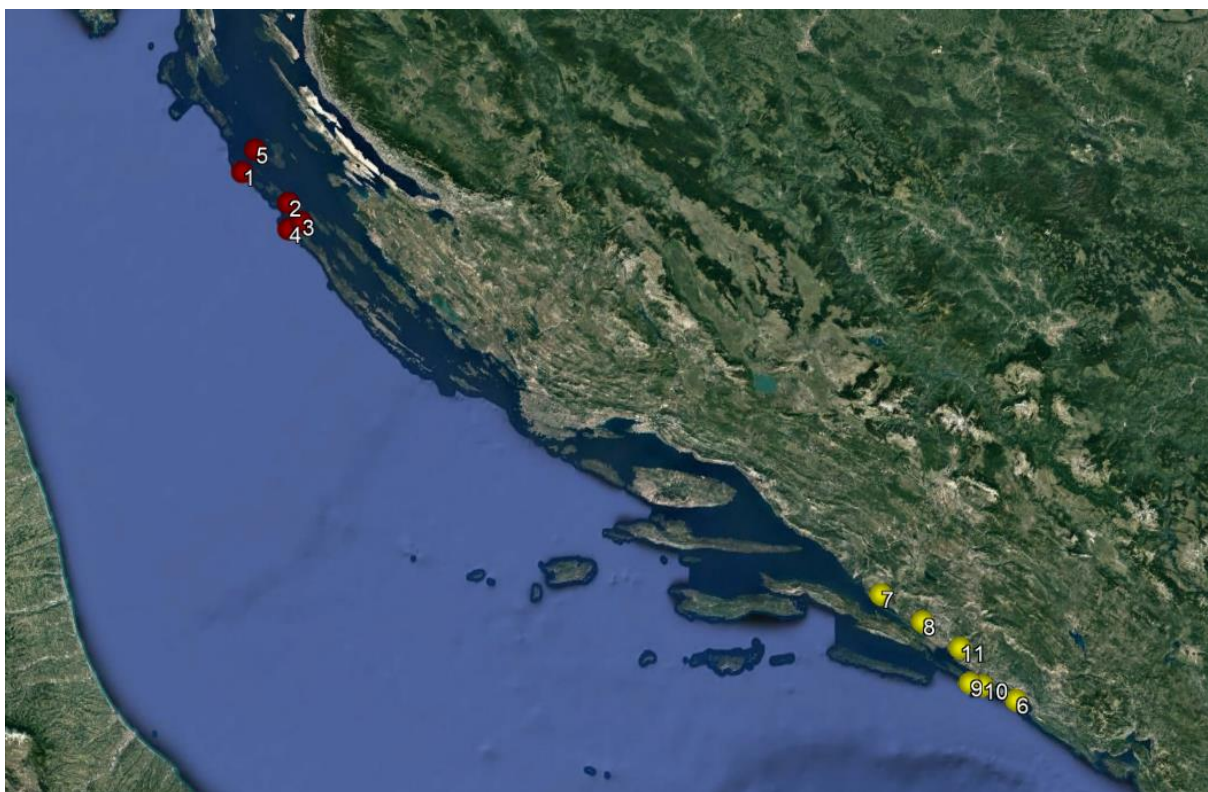
³⁴⁸ A. UGLEŠIĆ, 2002, 83.

³⁴⁹ V. SKRAČIĆ, 1996, 80.

³⁵⁰ A. UGLEŠIĆ, 2002, 81–82., V. SKRAČIĆ, 1996, 225.

³⁵¹ A. UGLEŠIĆ, 2002, 82–83.

zbog čega Uglešić ponovno pretpostavlja starokršćanski postanak jednobrodne crkve s polukružnom apsidom.³⁵² Kod **Velog Rata** na Dugom otoku također se nalazi ovaj toponim. Smješten je kod crkve svete Jelene, čiji se nastanak veže uz antičku vilu, a pronađeni su i ulomci kasnoantičke keramike koji se datiraju u 5./6. stoljeće.³⁵³ Ranije je spomenut toponim Pocukmarak na otoku **Silbi**, koji se još zove i Garška kapela, a odnosi se na područje mjesnoga groblja.³⁵⁴

Slika 37. Toponimi s imenom *Garška crikva* i sličnim izvedenicama. Na karti su crvenom bojom (1–5) označeni sigurni starokršćanski lokaliteti pod toponimom *Garška crikva*, dok su žutom bojom (6–10) označeni lokaliteti koji sadrže pridjev grčki, iako za njih nije potvrđeno ili nije sigurno mogu li se povezati sa starokršćanskim ostacima: **1.** Premuda – *Garška crikva* / *Mirine* **2.** Molat – *Garška crikva* **3.** Zverinac – *Garška crikva* **4.** Veli Rat – *Garška crikva* **5.** Silba – *Garška kapela* / *Pocukmarak* **6.** Dubac – *Grčka crkva* **7.** Provići **8.** Ošlje **9.** Lopud – *Sveti Nikola Grčki* **10.** Koločep – *Sveti Nikola Grčki* **11.** Kosmatovica – *Grčka kuća* (Google Earth, pristupljeno 13. listopada 2019.)

³⁵² A. UGLEŠIĆ, 2002, 83–84.

³⁵³ A. UGLEŠIĆ, 2002, 100–102.

³⁵⁴ M. PARICA, 2015, 309.

Zdenko Žeravica i Nela Kovačević donose podatak o postojanju toponima Grčka crkva u **Dupcu** u Župi dubrovačkoj, koji se nalazi na jugozapadnoj padini Trapita, odnosno u blizini crkve Gospe od Obrane.³⁵⁵

Još jedan mogući lokalitet donose Ivana Milić i Domagoj Vidović, a odnosi se na naselje **Provići**, gdje se nalaze ostaci temelja nekoga objekta „koje puk povezuje s grčkom crkvom“.³⁵⁶ No i prilikom povezivanja ovog toponima s kakvim starokršćanskim objektom valjda biti oprezan jer nekad može biti riječ o mjestima na kojima su djelovale osobe pravoslavne vjeroispovijesti, ne nužno osobe grčkoga podrijetla.³⁵⁷

Zanimljiva je i prisutnost pridjeva „grčki“ i na južnim prostorima provincije Dalmacije, i to na mjestima gdje za sada nisu potvrđeni nikakvi starokršćanski ostaci, a odnose se na ranosrednjovjekovnu osmerolisnu rotundu, odnosno crkvu svetoga Petra u **Ošlju**³⁵⁸, crkvu sveti Nikola Grčki³⁵⁹ na otoku **Lopudu** te na još jednu crkvu svetoga Nikole na **Koločepu** koja se, kako donosi Marasović, također spominjala kao Sveti Nikola Grčki.³⁶⁰ Također, nad lokalitetom Kosmatovica u blizini naselja Banje prisutan je naziv „grčka kuća“.³⁶¹

4.1.6.3. Toponim Biskupija

Možda među najpoznatijim primjerima bio bi lokalitet **Biskupija** u blizini Knina, gdje se i danas nalaze ostaci ranosrednjovjekovne predromaničke trobrodne crkve. Migotti iznosi kako je još don Frane Bulić posumnjao da je ranosrednjovjekovna crkva nastala nad starijom, starokršćanskom na temelju nalaza antičkih natpisa i sarkofaga ako materijal nije donesen s nekog drugog položaja.³⁶²

Na otoku Šipanu kod Dubrovnika, na položaju **Biskupovo**, smještena je ljetna rezidencija raguzijskog nadbiskupa iz 15. stoljeća. Tamo se nalazi kapela posvećena svetoj

³⁵⁵ Z. ŽERAVICA, N. KOVAČEVIĆ, 2007, 467.

³⁵⁶ I. MILIĆ, D. VIDOVIĆ, 2018, 73.

³⁵⁷ Autorice pritom misle na toponim Grčko groblje, koji se nalazi na Pelješcu. M. TOMELIĆ-ĆURLIN, D. ĆURKOVIĆ, 2013, 72–73.;

³⁵⁸ U narodu još poznata i kao Mirine. T. MARASOVIĆ, 2013, 61–62.

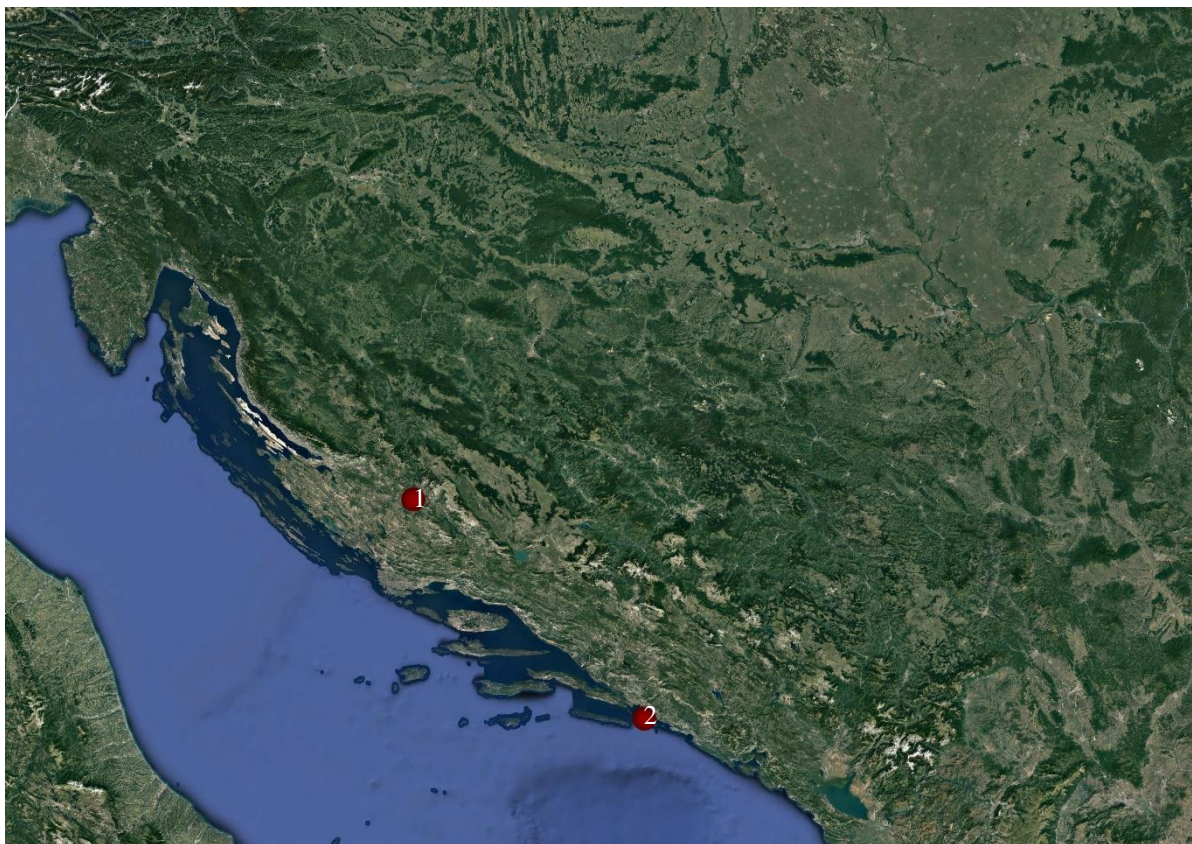
³⁵⁹ T. MARASOVIĆ, 2013, 235.

³⁶⁰ T. MARASOVIĆ, 2013, 257.

³⁶¹ J. BARAKA PERICA, N. GRBIĆ, 2019, 154.

³⁶² B. MIGOTTI, 1990, 234.

Mariji, koja je iskoristila dijelove manje, ranije starokršćanske crkve. Riječ je o jednobrodnoj i jednoapsidalnoj crkvi manjih dimenzija koja je bila u funkciji grobišne crkve. Iz nje potječe oltarna menza.³⁶³

Slika 38. Toponimi Biskupija: 1. Biskupija kod Knina 2. Šipan – Biskupovo (Google Earth, pristupljeno 25. kolovoza 2019.)

4.1.6.4. Toponim Mirine/Miri i slične izvedenice

Toponimi kao što su Mirine, Miri i slične izvedenice izvode se od latinske riječi *murus*, u značenju zid, a tim se toponimom najčešće označavaju „razvaline kakvih gospodarskih zdanja“³⁶⁴, nerijetko i starokršćanski objekti, što će se moći vidjeti iz spomenutih primjera.

³⁶³ I. FISKOVIĆ, 1970, 14–16.; P. CHEVALIER, 1995, 464–466.

³⁶⁴ P. ŠIMUNOVIĆ, 1985, 159.

4.1.6.4.1. Omišalj – Mirine

Pod današnjim nazivom Okladi u blizini uvale Sepen na otoku Krku nalaze se ostaci starokršćanske bazilike iz 5. ili čak 6./7. stoljeća, koja je adaptirana u predromanici. Sagrađena je na jugozapadnome rubu antičkog Fulfinuma.³⁶⁵

Nakon provale barbara u Rimsko Carstvo mnogi gradovi počinju „odumirati“ i bivaju napušteni te je takvo mišljenje bilo i za Fulfinum. Naime, Aleksandra Faber smatra kako je krajem 4. stoljeća došlo do gradnje *castruma* za bizantsku vojsku, a s vremenom na zapadnoj periferiji Fulfinuma niču Mirine, odnosno starokršćanski sklop s crkvom koja je sagrađena sredinom 5. stoljeća.³⁶⁶

Sigurno je kako je Fulfinum u kasnoj antici doživio određene promjene kada je unutar grada sagrađen spomenuti *castrum* te kada se počelo sahranjivati unutar zidina, što je sve navelo ranije istraživače na zaključak da grad biva napušten prije kraja 4. stoljeća. Morana Čaušević-Bully pak navodi kako se zbog tih dvaju faktora ipak ne može govoriti o napuštanju Fulfinuma, već kako je vjerojatnije da je samo došlo do njegove ruralizacije i disperzije.³⁶⁷

Spomenuta je crkva izduženog križnog tlocrta s narteksom i dvjema pastoforijama, iako je izvorno bila dvoranskoga tipa. S njezine južne strane prigradeni su joj toranj i trijem, a kasnije se još preuređuje u crkvu s konfesijom, svetištem, sakristijama, transeptom, pastoforijama, sekretarijama, narteksom, tornjem-zvonikom te trijemom s južne strane i malim klaustrom s grobljem. Za ostatke zidova s jugozapadne strane crkve pretpostavlja se da je riječ o samostanskom sklopu, dok je istočno od toga sklopa bilo smješteno groblje.³⁶⁸

4.1.6.4.2. Premuda – Mirine

Na otoku Premudi u zadarskome arhipelagu nalazi se lokalitet s više toponima – Pastirsko, Garška crkva i Mirine. Toponim „Garška crkva“ već je spomenut u potpoglavlju

³⁶⁵ T. MARASOVIĆ, 2009, 26–27.

³⁶⁶ LJ. PERINIĆ MURATOVIĆ, M. NOVAK, V. VYROUBAL, 2009, 310–311.

³⁶⁷ M. ČAUŠEVIĆ BULLY, 2006, 33.

³⁶⁸ LJ. PERINIĆ MURATOVIĆ, M. NOVAK, V. VYROUBAL, 2009, 311–312.

Toponimi Garška crkva, gdje je navedeno kako je on najčešće motiviran postojanjem bizantske crkve.³⁶⁹

4.1.6.4.3. Brbinj – Školj/Utran – Mirine

Otočić Školj ili Utran smješten je ispred naselja Brbinj na Dugome otoku. Na južnome dijelu otočića, koji se zove Kampuš³⁷⁰, nalaze se ostaci starokršćanske crkve poznati i pod toponimom Mirine. Riječ je o jednobrodnoj crkvi s apsidom, koja je nastala u samoj blizini drugih kasnoantičkih gospodarskih objekata kao što su solane i ribnjaci. Također, na poluotoku Utran nasuprot otočića također se nalaze građevinski ostaci, najvjerojatnije kasnoantičkih skladišta, koji se također zovu Mirine. Crkva se može smjestiti u razdoblje 5. i 6. stoljeća te je vjerojatno služila kao župa sve do srednjega vijeka, kada se gradi druga, posvećena Kuzmi i Damjanu.³⁷¹

4.1.6.4.4. Drvenik – Mirine

U Drveniku kod Zaostoga nalazi se položaj Mirine, gdje stoje ostaci antičkih zidova, a pronađeni su i pokretni arheološki nalazi kao keramika i tegule. Na istočnome dijelu pronađeno je i šest grobova te jedan kapitel. Pronalazak kapitela otvara mogućnost za postojanje starokršćanske crkve u Drveniku.³⁷²

4.1.6.4.5. Drvenik Gornji – Mirine

Tomasović donosi toponim Mirine u naselju Drvenik Gornji u kojem se, usred pronalaska kapitela, samo pretpostavlja postojanje crkve. Na istom je položaju zasad potvrđeno postojanje rimske vile, ali i uništene kasnoantičke grobnice.³⁷³

³⁶⁹ A. UGLEŠIĆ, 2002, 81.

³⁷⁰ Toponim koji se može izvesti od latinskog *sanctus campus*. A. UGLEŠIĆ, 2002, 103.

³⁷¹ A. UGLEŠIĆ, 1993, 157–159.; A. UGLEŠIĆ, 2002, 103–105.

³⁷² J. VUČIĆ, 2002, 32.

³⁷³ M. TOMASOVIĆ, 2009, 47.

4.1.6.4.6. Novalja – Mirić

Riječ je o položaju smještenom u Vidušinovu vrtu u Novalji na otoku Pagu, gdje su se smjestili ostaci zidova starokršćanske jednobrodne bazilike s polukružnom apsidom. Šonje iznosi dataciju u 5. ili 6. stoljeće.³⁷⁴

4.1.6.4.7. Novalja – Miri

U Novalji na otoku Pagu, u Lovrićevoj ogradici na položaju Miri, također se nalaze ostaci starokršćanske, jednobrodne bazilike s polukružnom apsidom. Kod ove je crkve pronađena i ožbukana grobnica u kojoj je pak pronađena glinena uljanica. Kao i prethodno spomenutu baziliku, Šonje i ovu datira u 5. ili 6. stoljeće.³⁷⁵

4.1.6.4.8. Kaštel Novi – Miri

Riječ je o antičkome objektu – vjerojatno antičkoj vili, sudeći prema nalazima mramornih ulomaka, keramike, mozaika itd. – smještenom nad naseljem Kaštel Novi u Kaštelanskome polju. Sam je objekt pravokutnoga tlocrta, sastavljen od više prostorija, od kojih je jedna bila s apsidom. Upravo se za tu prostoriju pretpostavlja kako se u jednom trenutku preuredila u crkveni objekt.³⁷⁶

Valja spomenuti i podatak koji donosi Migotti: Ivo Babić pronašao je dokument iz 13. stoljeća vezan za ovaj objekt, pod imenom *Murum*, što bi upućivalo na činjenicu da je još u tom vremenu ovaj lokalitet bio u ruševinama.³⁷⁷

4.1.6.4.9. Otok – Mirine

Na sjeveroistočnome rubu Sinjskoga polja, nedaleko od antičkog lokaliteta *Aequuma*, u naselju Otok, pod toponimom Mirine krije se jednobrodna crkva složena tlocrta s bočnim prostorijama uz sjevernu i južnu stranu naosa, pred kojim su smješteni narteks i

³⁷⁴ A. ŠONJE, 1981, 12.

³⁷⁵ A. ŠONJE, 1981, 12.

³⁷⁶ B. MIGOTTI, 1990, 13.

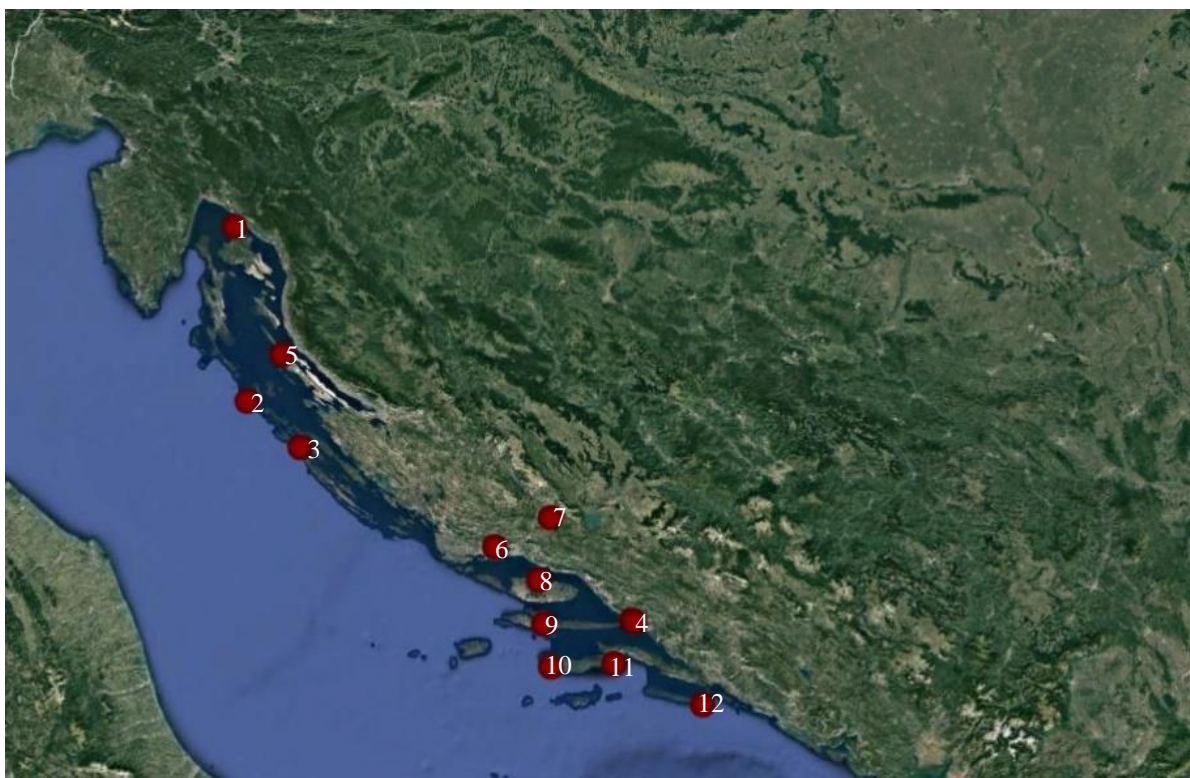
³⁷⁷ B. MIGOTTI, 1990, 13.

prednarteks. Crkva ima polukružnu apsidu unutar koje su nađene supselija i katedra. Jedna od pomoćnih prostorija imala je funkciju krstionice s obzirom na prisutnost križne piscine.³⁷⁸

Chevalier navodi kako je riječ o starokršćanskoj crkvi čiji plan nije poznat, ali vidljivi su ostaci jednobrodne crkve s predvorjem na zapadu, krstionicom te aneksom koji je dodan kasnije. Također pretpostavlja kako je crkva nosila titular sveti Luka.³⁷⁹

Milošević donosi da je riječ o jednobrodnoj bazilici s polukružnom apsidom te pastoforijama, uključujući grobišnu kapelu te krstionicu oblika grčkoga križa. Pritom iznosi dataciju Branimira Gabričevića, koji ju smješta u kraj 5. i početak 6. stoljeća.³⁸⁰

Migotti za taj lokalitet navodi kako se tu nalazi jednobrodna crkva s polukružnom apsidom, kao i pastoforijama s obje strane crkve. Kraj narteksa se također nalazi prizidana grobna komora, ali ukopi su jednako tako pronađeni i unutar crkve. Prisutna je krstionica uz južni zid naosa s krsnim zdencem u obliku križa.³⁸¹

Karta 39. Toponimi Mirine, Mirje i slične izvedenice: 1. Omišalj – Mirine 2. Premuda – Mirine 3. Brbinj – Školj/Utran – Mirine 4. Drvenik – Mirine, Drvenik Gornji – Mirine 5. Novalja – Mirić, Novalja – Miri 6. Kaštel Novi – Miri 7. Otok – Mirine 8. Postira –

³⁷⁸ J. JELIČIĆ, 1984, 172.; I. OŽANIĆ-ROGULJIĆ, 2011, 267–268.

³⁷⁹ P. CHEVALIER, 1995, 198–200.

³⁸⁰ A. MILOŠEVIĆ, 1984, 18.

³⁸¹ B. MIGOTTI, 1990, 49.

Mirje/Miri/Mirine **9.** Vrisnik – Čebarjon – Za Mire **10.** Potirna – Mirje **11.** Bradat – Mirje **12.** Mljet – Miri (Google Earth, pristupljeno 25. kolovoza 2019.)

4.1.6.4.10. Postira – Mirje/Miri/Mirine

Crkva na ovome položaju potječe iz 6. stoljeća, a istraživanjima su također utvrđeni zidovi, prostorije i ulazi, kao i gornji kat kasnoantičke vile te termalni sklop i portik. Također, na istome su položaju pronađeni ulomci crkvenog namještaja – pluteji i pilastri pregrade oltara, što autoricu navodi na mišljenje kako je crkva mogla pripadati manjoj redovničkoj zajednici, ali da je samostan svakako nastao kasnije, i to adaptacijom kasnoantičke vile.³⁸²

Chevalier je ranije pretpostavila da je riječ o monaškoj crkvi, gdje su ujedno pronađeni ostaci pergole koji se mogu datirati u 6. stoljeće. Također, jugozapadno od pretpostavljene crkve istražen je kompleks od šest prostorija, trijema i dvorišta. Tu su također pronađeni ulomci kamenog namještaja izrađeni od bračkog vapnenca, koji se također mogu datirati u 6. stoljeće.³⁸³

4.1.6.4.11. Vrisnik – Čebarjon – Za Mire

Riječ je o lokalitetu smještenom na otoku Hvaru, točnije o položaju Čebarjon ili Za Mire nad selom Vrisnikom, gdje se nalaze ostaci jednobrodne starokršćanske crkve posvećene svetome Ciprijanu, koja je bila u funkciji sve do srednjega vijeka.³⁸⁴

4.1.6.4.12. Potirna – Mirje

U okviru naselja Potirna na otoku Korčuli nalazi se toponim Mirje, koji se vjerojatno odnosi na cisternu na kojoj su izvršene određene pregradnje. Naime, na tom je položaju pronađen ulomak freske na ogradnom zidu uz samu cisternu koja poradi nanesene žbuke preko ukrasnog sloja svjedoči o spomenutoj pregradnji, možda i prenamjeni objekta.

³⁸² V. KOVAČIĆ, 2010, 26–33.

³⁸³ P. CHEVALIER, 1995, 279–280.

³⁸⁴ N. PETRIĆ, 1993, 336–337.

Pretpostavlja se kako je na tom položaju isprva postojao hram, možda posvećen Veneri, koji je kasnije prenamijenjen u cisternu, a onda i u starokršćanski sakralni objekt.³⁸⁵

Tu je pronađena i kasnoantička nadsvođena grobnica čiji je sastavni dio bila nadgrobna ploča s urezanim križem, a pronađen je i materijal koji se datira u široko razdoblje od 1./2. stoljeća pa sve do 6. stoljeća. Igor Borzić donosi podatak iz sudbene knjige, gdje za 6. travnja 1405. godine stoji kako jedan lokalitet nosi ime Sutvara. Već smo ranije naveli kako se toponim Sutvara odnosi na posvećenost nekog objekta svetoj Barbari, kao što je to primjer otočića Sutvara u Pelješkom kanalu, što dalje upućuje na mogućnost postojanja crkve u naselju Potirna.³⁸⁶

4.1.6.4.13. Bradat – Mirje

Igor Borzić donosi informaciju o mogućem postojanju krstionice u naselju Bradat na otoku Korčuli na položaju pod toponimom Mirje. Na istom je lokalitetu do sada pronađen isključivo keramički materijal 5. i 6. stoljeća.³⁸⁷

4.1.6.4.14. Mljet – Miri

Riječ je o lokalitetu na južnom dijelu otoka Mljeta, nad naseljem Žara, gdje su pronađeni ostaci starokršćanske crkve na položaju Crkvina ili Miri. Vučić donosi podatak o postojanju predaje o crkvi svetoga Pavla, dok povijesni izvori navode titular sveti Nerej i Ahilej. Danas se tu nalaze ostaci crkve i cisterne koje se datiraju u kraj 11. ili početak 12. stoljeća, no Vučić pretpostavlja starokršćanski postanak crkve, smještajući je pritom u 5./6. stoljeće.³⁸⁸

³⁸⁵ I. BORZIĆ, 2007, 298–299.

³⁸⁶ I. BORZIĆ, 2007, 312–313.; Dinko Radić spominje postojanje više nadsvođenih kasnoantičkih grobnica, kao i ulomke sarkofaga. D. RADIĆ, 2001, 39.

³⁸⁷ I. BORZIĆ, 2007, 313.

³⁸⁸ J. VUČIĆ, 2012, 113–114.

6.1.6.5. Toponim Glavčine

Ovaj je primjer iznesen kako bi se dobio uvid u to da ni toponomastika ni toponimija ne moraju uvijek nuditi rješenje prilikom ubiciranja i prepoznavanja lokaliteta, konkretno starokršćanskih. Upravo iz tih razloga i arheologija mora odigrati svoju ulogu, što nam možda najbolje oslikava primjer starokršćanske crkve na položaju Glavčine blizu naselja Podvršje, gdje nijedno od ovih dvaju imena ne sugerira postojanje starokršćanskog sakralnog objekta.

U blizini naselja Podvršje, na položaju Glavčine, otkriveno je postojanje dvojnih crkava, odnosno *gemmae*. Južna crkva, koja je ujedno i starija, ima polukružnu apsidu, u čijoj je unutrašnjosti pronađena svećenička klupa, a otkriveni su i dijelovi ograde svetišta, baza ograde, pluteji i pilastri sa stupićima i kapitelima. Unutar nje pronađen je i ciborij. S južne strane ove crkve otkrivena su i vrata, što dalje upućuje i na postojanje dodatnih prostorija, odnosno pastoforije, koja je nastala kad i crkva. Također, na pastoforiju (moguće diakonikon) nastavljala se krstionica sa zdencem u obliku grčkoga križa.³⁸⁹

Kasnije se gradi sjeverna crkva, i to uz sjeverni zid ranije crkve, a bile su povezane dvama vratima. I ova je crkva imala polukružnu apsidu sa supselijom unutar sebe. Također su otkriveni dijelovi ograde svetišta. U isto se vrijeme adaptira i krstionica, odnosno biva proširivana te poprima pačetvorinasti oblik.³⁹⁰

Čitav je kompleks najvjerojatnije nastao nad ostacima rimske vile, od čega je važno spomenuti i građevinu kružnog tlocrta, koja je možda bila u funkciji hrama posvećenog sirijskim božanstvima.³⁹¹ Također, na ovome prostoru bila je još jedna građevina, koja nastaje unutar spomenute kružne građevine u čijem se jugoistočnom dijelu nalazi manja struktura koja je uništena kasnijim pregradnjama. Najvjerojatnije je riječ o prvome kršćanskome objektu na ovome području, odnosno oratoriju na kojem nastaje prva crkva.³⁹²

Što se tiče datacije kompleksa, spomenuti oratorij, sudeći prema keramičkim ulomcima pronađenim unutar njega, nastaje u prvoj polovici 5. stoljeća, da bi se već sredinom ili u drugoj polovici 5. stoljeća sagradila južna crkva, a sjeverna crkva, sudeći prema ranobizantskim odlikama gradnje, smješta se u razdoblje vladavine cara Justinijana

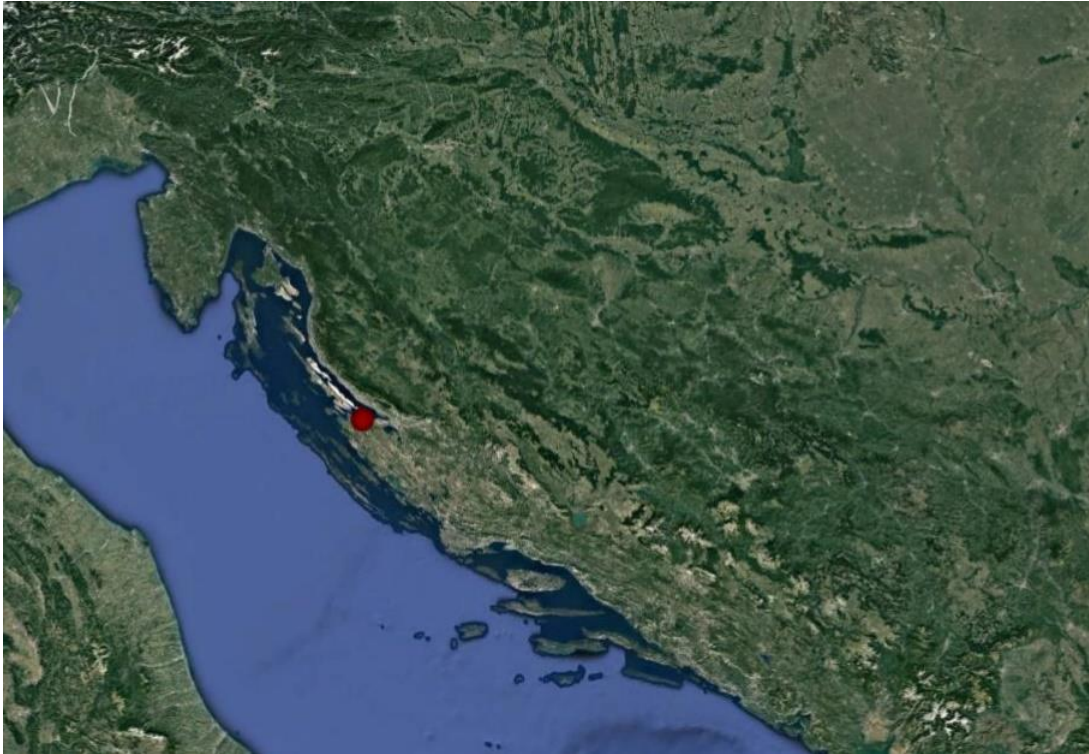
³⁸⁹ A. UGLEŠIĆ, 2004, 7–13.; A. UGLEŠIĆ, 2017, 656–657.

³⁹⁰ A. UGLEŠIĆ, 2004, 15.; A. UGLEŠIĆ, 2017, 658–659.

³⁹¹ Toj bi tvrdnji u prilog išao nalaz natpisa koji spominje njegovu obnovu i posvetu. A. UGLEŠIĆ, 2017, 655.

³⁹² A. UGLEŠIĆ, 2017, 65.

I., odnosno u razdoblje između 530. i 560. godine. Crkve su bile kratkoga vijeka i uništene su u požaru, vjerojatno u 7. stoljeću, što se povezuje s dolaskom Slavena/Hrvata na ove prostore.³⁹³

Slika 40. Toponim Glavčine: Podvršje – Glavčine (Google Earth, pristupljeno 3. listopada 2019).

³⁹³ A. UGLEŠIĆ, 2004, 16.; A. UGLEŠIĆ, 2017, 659–664.

4.2. Samostani

Jedna od osnovnih ljudskih karakteristika, karakteristika koja ujedno i oblikuje svako ljudsko biće, jest svijest, odnosno svjesnost, potreba za nadilaženjem „običnog“ stanja svijesti u ono promijenjeno. Jednako je tako i, uslijed potrage za takvim mističnim iskustvom, želja za bijegom, odnosno izbivanjem iz društvenih normi i često neugodnih svakodnevnica također jedna od karakteristika koje određuju čovjeka.³⁹⁴

Uslijed različitih religijskih prepirki, ali i potrebe za izbjegavanjem materijalnih dobara, mnogi su muškarci i žene kršćanske vjeroispovijesti odlučili potražiti utočišta i osamu.³⁹⁵ Jedno je od prvih takvih utočišta bila pustinja Gornjeg Egipta, koja je svoje prve askete dobila sredinom 3. stoljeća. To je ujedno i krajolik u kojem je došlo do prijelaza od osame prema zajedničkom, odnosno cenobitskome načinu života.³⁹⁶ Iako je sveti Antun (251. – 356.) bio prvi koji je kraj Crvenog mora počeo okupljati učenike i druge monahe, upravo je Pahomije bio taj koji je zasnovao prvi samostan na području Gornjeg Egipta u 4. stoljeću te je kolibe i stanove opasao zidom, ali i napisao nekoliko pravila.³⁹⁷

Iz Egipta se monaštvo počelo širiti na istok, u Libiju, Palestinu, Siriju, Mezopotamiju i na Cipar.³⁹⁸ Upravo je razdoblje kasne antike svjedočilo nastanku monaških pravila, odnosno *regulae*. Iako većinom nisu poznati autori, podrijetlo, pa ni sam datum, ona su svakako oslikavala realnost monaške prakse.³⁹⁹ Osim spomenutog Pahomija, druga osoba koja je donijela nekakav oblik regula bio je Bazilije Veliki (329. – 379.), a njima je organizirao cenobitski način života na Istoku, odnosno tim je pravilima dopustio da monasi žive zajedno, da jedu za istim stolom te da zajednički rade, a sve s težnjom da izvede monahe iz pustinje i približi ih gradovima i naseljima.⁴⁰⁰

Zapad se s egipatskim monaštvo upoznao preko Atanazija Aleksandrijskog, koji je oko 340. godine u Rim pobjegao s dvojicom monaha pred arijancima. Iz Italije se tako monaštvo proširilo u Galiju, Irsku, a potom i među Franke, Burgunde i Langobarde.⁴⁰¹

³⁹⁴ J. KROLL, B. BACHRACH, 2005, 1–2.

³⁹⁵ I. OSTOJIC, 1963, 31–32.

³⁹⁶ A. FRANZEN, 2004, 49.; J. PATRICH, 2004, 413–414.

³⁹⁷ I. OSTOJIC, 1963, 33.

³⁹⁸ I. OSTOJIC, 1963, 33.

³⁹⁹ M. DIETZ, 2005, 69–70.

⁴⁰⁰ I. OSTOJIC, 1963, 33.

⁴⁰¹ I. OSTOJIC, 1963, 34.

Razdoblje 5. i 6. stoljeća zasigurno je bilo zlatno doba monaških „zakona“ i odraz različitosti zapadnoga svijeta. Najranija su pravila na Istoku ona Pahomija i Bazilija, koji su živjeli u 4. stoljeću, dok je isto razdoblje na Zapadu svjedočilo rađanju različitih monaških pravila od kojih su najpoznatija ona svetoga Benedikta iz sredine 6. stoljeća.⁴⁰²

Nadalje, još je i car Teodozije, koji je, izuzev svog edikta kojim kršćanstvo proglašava jedinom religijom Rimskoga Carstva, 390. godine donio i proglas prema kojem su redovnici morali naseljavati napuštena mjesta, a ujedno im je zabranio i dolazak u gradove ili život u njihovoj neposrednoj blizini.⁴⁰³ No već nakon njegove smrti monaštvo počinje jačati u gradovima, a osobit su zamah dobili za cara Gracijana, kada su redovnici bili oslobođeni davanja hrane vojsci ili davanja žita gradovima, dok je car Honorije pak isključio crkvene institucije od službe na cestama i mostovima, kao i od poreza.⁴⁰⁴

Značajniju je ulogu odigrao car Justinijan I., za čije se vladavine broj samostana u Konstantinopolu povećao na 67, a ujedno je i osigurao novac za još njih diljem provincija. Tako je 535. godine izdao zakon kojim se dotaknuo organizacije samog monaškog života. Tih je edikata bilo više, ali svi su se u suštini odnosili na vrijednost monaškog života, kako je za osnivanja samostana potrebno odobrenje lokalnog biskupa, tko sve može ući u samostan, a osvrnuo se i na sve one monahe koji žele napustiti monaški način života.⁴⁰⁵

Car Mauricije pod navalom Slavena i Avara zabranjuje vojnicima i civilnim službenicima da postanu monasi dok njihova služba ne završi, što je ujedno rasrdilo papu Grgura Velikog, koji je smatrao kako car nema pravo uplitati se u religijska posla, što je ponukalo Mauricija da dozvoli vojsci da ipak uđe u samostane ako su odslužili tri godine u vojsci. Justinijan II. donio je kanone o monaštvu pa su tako biskupi zabranili kleru, monasima i časnim sestrama da posjećuju konjske utrke te predstave na vjenčanjima,

⁴⁰² M. DIETZ, 2005, 70.

⁴⁰³ C. A. FRAZEE, 1982, 265.

⁴⁰⁴ C. A. FRAZEE, 1982, 266–267.

⁴⁰⁵ Tim je ediktima Justinijan odredio kako svaki precedent mora proći kroz trogodišnju kušnju, kako svi monasi moraju voditi cenobitski život, zajedno jesti u blagovaonici, spavati u dormitorijima, zabranjen je brak, a monasi su sami mogli birati svog opata, koji je tu funkciju obnašao do kraja svoga života. Ti su edikti prošli kroz određene revizije i promjene, pa je tako s vremenom došlo do toga kako sve crkve i samostani moraju prvo dobiti dozvolu biskupa kako bi se uopće podigli, ali i da biskup mora osigurati dovoljne prihode za njihovo održavanje. S vremenom je došlo i do odvajanja muških i ženskih spavaonica, odnosno zabrane ulaska u ženske prostorije muškarcima, a onda i mogućnosti da samostani nasljeđuju zemljišta. C. A. FRAZEE, 1982, 217–274.

odnosno napuštanje svojih rezidencija bez dopuštenja nadležnih, dok časne sestre moraju biti u pratnji muškaraca.⁴⁰⁶

Jedan je od najznačajnijih izvora za monaštvo, redovnike i samostane na području Dalmacije sveti Jeronim (351. – 420.), i sam porijeklom iz dalmatinskog grada Stridona. Sveti Jeronim naime donosi podatke kako je s njim kao redovnik živio brat Paulinijan, a pismom pisanim oko 396. godine tješi prijatelja i biskupa Heliodora, kojem je umro nećak Nepocijan, koji se prije smrti želio povući u neki samostan u Egiptu ili pak na dalmatinskom otoku. Drugim pismom, pisanim oko 405. godine, hvali svog poznanika Julijana, koji je podizao samostane po otocima Dalmacije.⁴⁰⁷

Važno je naglasiti kako je starokršćanske samostane teško ubicirati, kako zbog manjka povijesnih izvora, koji najčešće spominju samostane kasnijih razdoblja, tako i zbog rijetkih arheoloških istraživanja, zbog čega je teško napraviti kronologiju nekog lokaliteta, odnosno samostana.⁴⁰⁸

4.2.1. Toponimi koji upućuju na postojanje samostana

Samostan je objekt u kojem žive redovnici.⁴⁰⁹ Nada Vajs donosi toponime kao što su Mostir, Moster i slični, koji su derivirani od latinske riječi za samostan, odnosno *monasterium*.⁴¹⁰ U ovom su poglavlju izneseni arheološki zasvjedočeni samostani s toponimima koji podsjećaju na latinski izraz za samostan – Mostir (Silba, Jadrtovac, Šćedro), Mojstirine (Orud), Mojstorovo (Šolta) i Manaštrinovo (Šolta). Autorica također donosi toponime za samostane koji su došli od riječi *abbate* iz vulgarnolatinskog – Opatija (Omišalj, Split), ali i Badija kod Korčule, čije je ime možda derivirano od kasnolatinskog *abbatia*.⁴¹¹

⁴⁰⁶ C. A. FRAZEE, 1982, 276–277.

⁴⁰⁷ I. OSTOJIĆ, 1963, 72–73.; Jeronimova su pisma važan izvor pomoću kojeg zapravo dobivamo sliku o postojanju monaštva i monaških zajednica u razdoblju kraja 4. i početka 5. stoljeća s obzirom na to kako spominje egipatske i mezopotamske monahe, jednako kao i prisutnost istih ili bar sličnih zajednica na dalmatinskim otocima, što se pak da potvrditi drugim pismom, u kojem se spominju gradnja i uzdržavanje samostana i monaha. M. ZANINOVIĆ, 1993, 141.

⁴⁰⁸ N. URODA, 2013, 113.

⁴⁰⁹ S. SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, 2007, 17.

⁴¹⁰ N. VAJS, 1982, 317.

⁴¹¹ N. VAJS, 1982, 317.

Treći toponim koji bi mogao posvjedočiti prisutnosti samostana grčka je riječ za redovnika *kalogeros*⁴¹² te je u poglavlju spomenut lokalitet Koludrov dolac na otoku Šolti.

Također, pod toponimima kao što su Remete i slične izvedenice moguće je ubicirati tragove samostana, kao što je slučaj na splitskom Zvonačacu, odnosno u Sustipanskoj uvali, gdje su prisutni toponimi Podremetin, Poremete i Pod Remete.⁴¹³

U ovome dijelu nisu spomenuti lokaliteti i toponimi koji su već spomenuti u poglavlju „Crkve“, a odnose se na lokalitete koji nose određeni hagionim i pod kojim se imenom i danas takvi mogu pronaći – Sustipanc kod Pirovca (koji još nosi toponim Mojster), Fumija, Split – Sustipan, Brač – Lovrečina, Pučišća – Sustipanska luka te Sustipanska / Stipanska / Otočić Svetog Stjepana (danas Marinkovac), Šćedro (još i Mostir).

Neizmjerne je važno napomenuti kako, baš kao i u nekim ranijim slučajevima, toponimi koji se mogu izvesti od latinske riječi za samostan ne moraju odmah označavati baš samostan. Možda dva najpoznatija primjera za to bili bi Manastirine⁴¹⁴ u Saloni, koje svakako nisu samostan, te lokalitet Srima – Prižba za koji Zlatko Gunjača navodi kako ga je još Frane Dujmović spomenuo pod imenom Manastirine ili Mostir.⁴¹⁵

4.2.1.1. Toponimi čije ime dolazi od riječi za samostan, redovnik i opat

Kao što je spomenuto, većina toponima za samostane dolazi od latinske riječi *monasterium* te se danas javljaju u sljedećim oblicima – Mostir, Mojstir, Mojster, Mojstirine, Mojstorovo, Muster i Manaštrinovo. Drugi se toponim odnosi na riječ *abbate*, odnosno opat, te su u radu donesena dva lokaliteta – Opatji stan i Opatja spila. Posljednji se odnosi na grčku riječ za redovnika, *kalogeros*, za koji je arheološki zasvjedočen jedan lokalitet – Koludrov dolac na Šolti.

⁴¹² N. VAJS, 1982, 318.

⁴¹³ A. KODRIĆ, M. MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, 2008, 107.

⁴¹⁴ Na Manastirinama se nalazi grobišna bazilika u čijoj je apsidi smješten grob mučenika. Oko te se apside nižu sarkofazi, često u dvama slojevima kako bi pokojnici bili što bliže mučeniku, a nerijetko tim ukopima izbacuju i jednostavne grobove od tegula. E. DYGGVE, 1996, 63.

⁴¹⁵ Naime, na ovome lokalitetu indicija za postojanje samostana nema, već su tu smještene dvojne jednobrodne crkve s polukružnim apsidama. Z. GUNJAČA, 2005, 10.

4.2.1.1.1. Silba – Mostir

Skok donosi toponim Mostir na otoku Silbi uz pojašnjenje kako je tu „u staro doba postojao manastir“ oko kojeg je kasnije nastalo i samo naselje Silba.⁴¹⁶

4.2.1.1.2. Jadrtovac – Mostir

U naselju Jadrtovac nedaleko od Šibenika nalazi se toponim Vruci ili Mostir pod kojim se, prema Migotti, najvjerojatnije nalaze ostaci neke starokršćanske građevine. No jedina potvrda kako bi se na ovom položaju mogli nalaziti ostaci starokršćanskog objekta kasnoantičke su spolije u mjesnoj crkvi.⁴¹⁷

Slika 41. Toponimi čije ime upućuje na postojanje samostana. Crvenom su bojom označeni svi (spomenuti) samostani čije ime dolazi od posvećivanja objekta određenome svecu ili svetici, dok su žutom bojom označeni oni toponimi čije ime potječe od latinske riječi za samostan, *monasterium* ili od grčke riječi za redovnika, *kalogeros*. Plavom je bojom označen lokalitet Ustikolina – Čelije, a zelenom je bojom označen lokalitet Šolta – Bazilija s obzirom na to kako sam toponim podsjeća na prisustvo redovnika bazilijanaca: **1.** Fumija **2.** Split – Sustipan **3.** Brač – Lovrečina **4.** Pučišća – Sustipanska luka **5.** Sustipanska /

⁴¹⁶ P. SKOK, 1950, 88.

⁴¹⁷ B. MIGOTTI, 1990, 3–4.

Stipanska / Otočić Svetoga Stjepana (Marinkovac) **6.** Šćedro – Mostir **7.** Silba – Mostir **8.** Jadrtovac – Mostir **9.** Orud – Mojstirine **10.** Šolta – Koludrov dolac **11.** Šolta – Mojstorovo **12.** Šolta – Manaštrinovo **13.** Brač – Mostir **14.** Brač – Opatja spila **15.** Brač – Opatji stan **16.** Vis – Muster **17.** Ustikolina – Ćelije **18.** Majsan **19.** Šolta – Bazilija (Google Earth, pristupljeno 25. kolovoza 2019.)

4.2.1.1.3. Orud – Mojstirine

Tonči Burić donosi podatak o postojanju toponima Mojstirine (još i Fratri) na otoku Orudu, koji se odnosi na jugoistočnu obalu otoka. Na tom se položaju naime nalaze ostaci antičkih zidova te tragovi podnice, kao i ulomci keramike, mozaika, tegula i stakla. Iako sam toponim sugerira prisutnost kakvog samostana, na ovom su položaju utvrđeni ostaci rimske vile širokog vremenskog raspona, od 1. do 4. stoljeća.⁴¹⁸

4.2.1.1.4. Šolta – Koludrov dolac

Lozić Knezović i Sočo u *Toponimiji mjesta Stomorska na otoku Šolti* donose toponim Koludrov Dolac, koji se odnosi na nekadašnji samostanski posjed.⁴¹⁹ Pritom navode Šimunovićevo tumačenje toponima koji dolazi od grčke riječi *kalogeros*, u značenju redovnik, a sam toponim potječe iz bizantskog ili čak starijeg razdoblja.⁴²⁰

4.2.1.1.5. Šolta – Mojstorovo

Na Šolti u naselju Gornje selo ponovno se nalazi toponim koji upućuje na postojanje samostana – Mojstorovo, ali i sam predio, odnosno šuma nosi ime Pod mojster ili Pod mojstir, a ime je dobila po ostacima samostana podno današnjeg groblja Gospe o Bori.⁴²¹

⁴¹⁸ T. BURIĆ, 2000b, 44.

⁴¹⁹ K. LOZIĆ KNEZOVIĆ, A. SOČO, 2011, 264.

⁴²⁰ K. LOZIĆ KNEZOVIĆ, A. SOČO, 2011, 264.

⁴²¹ M. MARASOVIĆ ALUJEVIĆ, K. LOZIĆ KNEZOVIC, 2004, 51–53.

4.2.1.1.6. Šolta – Manaštrinovo

Iznad naselja Stomorska na otoku Šolti nalazi se brijeg Manaštrinovo. Riječ je o toponimu predslavenskog, odnosno dalmatoromanskog porijekla i kao takav upućuje na postojanje samostana s obzirom na to da dolazi od latinske riječi *monasterium*. Iako arheološki nalazi postoje, na njihovoj osnovi, kao i na osnovi samog toponima, nemoguće je vremenski odrediti nastanak samostana na ovome položaju, ali sigurno je kako je riječ o jednome iz prethrvatskog razdoblja.⁴²²

4.2.1.1.7. Brač – Mostir

Toponim Mostir odnosi se položaj nedaleko od Sutivana na otoku Braču, koji upućuje na postojanje nekog samostana.⁴²³

4.2.1.1.8. Brač – Opatja spila

Nikolina Uroda donosi podatak kako se, nad već spomenutom uvalom Lovrečina, na Dupčevu brdu nalazi toponim Opatja spila, a pored tog brda nalazi se brdo Benedija.⁴²⁴ Oba toponima vjerojatno upućuju na baziliku u samoj uvali Lovrečina, za koju se pretpostavlja kako je možda i djelovala kao samostan.

4.2.1.1.9. Brač – Opatji stan

Drugi toponim na Braču nalazi se u blizini Pučišća, u blizini potoka Opatica te se odnosi na starokršćansku crkvu za koju se pretpostavlja da je ujedno i bila samostan. Dodatna je potvrda za prisutnost samostana ime susjednog područja, koje nosi ime Abacija.⁴²⁵

⁴²² K. LOZIĆ KNEZOVIĆ, A. SOČO, 2011, 264–265.; M. MARASOVIĆ ALUJEVIĆ, K. LOZIĆ KNEZOVIĆ, 2004, 30.

⁴²³ P. VEŽIĆ, 2011, 38–43.; B. MIGOTTI, 1995, 211.

⁴²⁴ N. URODA, 2013, 114.

⁴²⁵ N. URODA, 2013, 115.

4.2.1.1.10. Vis – Muster

Frane Buškariol u svojoj raspravi *Prilozi poznavanju prošlosti otoka Visa od 5. do 15. stoljeća* spominje samostan i crkvu svetoga Nikole nad Komižom koji se još spominju i pod toponimom Muster. Iako je ovaj toponim zasad nesiguran, moguće je kako je i na ovome položaju bila crkva koja je prethodila današnjoj crkvi svetoga Nikole.⁴²⁶

4.2.2. Ostali toponimi

U ovome su dijelu rada izneseni, uvjetno rečeno, nekarakteristični toponimi pod kojima su prisutni starokršćanski samostani. Oni se odnose na sljedeće lokalitete: Ustikolina – Čelije, otočić Majsan u Pelješkom kanalu te Bazilija na Šolti.

4.2.2.1. Ustikolina – Čelije

Desetak kilometara od Foče nalazi se položaj Čelije u naselju Ustikolina, gdje je na rimskome naselju i nekropoli ubicirana starokršćanska crkva. Riječ je o trobrodnoj crkvi s polukružnom apsidom, a istočno od začelja pronađena je i grobnica na svod. Chevalier donosi podatak o postojanju tradicije među lokalnim stanovništvom o postojanju samostana na ovome položaju. Autorica navodi kako je objekt teško datirati, ali pretpostavlja kako je riječ o razdoblju 5. i 6. stoljeća.⁴²⁷

Samo ime Čelije moglo bi upućivati na postojanje samostana s obzirom na arhitekturu samostana. Naime, malo je poznatih starokršćanskih samostana u rimskoj provinciji Dalmaciji te jedini pretpostavljeni od kojeg su sačuvane arhitektonske jedinice jest samostan na otočiću Majsanu u Pelješkom kanalu, u kojem se nalaze prostorije za spavanje, kupaonica, kuhinja itd.

⁴²⁶ F. BUŠKARIOL, 1999, 241.; Isti toponim spominje i Branko Kirigin te navodi kako on upućuje na mogućnost da su ga osnovali benediktinci u 9. stoljeću s obzirom na to da starokršćanskih ili ranosrednjovjekovnih nalaza zapravo nema. B. KIRIGIN, 1998, 434.

⁴²⁷ P. CHEVALIER, 1995, 380.

4.2.2.2. Majsan

U Pelješkom kanalu, u uvali Lučica na zapadnoj strani otoka, znakovitog imena Majsan⁴²⁸ smjestilo se naselje iz rimskog doba, koje se u doba kasne antike „preobrazilo“ u starokršćansku memoriju i groblje.⁴²⁹

Istraživanja na ovome položaju provedena su od 1962. do 1968. godine, kada je utvrđeno kako je većina objekata nastala u rimsko doba, a tek se kasnije uređuje starokršćanska memorija, i to u samome središtu naseobine, čime je zapravo ujedno uvjetovala podjelu i organizaciju prostorija.⁴³⁰ Sam se sklop sastoji od – osim spomenute memorije – hodnika, središnjeg dvorišta oko kojeg su nanizane prostorije, kuhinje, kupaonice s hipokaustom te cisternom, ali jednako su tako i kraj spomenutih prostorija nadozidane prostorije poljoprivrednog karaktera.⁴³¹ Nadalje, sama je naseobina bila osigurana dvjema kulama na sjevernoj strani te jednom trouglom kulom sa zapadne strane.⁴³²

U kasnoj antici središtem postaje spomenuta starokršćanska memorija, za koju se smatra kako je u njoj sahranjen solinski biskup Maksimus I., čije bi ime pak bilo eponim za cijeli otok. Naime, u istoj su memoriji smještena dva groba u smjeru istok – zapad, od kojih se jedan nalazi u središtu memorije, između četiriju pilona, a drugi u južnome dijelu prostorije.⁴³³

Cvito Fisković navodi kako se na Majsanu razvio starokršćanski samostan s obrambenim kulama i tu pretpostavku dodatno potvrđuje postojanjem groblja nadomak memorije, gdje su se ukapali kršćani kako bi bili bliže biskupu Maksimu.⁴³⁴

4.2.2.3. Šolta – Bazilija

Riječ je o lokalitetu smještenom između Donjeg i Srednjeg sela na otoku Šolti, gdje se nalaze ostaci kakvoga objekta. Također, na istome su položaju pronađeni starokršćanski

⁴²⁸ Igor Fisković donosi kako se Majsan ranije zvao još i Satmaks, Sutmakač itd. I. FISKOVIĆ, 1972, 17.

⁴²⁹ C. FISKOVIĆ, 1984, 5–7.

⁴³⁰ C. FISKOVIĆ, 1983, 65.

⁴³¹ C. FISKOVIĆ, 1984, 7–10.; C. FISKOVIĆ, 1983, 66–67.

⁴³² C. FISKOVIĆ, 1984, 8.

⁴³³ C. FISKOVIĆ, 1983, 70.

⁴³⁴ C. FISKOVIĆ, 1983, 71–74.

sarkofazi. Migotti iz ovih činjenica, ali i samoga toponima Bazilija, koji bi se mogao odnositi na redovnike bazilijance, izvodi kako bi to mogao biti još jedan starokršćanski lokalitet.⁴³⁵

⁴³⁵ B. MIGOTTI, 1990, 42.

4.3. Utvrde

Jedan je od procesa koji je obilježio razdoblje kasne antike i proces kastrizacije s kojim je došlo do toga da je antičkim gradovima počela jačati obrambena uloga. Taj je proces osobit značaj dobio za vrijeme rekonkviste bizantskoga cara Justinijana I., koji je nakon pobjede u Bizantsko-gotskom ratu započeo gradnju *castruma* na istočnoj obali Jadrana, što je, dakako, uključivalo i obalu i otoke.⁴³⁶

Najveći broj ovih utvrda, odnosno *castruma*, nastao je nakon što je Bizant pod vodstvom cara Justinijana potjerao Istočne Gote s ovih područja. Tom je pobjedom Dalmacija došla pod vlast Bizanta, čime počinje proces gradnje utvrda po otocima i obali kako bi se očuvao interes na Zapadu. Međusobno su vizualno komunicirale pomoću signalizacije.⁴³⁷

U zadnje se vrijeme ove teme dotaknuo i Miroslav Katić, koji na svojevrsan način kritizira pripisivanje utvrda nastalih u kasnoj antici Justinijanovoj rekonkvisti i formiranju *limesa*. Upravo u članku *The Late Antique Town on the Eastern Adriatic Coast* opisuje kako su se gradovi počeli utvrđivati još u 4. stoljeću, a sam se proces nastavio i tijekom 5. stoljeća, kada je Teodozijevim kodeksom (*Codex Theodosianus*) propisano da svi građani moraju sudjelovati u gradnji zidina, ali i da moraju osigurati materijal. Također, navodi kako su se i u unutrašnjosti provincije Dalmacije počele graditi utvrde na uzvišenim područjima, a često i na prapovijesnim mjestima, kako bi branile naselja u nizini, jednako kao i za kontrolu rimskih cesta što su vodile iz gradova.⁴³⁸ Car Justinijan I. svakako je dao graditi utvrde na istočnoj obali Jadrana kako bi osigurao promet između Zapada i Istoka, ali i kako bi štitio gradove, naselja i crkve.⁴³⁹

Što se tiče toponimije, Mate Suić u ovome kontekstu također naglašava važnost toponomastike jer se u većini *castruma* mogu prepoznati uzvišeni položaji, a to bi

⁴³⁶ M. SUIĆ, 2003, 356–357.

⁴³⁷ P. VEŽIĆ, 2005, 125.

⁴³⁸ M. KATIĆ, 2003, 450.; Utvrde koje su zasigurno sagrađene za kontrolu putova jesu Gradina iznad Kukuzovca i lokalitet Gradac kod Ošlja, od kojih je prva kontrolirala promet koji je išao cestom Salona – Decimin – Osinium te je ujedno imala pogled na Sinjsko polje, jednako kao što je imala i vizualnu komunikaciju sa sinjskom utvrdom, utvrdom Grbuša (Decimin), Markezinom gredom i Tilurijem. Utvrda na položaju Gradac kod Ošlja pak je kontrolirala put koji je išao cestom Narona – Stagnum te je ujedno imala i vizualnu komunikaciju s utvrdama Stari grad nad Stonom te Humac iznad Hodilja. M. KATIĆ, 2018, 264–265.; J. BARAKA PERICA, N. GRBIĆ, 2019, 168–169.

⁴³⁹ M. KATIĆ, 2003, 451.; M. KATIĆ, 525.

prvenstveno bili toponimi Straža i slične izvedenice koje su možda u hrvatski jezik došle iz latinskog *vigilia*.⁴⁴⁰ Popis toponima s imenom Straža i sličnim izvedenicama donio je Badurina u radu *Bizantski plovni put po vanjskom rubu sjevernih jadranskih otoka*.⁴⁴¹ Petar Šimunović za bizantske *castrume* koji nose ime Košljun i slične izvedenice navodi kako dolaze od dalmatske riječi *castellione*, koja je pak došla od latinske riječi *castellu*, u značenju gradac, tvrđalj. Od *castellione* u Košljun i slične izvedenice došlo je tako da se u 8. stoljeću romansko /ã/ zamijenilo dalmatskim /õ/.⁴⁴² Valja spomenuti kako su za *castrume* karakteristični toponimi Kaštel, Gradina, Košljun, Straža i dr.⁴⁴³

U ovome su dijelu rada iznesene samo utvrde unutar čijih se zidina nalaze i starokršćanske crkve te koje su ime dobile prema određenome svecu ili svetici ili pak karakterističnom toponimu Gradina pa su tako spomenuti sljedeći lokaliteti: Barbat – Sveti Kuzma i Damjan na Rabu, Sveta Trojica u Šibuljinama kod Tribnja, Pag – Svetojanj, dvije utvrde sveti Juraj na otoku Pagu, Sveti Petar u Makarskoj i Gradina na Osinju.

Utvrda s toponimima Gradina, izvedenicom od riječi *castellione* ili izvedenicom od riječi Straža svakako ima više, no unutar njihovih zidina ne nalaze se starokršćanske crkve te će upravo iz tog razloga biti izostavljene iz ovoga dijela rada, ali radi stvaranja neke opće slike o njihovu položaju svakako valja spomenuti utvrdu Kaštelina na Rabu⁴⁴⁴, utvrdu

⁴⁴⁰ M. SUIĆ, 1995, 144.

⁴⁴¹ Vela Straža iznad Grohota na Šolti, Straža na Žirju, Stražišće kod Šibenika, Stražica iznad Vrulje na Kornatu, Stražica kod Salija na Dugom otoku, Vela Straža nad Žmanom (Dugi otok), Straža kod Žmana i Dugog rata na Dugom otoku, Straža na Pašmanu, Straža iznad Kalija i Kukljice na Ugljanu, Straža iznad Lukorana na Ugljanu, Stražica na sjevernome dijelu Ugljana, dvije Straže na Ižu Velom, Straža na Molatu, Straža na Istu, Straža na Škardi, Straža na Viru, rt Straško kod Novalje, Vela Straža na Iloviku, Stražica iznad Barbata na Rabu, Straža i rt Stražica na Prviću kod Senja, Stražica kod Baške, istočno od Vrbniku, južno od Punata i kod Gorica na Krku, Vela Straža istočno od Osora na Cresu, rt Straža na otoku Unije, rt Straža i Vela Straža na Srkanu Velom. A. BADURINA, 1992, 7.

⁴⁴² P. ŠIMUNOVIĆ, 1986, 63.; N. VAJS, 1982, 312.

⁴⁴³ Anđelko Badurina donosi čitav niz lokaliteta koji nose ime Straža i slične izvedenice (Vela Straža, Stražica) kao naziv za one lokalitete koji su nastali na većoj visini. A. BADURINA, 1992, 7.; Prilikom ubiciranja kakvog *castruma* također valja biti oprezan s obzirom na prisutnost toponima novijeg postanja kao što su Kaštelic, Kaštelina i drugi. N. VAJS, 1982, 312.

⁴⁴⁴ Iako se isprva smatralo kako se unutar utvrde Kaštelina na Rabu nalazi starokršćanska crkva, kasnijim su istraživanjima ova nagađanja o njenom postojanju opovrgnuta te tako Jurković i Marić iznose pretpostavku kako je na ovome položaju najvjerojatnije postojala antička vila rustika koja je kasnije fortificirana. Ž. TOMIČIĆ, 1990b, 32-33.; M. JURKOVIĆ, I. MARIĆ, 2005, 264-266.; M. JURKOVIĆ ET AL., 2012, 10-13.

Gradina iznad Donje Prizne⁴⁴⁵, utvrdu na Rtu Gradina u Modriću⁴⁴⁶, utvrdu Gradina na Vrgadi⁴⁴⁷, utvrdu Toreta na otoku Kornatu⁴⁴⁸, utvrdu Gradina na Žirju⁴⁴⁹, Kaštilac u Gornjem selu na Šolti⁴⁵⁰, Stražarnicu na Majsanu⁴⁵¹ te Kaštil na Palagruži.⁴⁵² Autorica rada među njih bi svrstala i lokalitet Košljun nasuprot Starog grada Paga, gdje se nalazi jednobrodna i jednoapsidalna crkva svete Lucije, a moguće i ostatci *castruma*, sudeći prema samome nazivu Košljun.⁴⁵³

4.3.1. Rab – Barbat – Sveti Kuzma i Damjan

Na Rabu, na brdu svetog Damjana na početku Barbata, smjestio se još jedan ranobizantski *castrum* unutar kojeg se nalazi crkva svetog Kuzme i Damjana. Sam je *castrum* nepravilnog trokutastog oblika te su njegove zidine u pojedinim dijelovima bile kasnije nadograđene suhozidnom gradnjom, ali su jednako tako primijećeni i dodatni zidovi s unutrašnje strane. Izuzev starokršćanske crkve, unutar *castruma* prepoznate su i druge

⁴⁴⁵ Utvrda na Gradini je bila sagrađena kako bi kontrolirala plovidbeni put velebitskog podgorja te je ujedno imala i vizualnu komunikaciju sa utvrdom na Svetojanju na Pagu. Ž. TOMIČIĆ, 1990a, 143-144.; R. JURIC, I. ŠKORO, 2017, 132.

⁴⁴⁶ Tu su vidljivi ostaci pravokutne utvrde s pet obrambenih kula na kutovima, ali i u samome međuprostoru. Također su vidljivi i ostaci manjih pravokutnih prostorija, ali i objekt kružnog oblika, možda bunara. M. DUBOLNIĆ, 2007, 38-39.; Ž. TOMIČIĆ, 1990., 141-142.

⁴⁴⁷ Na brežuljku nad uvalom Pržina gdje se gradi i starokršćanska crkva svetog Andrije, gradi se i ranobizantska utvrda u svrhu nadzora ulaza u Pašmanski kanal. M. DOMIJAN, 1983, 123.; S. SORIĆ, 2010, 71.

⁴⁴⁸ Utvrda Toreta smjestila na istoimenome brdu te je najvjerojatnije sagrađena u isto vrijeme kada i starokršćanska crkva svete Marije. T. FABIJANIĆ, I. RADIĆ ROSSI, M. MENĐUŠIĆ, 2013, 404-405.

⁴⁴⁹ Na Žirju se zapravo nalaze dvije ranobizantske utvrde – Gradina i Gustjerna. Utvrda Gradina nepravilnog je poligonalnog oblika. Smještena je na jugoistočnome dijelu otoka te je vizualno komunicirala s utvrdom na Gustjerni, koja je kontrolirala promet od rta Ploče do Kornata. Z. GUNJAČA, 1980, 133.; E. PODRUG, J. JOVIĆ, Ž. KRNČEVIĆ, 2016, 63.

⁴⁵⁰ Ova se kasnoantička utvrda nalazi na lokalitetu Starine, sjeverno od naselja Gornje selo na otoku Šolti, gdje je istraživanjima utvrđeno kako je kasnoantička utvrda očuvana u visini do prvog kata, a kasnije su joj još dodane dvije kule. T. MARASOVIĆ, K. MARASOVIĆ, 2012, 222–231.

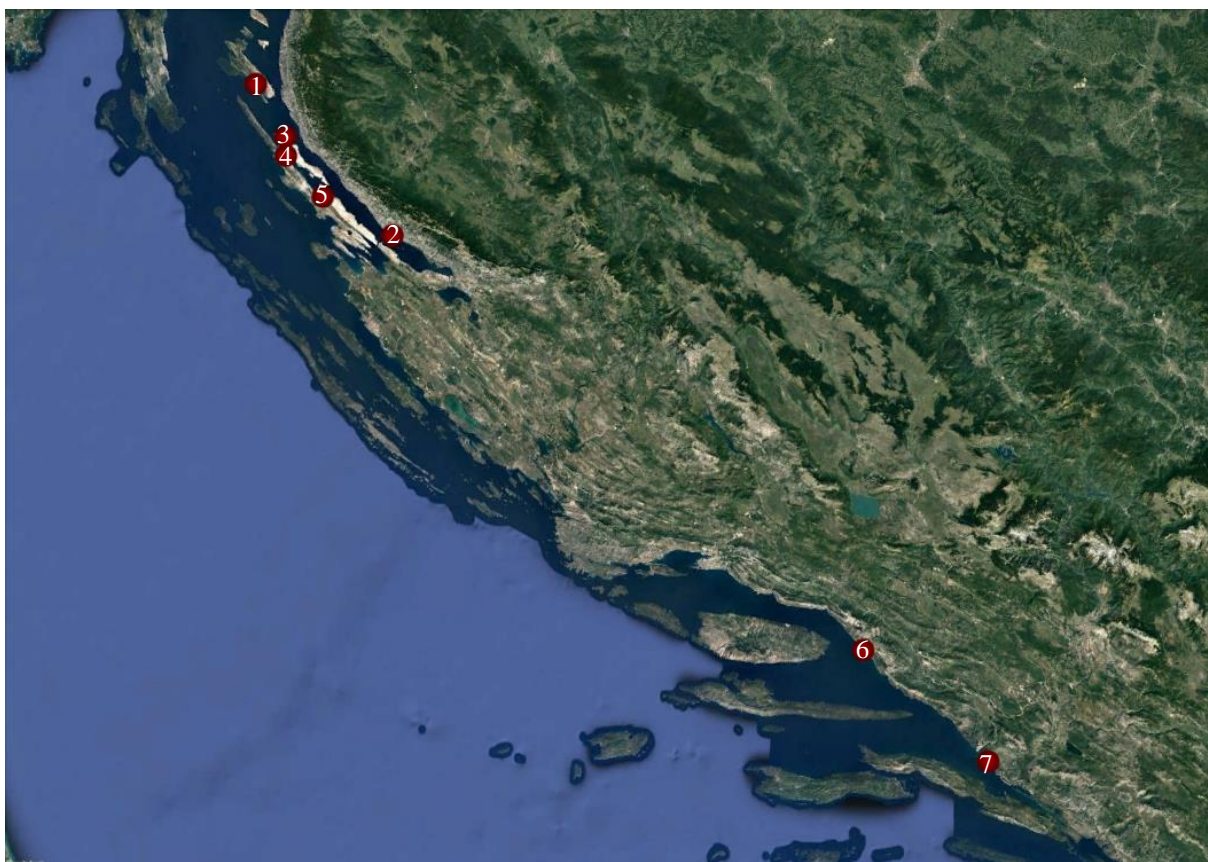
⁴⁵¹ Položaj Stražarnica odnosi se na vrh brda za koje je Cvito Fisković držao kako je riječ o kakvoj ilirskoj utvrdi. To je jedini spomen i opis ovog toponima. C. FSKOVIĆ, 1981, 141.

⁴⁵² Taj bi toponim mogao upućivati na prisutnost nekakve bizantske utvrde, ali jednako tako, isti toponim može označavati i srednjovjekovnu utvrdu iz 17. stoljeća kojoj danas nema tragova. B. KIRIGIN, 1998, 437.

⁴⁵³ P. VEŽIĆ, 2005, 124.; E. HILJE, 2011, 180.

prostorije na kojima su u nekim slučajevima bili uočeni i utori za grede za kat, kao što je slučaj i na utvrđi Gradina na otoku Žirju. Za većinu tih prostorija funkcija još ostaje nerazjašnjena te se tek za neke može govoriti kako je riječ o kulama ili čak stambenim ili skladišnim prostorima.⁴⁵⁴

Spomenuta crkva svetog Kuzme i Damjana nalazi se u samome središtu utvrde te je riječ o jednobrodnoj crkvi s polukružnom apsidom. Njezin je točan izgled teško rekonstruirati jer je u jednom trenu bila zapuštena, da bi se obnovila u srednjem vijeku, odnosno njezin se izgled smanjio. Domijan iznosi njezinu dataciju u sredinu 6. stoljeća i svrstava ju među ranobizantske crkve.⁴⁵⁵

Slika 42. Utvrde: 1. Rab – Barbat – Sveti Kuzma i Damjan **2.** Tribanj – Šibuljine – Sveta Trojica **3.** Pag – Svetojanj **4.** Pag – Caska – Sveti Juraj **5.** Pag – Sveti Juraj **6.** Makarska – Sveti Petar **7.** Osinj – Gradina (Google Earth, pristupljeno 13. listopada 2019.)

⁴⁵⁴ M. DOMIJAN, 1992, 330.; M. DOMIJAN, 2007, 236–240.; M. JURKOVIĆ, T. TURKOVIĆ, 2012, 18–31.

⁴⁵⁵ M. DOMIJAN, 1992, 340.; M. DOMIJAN, 2007; 241–243.; M. JURKOVIĆ, T. TURKOVIĆ, 2012, 22–23.

4.3.2. Tribanj – Šibuljine – Sveta Trojica

Castrum Sveta Trojica utvrda je nepravilnog pravokutnog tlocrta koja je nastala na obroncima prapovijesnog naselja Gradina, oko 15 kilometara sjeverozapadno od Gradine u zaseoku Modrić, a sjeverozapadno od Starigrada – Paklenica. Riječ je o položaju koji je naseljavan od prapovijesti sve do kasne antike, a možda i kroz čitav srednji vijek. S vanjske strane zidova *castruma* uočeni su ostaci kvadratnih kula. Sam je lokalitet ime dobio po jednobrodnoj crkvi sv. Trojice, koja se nalazi unutar zidina *castruma*.⁴⁵⁶

Ova je utvrda komunicirala s utverdama na Modriću i Rtu Ljubljana te je imala pregled na akvatorij Velebitskog kanala.⁴⁵⁷ Uglešić donosi kako je crkva nastala u isto vrijeme kada i *castrum*, odnosno u 6. stoljeću.⁴⁵⁸

4.3.3. Pag – Svetojanj

Nedaleko od Stare Novalje na otoku Pagu nalazi se poluotok **Svetojanj**⁴⁵⁹ sa svojim uvalama Veli Svetojanj i Mali Svetojanj.⁴⁶⁰ Sama imena poluotoka i uvala upućuju na postojanje crkve posvećene svetoj Agnezi (*sancta Agnes*), odnosno Janji.⁴⁶¹

Željko Tomičić tu je prepoznao ostatke utvrde iz vremena bizantske prisutnosti na Jadranu, konkretnije iz same sredine 6. stoljeća, za Justinijanove rekonkviste, a na samome vrhu poluotoka uočio je obrise crkve pravokutnoga tlocrta.⁴⁶²

Važno je spomenuti kako je utvrda Gradina iznad Donje Prizne vizualno komunicirala s *castrumom* Svetojanj na istoimenom poluotoku na otoku Pagu. Ovaj ranobizantski *castrum* smješten je kod Rta Glavine, a pretpostavlja se kako je u granicama

⁴⁵⁶ M. DUBOLNIĆ, 2007, 39–40.; Ž. TOMIČIĆ, 1990., 142–143.; R. JURIĆ, I. ŠKORO, 2017, 134.

⁴⁵⁷ Ž. TOMIČIĆ, 1990a, 142–143.; M. DUBOLNIĆ, 2007, 39–40.

⁴⁵⁸ A. UGLEŠIĆ, 2002, 50.

⁴⁵⁹ Još i Sutojanj, Svetojašnica, Sutojađnica. Ž. TOMIČIĆ, 1990, 144. Inače, sveta Agneza bila je trinaestogodišnja djevojka koja je odbila udati se za sina rimskog prefekta te je zbog te odluke bila javno osramoćena – prvo je bila razodjevena u javnoj kući, na što joj je uslijed molitve narasla kosa i bila je odjevena u bijele halje, a potom su je poželjeli spaliti, na što ostane neozlijeđena, kako bi joj naposljetku glava bila odrubljena. A. BADURINA, 1979, 105.

⁴⁶⁰ Ž. TOMIČIĆ, 1995, 291–292.

⁴⁶¹ Ž. TOMIČIĆ, 1995, 302.

⁴⁶² Ž. TOMIČIĆ, 1995, 295–297.

castruma bila smještena i crkva koja je *castrumu* i dala ime, posvećena svetoj Agnezi ili Janji. Unutar samog castruma Svetojanj uočeni su kvadratni tlocrti nastambi, kula, kao i cisterne.⁴⁶³

4.3.4. Pag – Caska – Sveti Juraj

Iznad Caske na otoku Pagu smještena je kasnoantička, odnosno ranobizantska utvrda na brežuljku svetog Jurja, za koju se vjeruje kako je isprva bila „akropolskog karaktera“, ali svakako za obranu i zaštitu antičke *Cisse*. Stradala je u požaru u drugoj polovici 4. stoljeća, ali obnovili su je Istočni Goti. Ponovno stradava 1203. godine u sukobima između Zadra i Raba te od nje ostaje sačuvana samo crkva.⁴⁶⁴

Ivo Petricioli spominje crkvu svetog Jurja nad Caskom, za koju još 1952. godine navodi kako je bila u dobrom stanju te kako je smještena unutar zidova fortifikacije, točnije u njezinu istočnom dijelu. Iako je isprva smatrana srednjovjekovnom, odnosno ranoromaničkom, nalaz starokršćanskog imposta, ali i bizantskog zlatnika autora navodi na mišljenje kako je ova crkva nastala nad ranijom, starokršćanskom.⁴⁶⁵

Krešimir Regan nastanak ove utvrde smješta u razdoblje cara Justinijana, odnosno u 6. stoljeće, te spominje kako je imala vizualnu komunikaciju s ostalim utverdama na Pagu – sv. Juraj iznad Paga, Košljun i Svetojanj, ali i kako je imala pogled prema Rabu i Lošinju, jednako kao i prema Velebitu.⁴⁶⁶

4.3.5. Pag – Sveti Juraj

Ivo Petricioli navodi kako je crkva svetog Jurja nad Pagom bila jednobrodna crkva s potkovastom apsidom, ali smješta ju među predromaničke i ranoromaničke crkve. Također donosi kako se oko crkve nalazio i ogradni zid, ali ga ne pripisuje ostacima fortifikacijske arhitekture.⁴⁶⁷

⁴⁶³ Ž. TOMIČIĆ, 1990a, 144–145.; Ž. TOMIČIĆ, 2014, 90–91.

⁴⁶⁴ K. REGAN, 2002, 141–143.

⁴⁶⁵ I. PETRICIOLI, 1952, 106–108.

⁴⁶⁶ K. REGAN, 2002, 147.

⁴⁶⁷ I. PETRICIOLI, 1952, 106.

Tomičić pak donosi kako se na položaju Sveti Juraj nad gradom Pagom nalaze ostaci kontrafora i tlocrta utvrde, čija je uloga bila zaštita Paških vrata i zaljeva, kao i kontrola prometa Podvelebitskog kanala. Utvrda je smještena na kamenom platou te su njezini ostaci slabo ušćuvani, no ipak se daju razaznati kvadratna kula, kao i kvadratni i pravokutni ostaci objekata unutar same kule. Tomičić utvrdu smješta u razdoblje 6. stoljeća, dok za spomenutu crkvu pretpostavlja kako je mogla nastati u isto vrijeme kada i sam *castrum*, a u prilog tome išla bi činjenica što upravo u razdoblju Justinijanove rekonkviste i uspostavljanja limesa na istočnoj jadranskoj obali nastaje najveći broj crkava unutar utvrda.⁴⁶⁸

4.3.6. Makarska – Sveti Petar

Na već spomenutom makarskom poluotoku značajna imena Sveti Petar prisutnost ostataka arhitekture i sitnih nalaza potvrđuju postojanje bizantske utvrde u funkciji obrane *Muccuruma*, odnosno Makarske. Izuzev utvrde, arheološkim istraživanjima 1992. godine utvrđeni su ostaci starokršćanske crkve na temelju otkrića ranije apside crkve, ulomaka antičkog sarkofaga te starokršćanskog pluteja pregrade oltara. Vučić iznosi dataciju utvrde u 6. stoljeće.⁴⁶⁹

4.3.7. Osinj – Gradina

Na ušću rukavca tzv. Male Neretve na položaju Gradina na otočiću Osinj smještena je kasnoantička utvrda pravokutna tlocrta s četverokutnim kulama na istočnoj strani. Jasna Jeličić – Radonić iznosi podatke kako su unutar samoga tlocrta utvrde pronađeni ostaci više građevina, između ostaloga i jednobrodna starokršćanska crkva s narteksom i bočnim prostorijama.⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Ž. TOMIČIĆ, 1990b, 30–1.

⁴⁶⁹ J. VUČIĆ, 2012, 25–26.

⁴⁷⁰ J. JELIČIĆ-RADONIĆ, 1995, 147–149.

4.4. Groblja

Smrt je u religioznim tumačenjima prijelaz između dvaju oblika postojanja, zemaljskog i zagrobnog, pa tako različite religije različito interpretiraju smrt – od zagrobnog ništavila do samog čina oslobođenja iz tijela kao materijalnog zatvora. Sam doživljaj smrti čovjek je nastojao osmisliti vjerom u zagrobni život i pogrebnim obredima kako bi smrt postala prihvatljivija kako pojedincu tako i zajednici.

U kršćanskoj je eshatologiji smrt prva od četiriju posljednjih stvari, a slijede ju sud, raj i pakao. U Novom zavjetu smrt je moć koja ovaj život dokrajčuje i prenosi u neko stanje potpune nemoći i ništavilo zato što privremeno ili zauvijek dijeli od Boga Stvoritelja. Ona se shvaća kao potpuni kraj s tijelom povezane egzistencije čovjeka, što je vidljivo u raspadanju tijela. Isus i apostoli uskrsnućem su produžili život pokojnika, ali nisu dokinuli smrtnost. Ovo se znamenje ispunjava u uskrsnuću Isusa Krista, koje povezuje moć smrti kao ograničenu i svladanu stvarateljskom snagom Božjom. Kršćanska je vjera nadvladavanje tjeskobe pred smrću jer se njome stječe sigurnost uskrsnuća, što se događa snagom Božjom koja se objavila uskrsnućem Isusa Krista.⁴⁷¹

Prema kršćanskome stajalištu, smrt nije konačan rastanak, već označava dobivanje novog tijela, nije važna toliko koliko je važno jedinstvo osobe s Kristom. Smrt i umiranje predstavljaju kraj procesa koji započinje začecem.⁴⁷² Smrt također predstavlja kaznu za istočni grijeh, čin u kojem se duša odvaja od tijela. Prema kršćanskim shvaćanjima o smrti kao kazni za sve ljude zbog Adama i Eve jedan je od pojavnih oblika gnostičke ideje o tijelu kao grobnici duše, odnosno da je duša kažnjena time što se nalazi u grešnoj materijalnosti tijela. Potreba za isticanjem oslobađanja božanske duše od tamnice vodi ka izgradnji teorije o smrti kao nužnom uvjetu za uskrsnuće pomoću koje ona napušta tjelesnost.⁴⁷³ Smrt Isusa Krista označava način otkupljenja grijeha, a sama grešnost predstavlja odvajanje od Boga, odnosno smrt. Kristova smrt za sobom vuče vjeru u uskrsnuće jer je time Bog obranio Isusa.⁴⁷⁴

Kršćani naime vjeruju kako Bog stvara duše koje nadživljavaju smrt te će se, uvjetno rečeno, njihovo tijelo pridružiti duši nakon uskrsnuća. Kod kršćana postoje dva zagrobna stanja, a to su raj i pakao, dok se kod katolika javlja i čistilište. Katolici i pravoslavci smatraju

⁴⁷¹ PRAKTIČNI BIBLIJSKI LEKSIKON, 1997, 383.

⁴⁷² S. JAMBREK, 2007, 363.

⁴⁷³ O. MANDIĆ, 1969, 451–452.

⁴⁷⁴ H. MARSHALL, 2009, 328–330.

kako su pakao i raj uvjetovani Božjom milošću te moralnim ponašanjem pojedinca za života.⁴⁷⁵

Pogrebni obredi u kršćanstvu djelomično su preuzeti od određenih kultura i civilizacija, pretežito mediteranskog kruga, pa se tako prakticira inhumacija, dok je incineracija dopuštena, kao i žalovanje i naricanje. U središtu je kršćanskog pogreba i bogoslužje, kojim se izražava kršćanski stav prema smrti i uskrsnuću.⁴⁷⁶

Posljednja počivališta prvih zajednica kršćana na prostoru rimske provincije Dalmacije i dalje su tiha te su jako slabo poznata, izuzev ceterijalnih kompleksa u Saloni – Marusinac, Manastirine i Kapljuč, dok se za položaj Crikvine u Ropotinama i dalje pretpostavlja.⁴⁷⁷ Također valja spomenuti kako je jedan od najučestalijih i najkarakterističnijih tipova grobova u kasnoj antici grobnica na svod.⁴⁷⁸

S druge strane, tema je grobnica na svod u literaturi jako slabo obrađivana, uglavnom se spominje njihovo kasnoantičko porijeklo te kako se povremeno mogu pronaći unutar ili u blizini starokršćanskih crkava.⁴⁷⁹ Ivanka Miličević-Capek donosi neke bitne karakteristike grobnica na svod te tako navodi kako su grobnice na svod koristili i pogani i kršćani, ali su se u „kršćansko doba“ više gradile grobnice s bačvastim svodom, iako ima i onih s pločom. Nadalje, iste su građene od tesanog kamenoga, dok je svod bio izveden od sedre, a mnoge su i ožbukane s unutrašnje strane. Pokojnici bi unutar grobnice bili položeni na zemlju, a nerijetko su pronađeni i ležajevi (kline).⁴⁸⁰

Nerijetke su i situacije gdje su sakralni objekti nastajali nad ovakvim tipom grobnica, kao što je slučaj na lokalitetima Trbounje – Crkvina u Hrvatskoj te Rivine – Crkvina, Varošluk – Turbe i Vitina – Doci u Bosni i Hercegovini. Točan razlog zašto su se crkve gradile nad posljednjim počivalištima još je nesiguran te se iz tog običaja možda mogu izvući poveznice s gradnjom crkava nad grobovima mučenika, no vjerojatnije je kako su nastajale i nad grobovima privilegiranih osoba, kao što su investitor ili nad pripadnikom klera.⁴⁸¹

Na temu nadsvodjenih grobova osvrnuo se i Nenad Cambi, koji navodi kako upravo ovaj tip grobova potječe iz Salone, iako nastaju još u pogansko doba, ali su ga s vremenom

⁴⁷⁵ OPĆI RELIGIJSKI LEKSIKON, 2002, 1039.

⁴⁷⁶ OPĆI RELIGIJSKI LEKSIKON, 2002, 723.

⁴⁷⁷ E. MARIN, 1994, 46.

⁴⁷⁸ E. BUJAK, A. LEPIĆ, 2014, 200.

⁴⁷⁹ I. MILIČEVIĆ-CAPEK, 2009, 223.; E. BUJAK, A. LEPIĆ, 2014, 207.

⁴⁸⁰ I. MILIČEVIĆ-CAPEK, 2009, 223.

⁴⁸¹ J. BARAKA PERICA, M. RAŠIĆ, 2018, 235–236.

preuzeli i kršćani. Ovakav se način ukapanja pokojnika također može vezati uz ritoz inhumacije, koji je zahvatio Rimsko Carstvo od kraja 2. i početka 3. stoljeća. Također, isprva su takve grobnice bile poklopljene debelim kamenim pločama, dok ih kasnije zamjenjuje bačvasti svod s naknadno dodanim otvorom na pročelju.⁴⁸²

Također, neizbježno je spomenuti kako se upravo u kasnoj antici velik broj posljednjih poćivališta u vidu mauzoleja poćinje graditi u samoj blizini prostora za život, a to su uglavnom vile. Sličan se proces poćinje odvijati i na grobljima, ali s ciljem ukapanja što bliže mućeniku i/ili svecu.⁴⁸³

4.4.1. Toponimi koji upućuju na postojanje groblja

Što se tiče toponimije, Nada Vajs donosi kako se često toponimi Cimiter, Čimatorij i Šematorij odnose na groblja, a sami toponimi dolaze od latinske riječi *coemeterium*.⁴⁸⁴ Očekivano je kako će se u neposrednoj blizini crkava nalaziti grobovi, stoga se u ovom dijelu rada iznose takvi, uglavnom već spomenuti lokaliteti na kojima su oni pronađeni.

Upravo zbog otežane mogućnosti razlikovanja poganskih, odnosno kršćanskih grobnica, izneseni su samo oni lokaliteti koji su sigurno kršćanskoga karaktera.

4.4.1.1. Senj – Cimiter

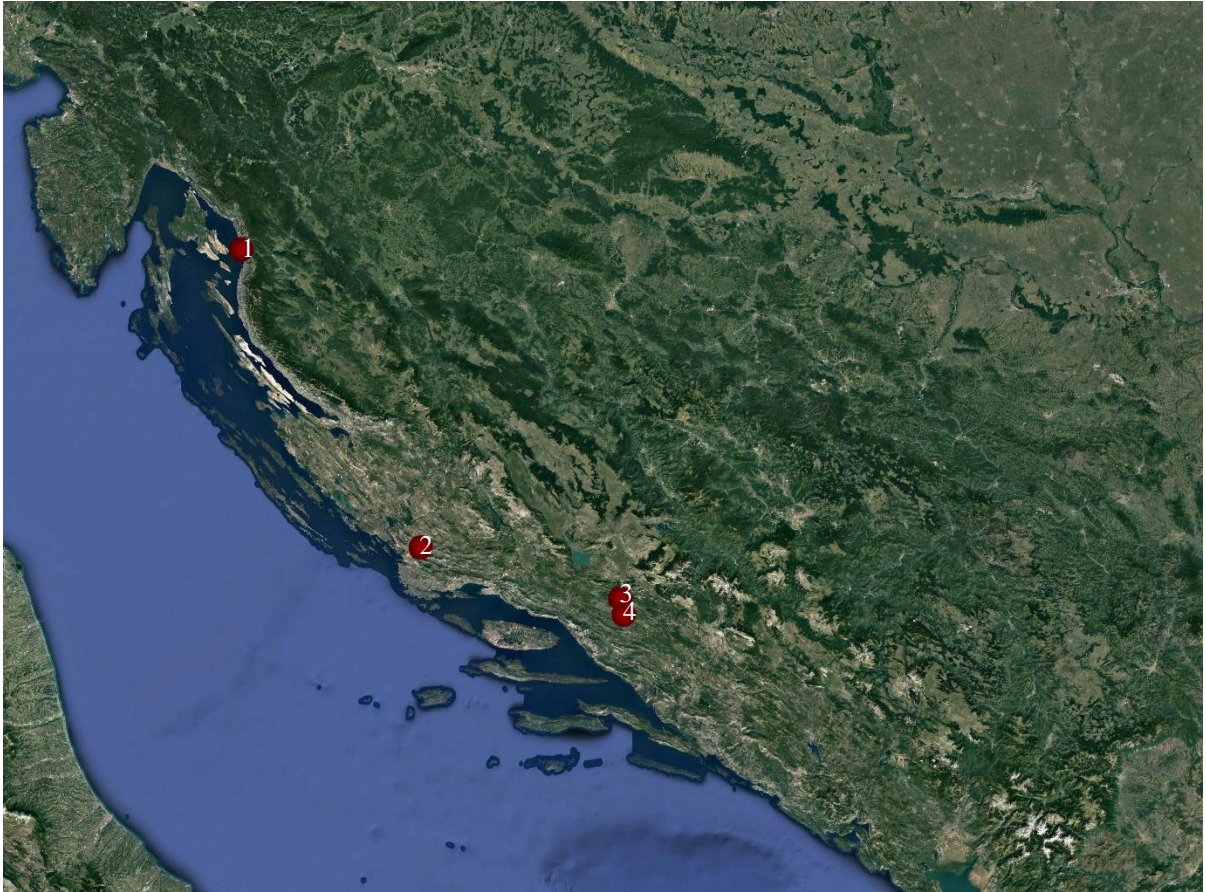
Na glavnom gradskom trgu značajnog imena Cimiter, na kojem se ujedno nalazi i senjska katedrala svete Marije, arheološkim je istraživanjima pod vodstvom Ante Glavičića došlo i do pretpostavke o postojanju groblja prvih kršćana u antičkoj Senji. Još je Ranko Starac arheološkim istraživanjima 1993. godine došao do otkrića ostataka antičke arhitekture te sitnih nalaza, ali i plitko položenih kasnoantičkih, kasnosrednjovjekovnih i novovjekovnih grobova, što pokazuje kontinuitet ukapanja na Trgu Cimiter.⁴⁸⁵

⁴⁸² N. CAMBI, A. GAMULIN, S. TONKOVIĆ, 1999, 45.

⁴⁸³ J. GRIESBACH, 2003, 257–258.

⁴⁸⁴ N. VAJS, 1982, 316.

⁴⁸⁵ B. LJUBOVIĆ, D. MARTINOV, 2015. – 2016, 201.; A. GLAVIČIĆ, 2003, 26.

Slika 43. Groblja: 1. Senj – Cimiter 2. Danilo – Šematorij 3. Gorica – Šamatorij 4. Vinjani – Grebine (Google Earth, pristupljeno 26. kolovoza 2019.)

4.4.1.2. Danilo – Šematorij

Toponim Šematorij odnosi se na danilsko groblje – gdje je ujedno smještena već spomenuta crkva svetoga Danijela – po kojem je Danilo dobilo ime.⁴⁸⁶ Tu su 1951. godine, prilikom gradnje kanala Zagorskog vodovoda, otkriveni ostaci antičke arhitekture, ali i velik broj grobova iz kasne antike pa sve do ranoga srednjega vijeka. Od ukupno 400 pronađenih grobova, za njih se samo tridesetak može reći kako pripadaju kasnoj antici.⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1988, 65.

⁴⁸⁷ I. PEDIŠIĆ, 2004, 122.

4.4.1.3. Gorica – Šamatorij

U blizini naselja Sovići u Goricama na položaju značajnog imena Šamatorij smještena je starokršćanska crkva koja je nastala nad ranijim, antičkim objektom. Riječ je o jednobrodnoj crkvi s polukružnom apsidom, nartekсом na zapadu. Uz sjeverni zid nalaze se prigradnje kao što su apsidalni baptisterij s krsnim zdencem križnoga oblika, a zapadno od njega smjestila se manja kvadratna prostorija. Vučić donosi kako je samo u jednom dijelu ove starokršćanske crkve pronađena grobnica na svod, i to u južnome dijelu nartekса.⁴⁸⁸

Vučić spominje i toponim Grabarje desetak kilometara sjevernije od Šamatorija, gdje je 1978. i 1979. godine istraživanjima pronađena kasnoantička grobnica na svod.⁴⁸⁹

4.4.1.4. Vinjani – Grebine

U naselju Vinjani, u neposrednoj blizini Imotskog, na položaju Grebine nalazi se jednobrodna starokršćanska crkva s nartekсом na zapadnoj strani te krstionicom s krsnim zdencem križnoga oblika uz sjeverni zid. Vučić donosi kako je uz samu crkvu pronađen jedan kasnoantički sarkofag, a mještani su još dojavili kako su u blizini crkve zamijećene i zidane grobnice.⁴⁹⁰

⁴⁸⁸ J. VUČIĆ, 2012, 125.

⁴⁸⁹ J. VUČIĆ, 2012, 39.

⁴⁹⁰ J. VUČIĆ, 2012, 126.

5. ZAKLJUČAK

U radu su izneseni toponimi koji se odnose na objekte kasnoantičkog, odnosno starokršćanskog postanka, a prvenstveno na crkve, samostane i utvrde unutar kojih su pronađene starokršćanske crkve te na groblja.

Pokušala sam prikazati rasprostranjenost toponima u rimskoj provinciji Dalmaciji zastupljenih u literaturi te su podijeljeni na toponime čije ime potječe od svetaca i svetica (Anastazije, Andrija, Agneza, Barbara, Bartul, Cecilija, Ciprijan, Danijel, Duje, Eufemija, Hermagora, Ilija, Izidor, Ivan – Krstitelj, Evanđelist, Jelena, Jerolim, Julijan, Juraj, Kasijan, Katarina, Kuzma i Damjan, Lovre, Luka, Maksim, Marija, Marko, Martin, Mauricija, Mihovil, Pavao, Petar, Platon, Stjepan, Tekla, Teodor i Viktor), ali i na one nastale prema već poznatim i ustaljenim nazivima za objekte, među kojima je toponim Crkvina najzastupljeniji.

Od ostalih toponima koji mogu pomoći pri prepoznavanju kakvih starokršćanskih sakralnih objekta prisutni su Mirine i slične izvedenice (Miri, Mirje), Biskupija te toponim *garška crkva*, koji je najkarakterističniji za otočje zadarskoga arhipelaga (Premuda, Molat, Zverinac, Dugi otok, Silba), iako se nerijetko mogu naći i na južnim dijelovima provincije Dalmacije, mada u tom slučaju ne moraju označavati prisutnost starokršćanske crkve ili groblja, već se više odnose na građevine iz kasnijih razdoblja. Neizbježno je ponoviti kako se taj toponim ne mora odnositi na starokršćansku crkvu ili na osobu grčkoga podrijetla, već može upućivati i na prisutnost osoba pravoslavne ispovijesti.

Također, prilikom ubiciranja i prepoznavanja novih starokršćanskih lokaliteta, ni toponomastika ni toponimija ne moraju nuditi sva rješenja, što možda najbolje oslikava primjer lokaliteta Podvršje – Glavčine jer na temelju njihovih imena nije moguće zaključiti kako se tu nalazi starokršćanski sakralni objekt.

Jedan je od fenomena kasne antike koji je zasvjedočen i na prostoru rimske Dalmacije, a osobito na jadranskim otocima, pojava **monaštva**. Među potvrdama kako su na jadranskim otocima postojale manje zajednice redovnika jesu pisma svetoga Jeronima, ali i, naravno, toponimi koji najčešće dolaze od latinske riječi za samostan, *monasterium*. Tako su u radu spomenuti sljedeći samostani: Silba – Mostir, Sustipanac – Mojster, Jadrtovac – Mostir, Orud – Mojstirine, Šolta – Mojstorovo, Šolta – Manaštrinovo, Stipanska – Mostir, Brač – Mostir, Šćedro – Mostir. Nešto su rjeđe zastupljeni toponimi koji potječu od grčke riječi za redovnika, *kalogeros*, te toponim koji podsjeća na poglavara samostana, opata. U radu su spomenuti Koludrov Dolac na Šolti te Opatja spila i Opatji stan na Braču.

Drugi je fenomen, koji je zadesio razdoblje kasne antike, proces kastrizacije i gradnja **utvrda**, odnosno *castruma*, osobito za vrijeme Justinijanove rekonkviste nakon pobjede u Bizantsko-gotskom ratu. U radu su iznesene one utvrde, odnosno kasnoantički *castrumi* koji se pretežito nalaze pod toponimom Gradina, Straža, Kaštel i sličnim izvedenicama, unutar kojih su prisutne starokršćanske crkve. Također, među imenima utvrda svakako su prisutne i one koji ime nose prema prisutnoj starokršćanskoj crkvi – Sveti Kuzma i Damjan na Rabu, Sveta Trojica u Šibuljinama kod Tribnja i Sveti Petar u Makarskoj.

Posljednji se dio rada odnosi na **groblja**. Važno je spomenuti kako se grobovi kršćanskog življa teško razlikuju od onih poganskih s obzirom na to kako se obje grupe najčešće ukapaju u nadsvođenim grobnicama, a jedna od najčešćih naznaka kako je riječ o kršćanskome ukopu jest položaj unutar crkve ili blizu nje. U okviru rimske provincije Dalmacije mali je broj toponima koji bi se odnosili na posljednja počivališta kršćanske populacije te je najčešće riječ o derivatima latinske riječi *coemeterium* – Cimiter u Senju, Šematorij u Danilu te Šamatorij u Gorici kod Sovića.

U cijelome radu iznesena su sveukupno 244 toponima, od čega se najveći dio odnosi na hagianime, odnosno na one toponime koji su svoje ime dobili prema prisutnosti sakralnoga objekta posvećenoga svecu ili svetici. Od toponima koji upućuju na sam objekt, odnosno na crkvu, samostan, utvrdi ili groblje pronađena su 132 toponima (Crkvina i slične izvedenice, Garška crkva, Biskupija i Biskupovo, Mirine i slične izvedenice, Mostir i slične izvedenice, Opatja spila i Opatji stan, Čelije i Bazilija, Gradina te Cimiter, Šamatorij, Šematorij i Grebine).

Najveći broj tih toponima, konkretno hagianima, nastao je od romanskoga pridjeva *san(c)tu*, nakon čega slijedi ime sveca ili svete. Ti se toponimi odnose na starokršćanska sakralna zdanja 5. i 6. stoljeća koja su preživjela i dosebu Slavena/Hrvata na prostore na kojima je živjelo romansko stanovništvo i pritom ostala u funkciji. Pomoću toponima koji su došli od romanskog pridjeva *san(c)tu* može se pratiti i širenje jedne etničke skupine te prostor na kojem je ona živjela. Što se tiče religijske slike koja se može izvući iz prisutnosti ovih toponima, očito je kako je najveći broj crkava posvećen kršćanskim „prvacima“, odnosno Mariji, Ivanu, Petru i Pavlu, a tek onda slijede svi ostali sveci. Ovakva religijska slika svakako nije začuđujuća s obzirom na to kako je riječ o osobama koje su ili bile dio Kristova života ili su doprinijele širenju kršćanstva. Kao što je vidljivo, osim „prvaka“, štovali su se i drugi sveci, ali u dosta manjoj mjeri, što je sasvim očekivana situacija, no njihova prisutnost svakako doprinosi religijskoj slici ovoga prostora.

Toponima ima zasigurno više, ali s obzirom na to kako su tema rada arheološki lokaliteti, njih je spomenuto manje jer sigurno nisu svi istraženi. Isto tako treba biti oprezan i pri interpretaciji određenih hagionima, kao što je slučaj s lokalitetom Sakatura na Pagu, koji je interpretiran kao posveta svetoj Katarini, dok se u nekim drugim popisima toponima objašnjava kao „improvizirani tor za ovce“. Drugi „problematični“ toponim bio bi Stomorica na Pagu, koji je objašnjen kao sveta Mauricija, lokalna mučenica, što bi ovaj toponim činilo jedinim izoliranim primjerom na prostoru provincije, dok se svi ostali toponimi Stomorica i slične izvedenice interpretiraju kao posveta svetoj Mariji.

Iz donesenih toponima koji se odnose na hagionime i od kojih je većina nastala od romanskoga pridjeva *san(c)tu* u kombinaciji s imenom sveca ili svetica očito je kako se njihov najveći broj nalazi upravo na otocima i priobalnim dijelovima rimske provincije Dalmacije, izuzev jednoga – Sutina kod Mostara. Također, primjetno je kako su upravo toponimi Crkvina i slične izvedenice najviše zastupljene u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije, u okvirima današnje Bosne i Hercegovine. Razlozi zašto su toponimi koji dolaze od romanskog pridjeva *san(c)tu* preživjeli i do današnjega dana možda leže upravo u jezičnoj, biološkoj i etnološkoj simbiozi između Romana i doseljenih Slavena/Hrvata. Pritom se ne smije smetnuti s uma kako su i svi oni toponimi Crkvina i slične izvedenice nekoć imali dedikaciju određenome svecu ili svetici, ali su s vremenom zaboravljeni, možda zbog češćih izmjena stanovništva na određenim područjima, što uključuje i jezična preslojavanja.

6. POPIS LITERATURE

ANIĆ, V., 2007. – Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskog jezika*, Zagreb

ANIĆ, V., GOLDSTEIN I., 2007. – Vladimir Anić, Ivo Goldstein, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb

ALBiH, 1988. – *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom 2, Sarajevo

ALBiH, 1988. – *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom 3, Sarajevo

BADURINA, A., 1991. – Anđelko Badurina, Hagiotopografija kao izvor za povijest Poreštine, *Vjesnik Istarskog arhiva*, Vol. 1 (32), 99–107.

BADURINA, A., 1979. – Anđelko Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb

BADURINA, A., 1992. – Anđelko Badurina, Bizantski plovni put po vanjskom rubu sjevernih jadranskih otoka, *Institut za povijest umjetnosti 16*, Zagreb, 7–9.

BARAKA PERICA, J., RAŠIĆ, M., 2018. – Josipa Baraka Perica, Mirko Rašić, Starokršćanski kompleks u Docima kod Vitine: Rezultati revizijskih arheoloških istraživanja, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 35, Zagreb, 219–239.

BARAKA PERICA, J., GRBIĆ, N., 2019. – Josipa Baraka Perica, Nikša Grbić, Rezultati istraživanja utvrde Ošlje-Gradac i selo Ošlje u općem povijesno-arheološkom kontekstu, *Analazi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, No. 57, Dubrovnik, 145–174.

BEGO, F., 1993. – Frane Bego, Sv. Bare, *Kaštelanski zbornik 3*, Kaštela, 73–74.

BELOŠEVIĆ, J., 1996.–1997. – Janko Belošević, Osvrt na konačne ishode istraživanja položaja Crkvine u selu Galovcu kod Zadra, *Diadora 18–19*, Zadar, 301–350.

BILICH, I., 1993. – Ivanka Bilich, Prilozi topografiji ranokršćanskih kulturnih objekata u kaštelanskom polju, *Kaštelanski zbornik 3*, 91–94.

BLEČIĆ, M., SUŠANJ, T., 2005. – Martina Blečić, Tea Sušanj, Palacol, *Hrvatski arheološki godišnjak 2/2005*, Zagreb, 270–272.

BORZIĆ, I., 2007. – Igor Borzić, *Otok Korčula – primjer romanizacije dalmatinskog otoka*, Magistarski rad, Sveučilište u Zadru, Zadar

BORZIĆ, I., JADRIĆ, I., 2007. – Igor Borzić, Ivana Jadrić, Novi prilozi arheološkoj topografiji dugopoljskog kraja, *Archaeologia Adriatica Vol. 1*, Zadar, 145–173.

BRAJKOVIĆ, T., 2013. – Toni Brajković, Antika, *Arheološki vodič po Danilu*, Šibenik, 69–101.

BROZOVIĆ – RONČEVIĆ, D., 1987. – Dunja Brozović Rončević, Tragovi poganskih, kršćanskih i islamskih kultova u toponimiji, *Zbornik VI. Jugoslovenske onomastičke konferencije*, SANU, Beograd, 117–124.

BRUSIĆ, Z., 1993. – Zdenko Brusić, Starokršćanski sakralni objekti uz plovidbenu rutu istočnom obalom Jadrana, *Diadora 15*, Zadar, 223–236.

BUBIĆ, V., 2016. – Vinka Bubić, *Tipologija i topografija kasnoantičkih grobova u arheološkom krajoliku srednje Dalmacije*, Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

BUJAK, E., LEPIĆ, A., 2014. – Edin Bujak, Adisa Lepić, Rano kršćanstvo na području današnje Bosne i Hercegovine u svjetlu nalaza mozaika, freski i grobnica na svod, *Zemlje antičkog Ilirika prije i poslije Milanskog edikta*, Sarajevo, 191–212.

BUOVAC, M., 2011. – Marin Buovac, Antroponimi, hagianimi i teonimi u djelu Alberta Fortisa „Put po Dalmaciji“, *Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litorizacije i globalizacije (ur: Mate Matas i Josip Faričić)*, Zadar – Zagreb – Split, 455–464.

BURIĆ, T., 1985. – Tonči Burić, Kameni namještaj bazilike u Žažviću, *Starohrvatska prosvjeta, Vol. III, No. 15*, Split, 165–181.

BURIĆ, T., 2000a. – Tonči Burić, Sv. Mavar – Žedno, *Starohrvatska prosvjeta, Vol. III, No. 27*, Split, 9–14.

BURIĆ, T., 2000b. – Tonči Burić, Arheološka topografija otoka Drvenika i Ploče, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. 3, No. 27, Split, 35–54.

BUŠKARIOL, F., 1999. – Frane Buškariol, Prilozi poznavanju prošlosti otoka Visa od 5. do 15. stoljeća, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 92, Split, 233–253.

BUŽANČIĆ, R., 1994. – Radoslav Bužančić, Pučišća, *Ranokršćanski spomenici otoka Brača* Split, 69–72.

CAMBI, N., 1974. – Nenad Cambi, *Starokršćanska bazilika i benediktinski samostanski kompleks u Stobreču*, Split

CAMBI, N., 1984.–1985. – Nenad Cambi, Arhitektura Narone i njezina teritorija u kasnoj antici, *Radovi filozofskog fakulteta u Zadru* 24(11), Zadar, 33–59.

CAMBI, N., GAMULIN, A., TONKOVIĆ, S., 1999. – Nenad Cambi, Anita Gamulin, Snježana Tonković, *Starokršćanska bazilika u Zmijavcima*, Split – Zmijavci

CAMBI, A., 2000. – Nenad Cambi, *Antika*, Split

CAMBI, N., 2009. – Nenad Cambi, Apostol Pavao na moru, *Brodolom svetog Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, zbornik radova znanstvenog skupa “Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta”, *Dubrovnik–Mljet*, 10. – 13. studenog 2008 godine (ed. M. Demović), Zagreb, 207–229.

CHEVALIER, P., 1995. – Pascale Chevalier, *Ecclesiae Dalmatiae*, Split – Rim

CLEMENTE, G., 2012. – Giuseppe Clemente, Toponomastica e agiotoponomastica: Strumenti, metodi e casi di studio per la conoscenza archeologica del territorio, *Atti del VI Congresso Nazionale di Archeologia Medievale, L'Aquila, 12–15 settembre 2012*, (ur: F. Redi, A. Forgione), Rim, 28–31.

ČAČE, S., 1994. – Slobodan Čače, Iz liburnske toponimije, *Folia Onomastica Croatica*, No. 3, Zagreb, 25–36.

ČAČE, S., 2009. – Slobodan Čače, Najstarija naseljenost otoka Vrgade i prvi spomen njegova imena, *Toponimija otoka Vrgade*, Zadar, 61–69.

ČARGO, B., 2002. – Boris Čargo, Arheološka djelatnost na otoku Visu i njegovu arhipelagu od 1992. do 2003. godine, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku Vol. 95*, Split, 399–469.

ČAUŠEVIĆ, M., 2006. – Morana Čaušević, Les cités antiques des îles du Kvarner dans l'antiquité tardive: Curicum, Fulfinium et Apsorus, *Hortus artium medievalium, Vol. 12*, Zagreb, 19–41.

ČAUŠEVIĆ–BULLY, M., BULLY, S., FIOCCHI, L., BASSI, MARIE – LAURE, 2011. – Morana Čaušević Bully, Sebastien Bully, Laurent Fiocchi, Marie-Laure Bassi, Sveti Petar kod Ilovika, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva, 1–2*, Zagreb, 37–44.

ČAUŠEVIĆ-BULLY, M., BULLY, S., 2015. – Morana Čaušević-Bully, Sebastien Bully, Redovništvo na kvarnerskim otocima od 5. do 11. stoljeća: Nova arheološka istraživanja na lokalitetu Sveti Petar kod Ilovika i Martinšćica na Punta Krizi, *Istraživanja na otocima: znanstveni skup, Lošinj, 1. – 4. listopada 2012, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Sv. 30*, Zagreb, 77–103.

ČEPO, M., 2010. – Mirko Čepo, Crkva svete Katarine na otoku Sveta Katarina kod Biograda, *Hrvatski arheološki godišnjak 7/2010*, Zagreb, 574–577.

DELONGA, V., 1996. – Vedrana Delonga, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Split

DIETZ, M., 2005. – Maribel Dietz, *Wandering Monks, Virgins and Pilgrims. Ascetic Travel in the Mediterranean World A. D. 300–800*, Pennsylvania

DOMAZET, M., 2015. – Mladenko Domazet, Svetište Gospe Stomorije u Kaštel Novom: Kontinuitet trajanja i promjene, *Crkva u svijetu, Vol. 50, No. 1*, Split, 147–159.

DOMIJAN, M., 1983. – Miljenko Domijan, Crkva sv. Andrije na Vrgadi nakon posljednjih istraživačkih i konzervatorskih radova, *Starohrvatska prosvjeta, Vol. III, No. 13*, Split, 123–138.

DOMIJAN, M., 1992. – Miljenko Domijan, Ostaci utvrde sv. Damjana u Barbatu na otoku Rabu, *Diadora, Vol. 14*, Zadar, 325–344.

DOMIJAN, M., 2007. – Miljenko Domijan, *Rab. Grad umjetnosti*, Zagreb

DRAGIĆ, M., 2015. – Marko Dragić, Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata, *Nova prisutnost*, Vol. XIII, No. 2, Zagreb, 141–163.

DUBOLNIĆ, M., 2007. – Martina Dubolnić, Argyruntum i njegov teritorij u antici, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No. 49, Zadar, 1–58.

DUPLANČIĆ, A., 2009. – Arsen Duplančić, Crkva sv. Ivana Evanđelista na splitskome Marjanu, *Vjesnik za arheologiju i povijest Dalmatinsku*, Vol. 102, No. 1, Split, 143–166.

DYGGVE, E., 1996. – Ejnar Dyggve, *Povijest salonitanskog kršćanstva*, Split

DŽIDO, A., 2014. – Arnes Džido, Vjerski i ekonomski razvoj na teritoriji današnje Bosne i Hercegovine u IV stoljeću, *Zemlje antičkog Ilirika prije i poslije Milanskog edikta*, Sarajevo, 156–191.

FABIJANIĆ, T., RADIĆ ROSSI, I., MENĐUŠIĆ, M., 2013. – Tomislav Fabijanić, Irena Radić Rossi, Marko Menđušić, Dokumentiranje postojećeg stanja i istraživanje utvrde Turete, luke i sakralnog kompleksa na prostoru crkve Gospe od Tarca na otoku Kornatu, *Histria Antiqua*, Sv. 22, Pula, 401–412.

FISKOVIĆ, C., 1966. – Cvito Fisković, Lastovski spomenici, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 16, No. 1, Split, 5–151.

FISKOVIĆ, C., 1981. – Cvito Fisković, *Ranosrednjovjekovne ruševine na Majsanu*, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. III, No. 11, Split, 137–162.

FISKOVIĆ, C., 1983. – Cvito Fisković, Ranokršćanska memorija i groblje na Majsanu, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. III, No. 13, Split, 65–90.

FISKOVIĆ, C., 1984. – Cvito Fisković, Antička naseobina na Majsanu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 24, No. 1, Split, 5–27.

FISKOVIĆ, I., 1963. – 1965. – Igor Fisković, Ranokršćanske crkvice na Sutvari, Gubavcu i Lučnjaku kraj Majsana u Pelješkom kanalu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXV–LXVII, Split, 141–167.

FISKOVIĆ, I., 1970. – Igor Fisković, Bilješke o starokršćanskim i ranosrednjovjekovnim spomenicima na otoku Šipanu, *Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 18, No. 1, Split, 5–29.

FISKOVIĆ, I., 1972. – Igor Fisković, *Kulturno-umjetnička prošlost pelješkog kanala*, Split

FISKOVIĆ, I., 1976. – Igor Fisković, Pelješac u prapovijesti i antici, *Pelješki zbornik*, Potomje, 15–88.

FISKOVIĆ, I., 1988. – Igor Fisković, Srednjovjekovna preuređenja ranokršćanskih svetišta u dubrovačkome kraju, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području: znanstveni skup, Dubrovnik, 1 – 4. X. 1984. Izdanja HAD, vol. 12*, Zagreb, 189–209.

FISKOVIĆ, I., 2001. – Igor Fisković, Prilozi arheološkoj topografiji Pelješkog kanala, *Arheološka istraživanja na području otoka Korčule i Lastova, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Vol. 20*, Zagreb, 51–74.

FISKOVIĆ, I., FISKOVIĆ, V., 2011. – Igor Fisković, Vicko Fisković, Humačka crkvice sv. Ilije u bračkom kamenarstvu, *Klesarstvo i graditeljstvo, Vol. 22, No. 3–4*, 4–36.

FORTIS, A., 1984. – Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, Zagreb

FRANZEN, A., 2004. – August Franzen, *Pregled povijesti crkve, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb

FRAZEE, CHARLES, A., 1982. – Charles A. Frazee, Late Roman and Byzantine Legislation on the Monastic Life from the Fourth to the Eighth Centuries, *Church History, Vol. 51, No. 3*, Cambridge, 263–279.

GJURAŠIN, H., 2000. – Hrvoje Gjurašin, Sv. Vid na Vidovoj gori, *Starohrvatska prosvjeta, Vol. III, No. 27*, Split, 89–94.

GLAVIČIĆ, A., 2003. – Ante Glavičić, Pregled starokršćanske i srednjovjekovne baštine Like, Podgorja i grada Senja, *Senjski zbornik 30*, Senj, 21–82.

GLUŠČEVIĆ, S., 2017. – Smiljan Gluščević, Arheologija Silbe i silbenkih grebena, *Archaeologia Adriatica, Vol. 9, No. 1*, Zadar, 187–249.

GRČIĆ, A., 1990. – Ante Grčić, Kasnoantički i ranosrednjovjekovni nalazi iz Drvenika, *Makarsko primorje 1*, Makarska, 25–38.

GRIESBACH, J., 2003. – Jochen Griesbach, Graves within the grounds of villas: The changing approach to burial in late antiquity, *Histria Antiqua*, Sv./Vol. 11, Pula, 255–262.

GUDELJ, LJ., 2000. – Ljubomir Gudelj, Ranokršćanski kompleks u Otinovcima na Kupreškoj visoravni. Rezultati revizijskih istraživanja 1999. godine, *Starohrvatska prosvjeta*, Sv. 27, Split, 95–113.

GUDELJ, LJ., 2012. – Ljubomir Gudelj, Arheološka slika Zmijavaca/Razmatranja u povodu zaštitnih istraživanja iz godine 2005., *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. III, No. 39, Split, 237–255.

GUNJAČA, Z., 1980. – Zlatko Gunjača, Gradina, Žirje, Šibenik – kasnoantička utvrda, *Arheološki pregled*, Vol. 21, Beograd, 133–134.

GUNJAČA, Z., 2005. – Zlatko Gunjača, Ostaci arhitekture i analiza građevinskih faza, *Srima – Prižba. Starokršćanske dvojne crkve*, Šibenik, 7–48.

HILJE, E., SORIĆ, S., 2007. – Emil Hilje, Sofija Sorić, Spomenici srednjovjekovnoga graditeljstva na Ugljanu, *Toponimija otoka Ugljana*, Zadar, 101–131.

HILJE, E., 2011. – Emil Hilje, Spomenici povijesnoga graditeljstva na otoku Pagu, *Toponimija otoka Paga*, Zadar, 93–181.

HODŽIĆ, N., 2016. – Nusret Hodžić, Naselje Sućeska. Društveno-historijske i demografske crtice kontinuiteta življenja, *Monumenta Srebrenica 5*, Srebrenica, 135–149.

HRVATSKI POVIJESNI ATLAS, 2003. – Hrvatski povijesni atlas, ur: Krešimir Regan, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

JAKŠIĆ, N., 1989. – Nikola Jakšić, Graditeljski i umjetnički spomenici u Sukošanu kroz povijest, *Župa Sukošan: O 700. obljetnici prvog spomena mjesnog imena Sukošan 1289–1989*, Zagreb, 51–58.

JAMBREK, S., 2007. – Stanko Jambrek, *Leksikon evanđeoskog kršćanstva*, Zagreb

JARAK, M., 2005. – Mirja Jarak, Plutej s otoka Raba iz kasnijeg 6. ili 7. stoljeća, *Opuscula archaeologica*, Vol. 29, No. 1, Zagreb, 275–286.

JELIČIĆ, J., 1986. – Jasna Jeličić, Diakonikon ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 26, No. 1, Split, 33–48.

JELIČIĆ, J., 1984. – Jasna Jeličić, Tragovi ranokršćanske arhitekture od izvora do ušća rijeke Cetine, *Arheološka baština Cetinske krajine*, 169–180.

JELIČIĆ RADONIĆ, J., 1994a. – Jasna Jeličić Radonić, Lovrečina, *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split, 28–41.

JELIČIĆ RADONIĆ, J., 1994b. – Jasna Jeličić Radonić, Supetar, *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split, 57–63.

JELIČIĆ RADONIĆ, J., 1995. – Jasna Jeličić Radonić, Skulptura ranokršćanske crkve iz castelluma na otočiću Osinju na Ušću Neretve, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 35, No. 1, Split, 147–160.

JELINČIĆ K., PERINIĆ MURATOVIĆ, LJ., 2010. – Kristina Jelinčić, Ljubica Perinić Muratović, Novi arheološki nalazi iz Postira na otoku Braču, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 27, No. 1, Zagreb, 177–216.

JURAN, K., 2013. – Kristijan Juran, Otok s četiri imena – Kornat u ispravama srednjega i novoga vijeka, *Toponimija kornatskog otočja*, Zadar, 447–459.

JURIĆ, A., 2013. – Ante Jurić, Toponimija Veloga Rata, *Veli Rat*, ur: Ante Uglešić, Josip Faričić, Zadar, 673–720.

JURIĆ, R., ŠKORO, I., 2017. – Radomir Jurić, Iva Škoro, Srednjovjekovna arheološka nalazišta u Podgorju, *Senjski zbornik*, Vol. 44, 129–148.

JURČEVIĆ, A., 2007. – Ante Jurčević, Kasnoantičko i srednjovjekovno groblje na lokalitetu Crkvine u Klapavicama, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. III, No. 34., Split, 249–265.

JURKOVIĆ, M., TENŠEK, I., 1990. – Miljenko Jurković, Ivan Tenšek, Novootkrivena ranokršćanska crkva na otoku Rabu, *Obavijesti HAD*, br. 1, Zagreb, 38–39.

JURKOVIĆ, M., MARIĆ, I., 2005. – Miljenko Jurković, Iva Marić, Rab (naselje Kampor) – Kaštelina, *Hrvatski arheološki godišnjak*, Zagreb, 264–266.

JURKOVIĆ, M., et al., 2012. – Miljenko Jurković, Gian Petro Bragiolo, Tin Turović, Alexandra Chavarría Arnau, Iva Marić, Kaštelina na otoku Rabu – od rimske vile do ranobizantske utvrde, *Rapski zbornik II*, Rab, 1–14.

JURKOVIĆ, M., TURKOVIĆ, T., 2012. - Utvrda sv. Kuzme i Damjana u Barbatu na otoku Rabu – revizija istraživanja, *Rapski zbornik II*, Rab, 15–36.

KAPITANOVIĆ, V., 2006. – Vicko Kapitanović, *Kršćanska arheologija*, Split

KATIĆ, M., 2003. – Miroslav Katić, The Late Antique Town on the Eastern Adriatic Coast, *Histria Antiqua*, Vol. 11, Pula, 449–456.

KATIĆ, M., 2007. – Miroslav Katić, Nova razmatranja o kasnoantičkom gradu na Jadranu, *Opuscula archaeologica*, Vol. 27, Zagreb, 523–528.

KATIĆ, M., 2010. – Miroslav Katić, Prehistorijske gradine solinskoga i kliškoga područja, *Tusculum: časopis za solinske teme*, Vol. 3, Trogir, 7–19.

KATIĆ, M., 2018. – Miroslav Katić, Castella qui sunt super civitatem Salonitanam, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 111, No. 1, Split, 245–279.

KIRIGIN, B., 1998. – Branko Kirgin, Late Roman period on the Islands of Vis and its archipelago : the archaeological evidence, *Radovi XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju: Split – Poreč (25. 9. – 1. 10. 1994.) = Acta XIII. congressus internationalis archaeologiae christianae, sv. 3. / uredili Nenad Cambi i Emilio Marin*. Split, 429–440.

KORDIĆ, A., MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, M., 2008. – Ana Kodrić, Marina Marasović-Alujević, Toponimi romanskoga porijekla na splitskom poluotoku, *Školski vjesnik* Vol. 57, No. 1–2, Split, 91–126.

KOVAČIĆ, V., 1994a. – Vanja Kovačić, Postira, *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split, 42–51.

KOVAČIĆ, V., 1994b. – Vanja Kovačić, Sutivan, *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split, 64–68.

KOVAČIĆ, V., 1994c. – Vanja Kovačić, Ranokršćanska arhitektura otoka Brača, *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split, 84–90.

KOVAČIĆ, V., 1994d. – Vanja Kovačić, Topografija pojedinačnih nalaza, *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split, 91–97.

KOVAČIĆ, V., 1999. – Vanja Kovačić, Ranokršćanska crkva u Stipanskoj luci kod Pučišća, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 38, No. 1*, Split, 89–105.

KOVAČIĆ, V., 2008. – Vinko Kovačić, Toponimija Paklenih otoka, *Folia Onomastica Croatica 17*, Zagreb, 81–94.

KOVAČIĆ, V., 2010. – Vanja Kovačić, Kasnoantička vila s portikom na Mirju kod Postira, *Klesarstvo i graditeljstvo Vol. XXII, No. 3 – 4*, Pučišća, 25–37.

KRNČEVIĆ, Ž., 1994. – Željko Krnčević, Novi srednjovjekovni nalazi iz Šematorija na Danilu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku Vol. 86*, Split, 275–286.

KRNČEVIĆ, Ž., 2002. – Srednjovjekovni arheološki nalazi na šibenskim otocima, *Diadora 20*, Zadar, 271–296.

KRNČEVIĆ, Ž., 2008. – Željko Krnčević, Ranokršćansko i starohrvatsko razdoblje, *Arheološki tragovi kultova i religija na šibenskom području*, Šibenik, 91–129.

KROLL, J., BACHRACH, B., 2005. – Jerome Kroll, Bernard Bachrach, *The Mystic Mind. The Psychology of Medieval Mystics and Ascetics*, New York – London

KURILIĆ, A., 2010. – Anamarija Kurilić, Otok Murter od prapovijesti do kraja antičkoga doba, *Toponimija otoka Murtera*, Zadar, 33–55.

KURILIĆ, A., 2011. – Anamarija Kurilić, Otok Pag u prapovijesti do kraja antičkog razdoblja, *Toponimija otoka Paga*, Zadar, 51–93.

LIPOVAC VRKLJAN, G., KONESTRA, A., RADIĆ ROSSI, I., 2016. – Goranka Lipovac Vrkljan, Ana Konestra, Irena Radić Rossi, Rezultati aktivnosti projekta „Arheološka

topografija otoka Raba“ u 2015. godini: terenski pregledi, obrada arheološke građe, popularizacija znanosti, *Annales Instituti Archaeologici, Vol. 13, No. 1*, Zagreb, 201–205.

LOZIĆ KNEZOVIĆ, K., MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, M., 2013. – Katarina Lozić Knezović, Marina Marasović-Alujević, Toponimija mjesta Mravince, *Folia onomastica Croatica, No. 21*, Zagreb, 121–146.

LOZIĆ KNEZOVIĆ, K., SOČO, A., 2011. – Katarina Lozić – Knezović, Anđela Sočo, *Toponimija mjesta Stomorska na otoku Šolti, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, No. 4*, 255–270, Split.

LJUBOVIĆ, B., MARTINOV, D., 2015.–2016. – Blaženka Ljubović, Damir Martinov, Izvješće o zaštitnom arheološkom istraživanju na Trgu Cimiter u Senju provedenom 2015. godine, *Senjski zbornik 42 – 43*, Senj, 199–234.

MANDIĆ, O., 1969. – Oleg Mandić, *Leksikon judaizma i kršćanstva*, Zagreb

MARASOVIĆ, T., 1961.–1962. – Tomislav Marasović, Starokršćanska bazilika na Stipanskoj kod Šolte, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, No. 63–64*, Split, 151–161.

MARASOVIĆ, T., 2000. – Tomislav Marasović, Sv. Mavar – Žedno, *Starohrvatska prosvjeta, Vol. III, No. 27*, Split, 9–14.

MARASOVIĆ T., MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, M., 2008. – Tomislav Marasović, Marina Marasović-Alujević, Sućidar u Splitu. Arheološka i onomastička istraživanja, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vo. 41, No. 1*, Split, 27–47.

MARASOVIĆ, T., 2009. – Tomislav Marasović, *Dalmatia Praeromanica, II. korpus arhitekture*, Split – Zagreb

MARASOVIĆ, T., 2011. – Tomislav Marasović, *Dalmatia Praeromanica, III. Korpus arhitekture središnje Dalmacije*, Split – Zagreb

MARASOVIĆ, T., MARASOVIĆ, K., 2012. – Tomislav Marasović, Katja Marasović, Naselja i utvrde otoka Šolte, *Otok Šolta, Grohote*, 221–244.

MARASOVIĆ, T., 2013. – Tomislav Marasović, *Dalmatia Praeromanica, IV. Korpus arhitekture*, Split – Zagreb

MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, M., LOZIĆ KNEZOVIĆ, K., 2014a. – Marina Marasović-Alujević, Katarina Lozić Knezović, Frequent Toponyms of the Croatian Adriatic Islands, *Actes del XXIV Congrés Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques (ICOS (2011)) „Els noms en la vida quotidiana“ = Proceedings of the XXIV International Congress of Onomastic Sciences „Names in daily life“*/ Joan Tort i Donada; Montserrat Montagut i Montagut (ur.), Barcelona, 1269–1279.

MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, M., LOZIĆ KNEZOVIĆ, K., 2014b. – Marina Marasović-Alujević, Katarina Lozić Knezović, Toponimija otoka Šolte, Filozofski fakultet u Splitu, Sveučilište u Splitu, Split

MARIN, E., 1999. – Emilio Marin, Starokršćanska bazilika i krstionica Narone, srednjovjekovno groblje i novovjekovna crkva, Sveti Vid, Split, 9–94.

MARSHALL, H., 2009. – Howard Marshall, Vjerovanja, Religije svijeta, Zagreb, 328–333.

MARŠIĆ, D., GUDELJ, LJ., LOZO, M., 2000. – Dražen Maršić, Ljubomir Gudelj, Marijan Lozo, Crkvine, Cista Velika: Izvješće o arheološkim istraživanjima 1992-1999. godine, Starohrvatska prosvjeta, Vol. III, No. 27, Split, 115–128.

MIGOTTI, B., 1988. – Branka Migotti, Neka pitanja ranokršćanske hagiografije srednje Dalmacije, *Arheološki radovi i rasprave 11*, Zagreb, 133–159.

MIGOTTI, B., 1990. – Branka Migotti, *Ranokršćanska topografija na području između Krke i Cetine*, Zagreb

MIGOTTI, B., 1995. – Branka Migotti, Naslovnici ranokršćanskih crkava u Dalmaciji, *Arheološki radovi i rasprave 12*, Zagreb, 189–247.

MIGOTTI, B., 2012. – Branka Migotti, Early Christian Archaeology in Croatia: the State of Research and Selected Problems, *Entstehung, Entwicklung und Konsolidierung im archäologischen Befund*, Regensburg, 185–212.

MILIĆ, I., VIDOVIĆ, D., 2018. – Ivana Milić, Domagoj Vidović, Toponimija jugoistočnog dijela neretvanske krajine, *Folia Onomastica Croatica 27*, Zagreb, 71–98.

MILOŠEVIĆ, A., 1984. – Ante Milošević, Pregled arheoloških istraživanja u Cetinskoj krajini, *Arheološka istraživanja Cetinske krajine*, 9–26.

MILOŠEVIĆ, A., 1992. – Ante Milošević, Ranokršćanski nalazi na Sustipancu u Pirovačkom zaljevu, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, No. 2, Zagreb, 53–54.

MILOŠEVIĆ, A., 2005. – Ante Milošević, Arheološki izvori za srednjovjekovnu povijest Cetine, *Doktorska disertacija*, Sveučilište u Zadru, Zadar

MOHOROVIČIĆ, A., 1995. – Andre Mohorovičić, Starokršćanske sakralne građevine na Kvarnerskim otocima Cresu, Lošinju, Iloviku, Orudi, Krku, Sv. Marku i Rabu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 35, No. 1, Split, 123–130.

NOKOVIĆ, A., 2013. – Ana Noković, Ranokršćanski sakralni objekti na prostoru Hercegovine, *Hum*, No. 10, Mostar, 276–300.

NOVAK, N., 2009. – Nino Novak, Prinos ranom kršćanstvu i urbanizmu Tarsatike, *Histria archeologica* Vol. 38–39, No. 38–39, Pula, 169–196.

OREB, F., 1978. – Franko Oreb, Stobreč. Povijesni razvoj i spomenici kulture, *Kulturna baština*, No. 7–8, Split, 53–59.

OREB, F., MARIN, E., 1980. – Franko Oreb, Emilio Marin, Kasnoantičko groblje na Sućidru u Splitu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 74, Split, 55–59.

OSTOJIĆ, I., 1963. – Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, Sv. 1, Split

OŽANIĆ ROGULJIĆ, I., 2011. – Ivana Ožanić Roguljić, Otok – Mirine, *Arheološka istraživanja u Cetinskoj krajini*, 267–275.

RADIĆ, D., 2009. – Danka Radić, Crkva sv. Eufemije na istoimenom otočiću (Fuumija), *Histria Antiqua* 18/2, Pula, 129–145.

PANTLIK, B., 2005. – Buga Pantlik, Mirine u Omišlju, *Hrvatski arheološki godišnjak*, Zagreb, 266–268.

PARICA, M., 2015. – Mate Parica, Kasnoantičko pristanište u uvali Pocukmarak na otoku Silbi, *Archaeologia Adriatica*, Vol. 9, No. 1, Zadar, 307–322.

PATRICH, J., 2004. – Joseph Patrich, Monastic Landscapes, *Recent Research on the Late Antique Countryside*, ur: William Bowden, Luke Lavan, Carlos Machado, Leiden, Boston, 413–445.

PEDIŠIĆ, I., 2004. – Ivo Pedišić, Nastavak sanacijsko-konzervatorskih radova na kompleksu rimske gradske vile (Stari Šematorij) na Danilu, *Obavijesti hrvatskog arheološkog društva* 36/1, Zagreb, 118–123.

PERIČIĆ, E., 1989. – Eduard Peričić, Sukošan – presjek kroz povijest, *Župa Sukošan: O 700. obljetnici prvog spomena mjesnog imena Sukošan 1289-1989.*, Zagreb, 5–26.

PERINIĆ MURATOVIĆ, LJ., NOVAK, M., VYROUBAL, V., 2009. – Ljubica Perinić Muratović, Mario Novak, Vlasta Vyroubal, Bioarheološke karakteristike triju osoba pokopanih u zidanoj grobnici nartekse crkva u Mirinama, *Jurišićev zbornik*, ur: Luka Bekić, Zagreb, 310–319.

PERIŠIĆ, E., 1974 – Eduard Perišić, Marijanski kult u Hrvatskoj do XI. Stoljeća (prema pisanim dokumentima), *Bogoslovska smotra*, Vol. 44, No. 2–3, Zagreb, 249–274.

PERKIĆ, M., 2008. – Marta Perkić, Rezultati arheoloških istraživanja kod crkve sv. Đurđa u Župi dubrovačkoj, *Starohrvatska prosvjeta*, Serija III, Sv. 35, Split, 63–122.

PETRICIOLI, I., 1952. – Ivo Petricioli, Spomenici srednjovjekovne arhitekture na otoku Pagu, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. III, No. 2, Split, 105–111.

PETRIĆ, N., 1977. – Nikša Petrić, Kasnoantički spomenici otoka Hvara, *Hvarski zbornik*, Vol. 5, Hvar, 217–232.

PETRIĆ, N., 1993. – Nikša Petrić, O ranokršćanskim nalazima i spomenicima na otoku Hvaru, *Diadora* 15, Zadar, 311–346.

PETRINEC, M., MARASOVIĆ, T., 2000. – Maja Petrinc, Tomislav Marasović, Arheološka istraživanja na Sustipanu u Splitu 1994. godine, *Starohrvatska prosvjeta*, Sv. 27, Split, 243–248.

PETRINEC, M., 2006. – Maja Petrinc, Cecela, *Hrvatski arheološki godišnjak*, Zagreb, 369–370.

PODRUG, E., JOVIĆ, J., KRNČEVIĆ, Ž., 2016. – Emil Podrug, Jelena Jović, Željko Krnčević, Arheološka baština šibenskih otoka, *Toponimija šibenskog otočja*, Zadar, 49–76.

PRAKTIČNI BIBLIJSKI LEKSIKON, 1997. – *Praktični biblijski leksikon*, Zagreb

PRANČEVIĆ BOROVIĆ, I., 2017. – Ita Prančević Borović, *Sveci i pomorci. Umjetnička baština pomorske tematike Dalmacije pod zaštitom svetaca*, Split

PULJIĆ, I., 2015. – Ivica Puljić, Sedam stoljeća otoka Mrkana u naslovu trebinjskih biskupa, *Hercegovina: Časopis za kulturno i povijesno nasljeđe*, Vol. 26, No. 1, Mostar, 89–114.

PUTANEC, V., 1963. – Valentin Putanec, Refleksi starodalmatoromanskog pridjeva sanctus u onomastici obalne Hrvatske, *Slovo No. 13*, Zagreb, 137–176.

RADIĆ, D., 2001. – Dinko Radić, Topografija otoka Korčule, *Arheološka istraživanja na području otoka Korčula i Lastova*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Vol. 20, Zagreb, 25–50.

RADIĆ, D., 2009. – Danka Radić, Crkva Sv. Eufemije na istoimenom otočiću (Fumija), *Histria Antiqua*, 18 – 2, Pula, 129–146.

RADIĆ, D., TOLJ, Z., 2010. – Dinko Radić, Zvezdana Tolj, Istraživanja antičko-srednjovjekovnog sklopa u uvali Portić na otoku Sušcu, *Arheološka istraživanja u Dubrovačko-neretvanskoj županiji*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva Vol. 24, Zagreb, 157–179.

RADIĆ ROSSI, I., FABIJANIĆ, T., 2013. – Irena Radić Rossi, Tomislav Fabijanić, Arheološka baština Kornata, *Toponimija kornatskog otočja*, Zadar, 67–99.

REGAN, K., 2002. – Krešimir Regan, Utvrda Sv. Juraj u Caskoj na otoku Pagu, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 19, Zagreb, 141–148.

RENDIĆ MIOČEVIĆ, D., 1988. – Duje Rendić Miočević, Epigraphica Reditina Anecdota. Uz jedan davni nalaz kasnoantičkih grobova u Danilu Gornjem, *Arheološki radovi i rasprave* 11, Zagreb, 63–81.

RUNJE, P., 1989. – Petar Runje, Crtice o Sukošanu u srednjem vijeku, *Župa Sukošan: O 700. obljetnici prvog spomena mjesnog imena Sukošan 1289 – 1989*, Zagreb, 41–50.

SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, S., 1994. – Sena Sekulić-Gvozdanović, *Crkve-tvrđave u Hrvatskoj*, Zagreb

SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, S., 2007. – Sena Sekulić-Gvozdanović, *Utvršeni samostani na tlu Hrvatske*, Zagreb

SERVENTI, Z., 2012. – Zrinka Serventi, Važnost otoka Ilovika i Sv. Petra za plovidbenu rutu duž istočne obale Jadrana u svjetlu novijih istraživanja, *Histria Antiqua*, Vol. 21, Pula, 401–412.

SKOK, P., 1950. – Petar Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima: Toponomastička ispitivanja*, Zagreb

SKOK, P., 1971. – Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

SKRAČIĆ, V., 1994. – Vladimir Skračić, Tragom Skokove jadranske toponimije, *Folia Onomastica Croatica*, No. 3, Zagreb, 111–122.

SKRAČIĆ, V., 1995. – Vladimir Skračić, Karakteristični zadarskootočni toponimi, *Radovi*, Sv./Vol. 32–33 (22–23), Zadar, 45–68.

SKRAČIĆ, V., 1996. – Vladimir Skračić, *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*, Split

SKRAČIĆ, V., VODANOVIĆ, B., VULETIĆ, N., 2007. – Vladimir Skračić, Barbara Vodanović, Nikola Vuletić, Korpus suvremenih toponima, *Toponimija otoka Ugljana*, Zadar, 175–217.

SKRAČIĆ, V., 2011. – Vladimir Skračić, *Toponomastička početnica. Osnovni pojmovi i metoda terenskih istraživanja*, Zadar

SORIĆ, S., 2009. – Sofija Sorić, Spomenici povijesnoga graditeljstva na otoku Vrgadi, *Toponimija otoka Vrgade*, Zadar, 69–78.

STARAC, R., 2005. – Ranko Starac, Sv. Nikola (lokalitet u naselju Mire), *Hrvatski arheološki godišnjak* 2/2005, 274–276.

STARAC, R., 2010. – Ranko Starac, Ilovik – Sićadrija, *Hrvatski arheološki godišnjak 6/2009*, Zagreb, 432–434.

STOŠIĆ, K., 1941. – Krsto Stošić, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik

SUIĆ, M., 1995. – Mate Suić, Bizantski limes na istočnoj strani Jadrana, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 35, No. 1*, Split, 133–144.

SUIĆ, M., 2003. – Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb

ŠIMUNOVIĆ, P., 1972. – Petar Šimunović, Toponimija otoka Brača, *Brački zbornik 10*, Supetar

ŠIMUNOVIĆ, P., 1985. – Petar Šimunović, Prvotna simbioza Romana i Hrvata u svjetlu toponimije, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Vol. 10–11, No. 1*, Zagreb, 147–200.

ŠIMUNOVIĆ, P., 1986. – Petar Šimunović, *Istočnojadranska toponimija*, Split

ŠIMUNOVIĆ, P., 1987. – Petar Šimunović, Pristup jezičnoj i onomastičkoj problematici otoka Šolte, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Vol. 13, No. 1*, 147–161.

ŠIMUNOVIĆ, P., 1996. – Petar Šimunović, Sakralni toponimi sa sut + svetačko ime u razdoblju kasne antike do predromanike, *Folia Onomastica Croatica, No. 5*, Zagreb, 39–62.

ŠIMUNOVIĆ, P., 2005. – Petar Šimunović, *Toponimija hrvatskog jadranskog prostora*, Zagreb

ŠIMUNOVIĆ, P., 2009. – Petar Šimunović, *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Zagreb

ŠIMUNOVIĆ, P., 2010. – Petar Šimunović, Lička toponomastička stratigrafija, *Folia Onomastica Croatica, No. 19*, Zagreb, 223–246.

ŠIPIĆ, I., 2010. – Igor Šipić, Novi prilozi kultu sv. Lucije na istočnom Jadranu, *Senjski zbornik, No. 37*, Senj, 19–32.

ŠONJE, A., 1981. – Ante Šonje, Kasnoantički spomenici na otoku Pagu, *Peristil 24*, Zagreb, 5–26

STARAC, R., 2004. – Ranko Starac, Two Examples of Rural Ecclesiastical Architectural Continuity on the Island of Krk, *Hortus Artium Medievalium 10*, Zagreb – Motovun, 231–236.

ŠPEHAR, P., 2008. – Perica Špehar, Late Antique and Early Byzantine fortifications in Bosnia and Herzegovina (hinterland of the province of Dalmatia), *Höhensiedlungen zwischen Antike und Mittelalter von den Ardennen bis zur Adria: Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 58*, Freiburg, 559–594.

TOMASOVIĆ, M., 2009. – Marinko Tomasović, Arheološka topografija Drvenika Gornjeg (gornje Makarsko primorje), *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva br. 2*, Zagreb, 47–62.

TOMASOVIĆ, M., 2011a. – Marinko Tomasović, Prilozi kasnoantičkoj i ranosrednjovjekovnoj topografiji u Makarskom primorju (pitanje kontinuiteta iz antike u srednji vijek), *Stjepan Gunjača i hrvatska srednjovjekovna povijesna-arheološka baština*, Split, 209–226.

TOMASOVIĆ, M., 2011b. – Marinko Tomasović, Makarska – Sv. Petar, *Hrvatski arheološki godišnjak 8*, Zagreb, 620–625.

TOMASOVIĆ, M., 2012. – Marinko Tomasović, Makarska – Sv. Petar, *Hrvatski arheološki godišnjak 9*, Zagreb, 721–724.

TOMASOVIĆ, M., 2016. – Marinko Tomasović, Donjoneretvanska (hagio)toponimija u prilog crkvenih gradnji od kasne antike do kasnoga srednjeg vijeka (5. – 15. stoljeće), *Hrvatski neretvanski zbornik 8*, Zagreb, 115–138.

TOMELIĆ – ĆURLIN, M., ĆURKOVIĆ, D., 2013. – Marijana Tomelić – Ćurlin, Dijana Ćurković, Jezik, *virovanja* i *zaviti* na Pelješcu, *Lingua Montenegrina, God. VI, Sv. 1, Br. II*, Podgorica, 41–82.

TOMIČIĆ, Ž., 1990a. – Željko Tomičić, Materijalni tragovi ranobizantskog vojnog graditeljstva u Velebitskom podgorju, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Vol. 23, No. 1*, Zagreb, 139–162.

TOMIČIĆ, Ž., 1990b. – Željko Tomičić, Arheološka svjedočanstva o ranobizantskom vojnom graditeljstvu na sjevernojadranskim otocima, *Prilozi, Vol. 5/6.*, Zagreb, 29–53.

TOMIČIĆ, Ž., 1995. – Željko Tomičić, Svetojanj – kasnoantička utvrda kraj Stare Novalje na otoku Pagu, *Arheološki radovi i rasprave 12*, Zagreb, 291–305

TOMIČIĆ, Ž., 2009. – Željko Tomičić, Suhopolje – Kliškovac: Od toponima do arheološke spoznaje!, *Starohrvatska prosvjeta, Vol. III, No. 36*, Zagreb, 299–245.

TOMIČIĆ, Ž., 2014. – Željko Tomičić, Daljinskom interpretacijom do arheoloških spoznaja o ponekim nalazištima na istočnojadranskom arhipelagu i priobalju, *Archaeologia Adriatica VIII*, Zadar, 81–89.

UGLEŠIĆ, A., 1993. – Ante Uglešić, Tragom ranokršćanskih i predromaničkih spomenika na Dugom otoku, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti, Vol. 31(19)*, Zadar, 151–176.

UGLEŠIĆ, A., 2002. – Ante Uglešić, *Ranokršćanska arhitektura na području današnje zadarske biskupije*, Zadar

UGLEŠIĆ, A., 2004. – Ante Uglešić, *Dvojne ranokršćanske crkve u Podvršju*, Zadar

UGLEŠIĆ A., 2006. – Ante Uglešić, *Ranokršćanska arhitektura na području današnje šibenske biskupije*, Gradski muzej Drniš, Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Drniš – Zadar

UGLEŠIĆ, A., PARICA, M., 2013. – Ante Uglešić, Mate Parica, Antička, srednjovjekovna i novovjekovna arheološka baština Veloga Rata, *Veli Rat*, ur: Ante Uglešić, Josip Faričić, Sveučilište u Zadru, Zadar, 147–159.

UGLEŠIĆ, A., 2017. – Ante Uglešić, Podvršje – Glavčine: Results of the most Recent Research, *Hortus Artium Medievalium, Vol. 2, No. 23*, Zagreb, 653–665.

URODA, N., 2008. – Nikolina Uroda, Prilog upoznavanju lokaliteta Crikvine u Rupotini, *Tusculum, Vol. 1, No. 1*, Solin, 69–79.

URODA, N., 2013. – Nikolina Uroda, Beginnings of Monasticism on Central Dalmatian Islands – problems and perspectives, *Hortus Artium Medievalium, Vol. 19*, Zagreb, 113–120.

- VAJS, N., 1982. – Nada Vajs, Topografski apelativi romanskog podrijetla u toponimiji istočnog Jadrana, *Filologija*, No. 11, Zagreb, 297–328.
- VELETOVAC, E., 2014. – Edin Veletovac, Kasoantičke bazilike u Bosni i Hercegovu, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Knjiga 3*, Sarajevo, 277–301.
- VEŽIĆ, P., 2005. – Pavuša Vežić, *Zadar na pragu kršćanstva*, Zadar
- VEŽIĆ, P., 2011. – Pavuša Vežić, Dalmatinski trikonhosi, *Ars Adriatica*, No. 1, Zadar, 27–66.
- VEŽIĆ, P. 2012. – Pavuša Vežić, Dalmatinski šesterlosti – sličnosti i razlike, *Ars Adriatica*, No. 2, Zadar, 41–74.
- VUČIĆ, J., 2008. – Jakov Vučić, Sali – Citorij, *Hrvatski arheološki godišnjak*, Zagreb, 482–483.
- VUČIĆ, J., 2012. – Jakov Vučić, *Topografija naronitanske biskupije*, doktorski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb
- VULETIĆ, N., 2011. – Nikola Vuletić, Dalmatoromanski prežitci u toponimiji otoka Paga, *Toponimija otoka Paga*, Zadar, 681–692.
- ZANINOVIĆ, J., 2009. – Joško Zaninović, Ranokršćanski sakralni kompleks „Crkvina“ u selu Trbounje kod Drniša, *Archaeologia Adriatica*, Vol. 2, No. 2, Zadar, 529–542.
- ZANINOVIĆ, M., 1993. – Marin Zaninović, Ranokršćanske crkve kao postaje plovnooga puta duž istočnoga Jadrana, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Sv. 86, Split, 125–146.
- ŽERAVICA, Z., 2004. – Zdenko Žeravica, Ranosrednjovjekovna kamena tranzena na crkvi sv. Pavla u selu Palje Brdo u Konavlima, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 21, 129–142.
- ZORNIJA, M., MENĐUŠIĆ, M., 2015. – Meri Zornija, Marko Menđušić, Ranokršćanski sakralni kompleks u uvali Tarac na Kornatu (istraživanja 2006. – 2011.), *Istraživanja na otocima: znanstveni skup, Lošinj, 1. – 4. listopada 2012, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, Sv. 30, Zagreb, 39–57.

ŽERAVICA, Z., KOVAČEVIĆ, N., 2007. – Zdenko Žeravica, Nela Kovačević, Župa dubrovačka, *Hrvatski arheološki godišnjak 3/2006*, Zagreb, 466–469.

ŽERAVICA, Z., 2009. – Zdenko Žeravica, *Brodolom svetog Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, zbornik radova znanstvenog skupa “Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta”, *Dubrovnik – Mljet, 10. – 13. studenog 2008 godine*, (ur: M. Demović), Zagreb, 367–388.

ŽILE, I., 2009. – Ivica Žile, Crkva sv. Pavla na lokalitetu Crkine poviše Korita na otoku Mljetu, *Brodolom svetog Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta*, zbornik radova znanstvenog skupa Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta, *Dubrovnik – Mljet, 10. – 13. studenog 2008 godine*, (ur: M. Demović), Zagreb, 267–276.

Sveci.net (pristupljeno 8. kolovoza 2019. i 3. listopada 2019.)

Srpska pravoslavna crkva (pristupljeno 30. kolovoza 2019.)

SAŽETAK

TOPONIMIJA STAROKRŠĆANSKIH LOKALITETA NA PODRUČJU RIMSKE PROVINCIJE DALMACIJE

U radu se nastoji objasniti uloga toponimije i toponomastike u arheologiji te kako se one u arheologiji mogu koristiti, jednako kao što se i arheološki lokaliteti zajedno sa svojim materijalom mogu iskoristiti za interpretiranje toponima. U radu je obuhvaćen prostor nekadašnje rimske provincije Dalmacije te će se pokušati povezati današnji toponimi s prisutnošću starokršćanskih objekata, odnosno crkava, samostana, utvrda i groblja.

KLJUČNE RIJEČI: toponimija, toponomastika, kasna antika, sakralna arhitektura, samostani, utvrde, groblja

SUMMARY

EARLY CHRISTIAN TOPONYMY IN THE ROMAN PROVINCE OF DALMATIA

The author of this thesis will try to present the role of toponymy and toponomastics in archaeology and how toponomastics and toponymy can be applied in archaeology, as well as the archaeological material can help with the interpretation of certain toponyms. The thesis includes the area of former roman province Dalmatia where the author will try to connected toponyms that are still in the use today with the presence of early Christian churches, monasteries, fortifications and graveyards.

KEY WORDS: toponymy, toponomastics, late antiquity, sacral architecture, monasteries, fortifications, graveyards